

سورة الزمر

Ketabton.com

تفسير احمد

ترجمه و تفسير سورة «الزمر»

تتبع و نگارش: امين الدين سعيدى - سعيد افغانى

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة الزمر

جزء 23

سورة زمر در مکه نازل شده، و داراي هفتادو پنج آیه و هشت رکوع مي باشد.

وجه تسميه :

این سوره به دلیلی به نام سوره «زمر» مسمی گردیده، چون الله تعالی در (آیات 71 - 72)، از گروه کفار گمراه و نابکار را به خواری، حقارت و زبونی و گروه مؤمنان و در آیه های 73 تا 75 پایان سوره از دسته ها و گروه های مؤمنان سعادت‌مند، با احترام، إجلال و اکرام یاد کرده. و در آیه مبارکه «71 - 73» نام کلمه «زمر»: یعنی گروه ها. تذکر یافته است.

همچنان تعداد از مفسران میگویند نام دیگر این سوره «عُرْف» (عُرْف جمع عُرْفَه و غربه بمعنای اتاق) و منظور از آن اتاق های بهشتی است که در آیه بیستم «... لَهُمْ عُرْفٌ مِنْ فَوْقِهَا عُرْفٌ مَبْنِيَةٌ..» این سوره بدان ذکر بعمل آمده است.

در حدیث شریف به روایت عائشه (رض) آمده است: «رسول الله صلی الله علیه وسلم پشت سر هم روزه می گرفتند تا بدانجا که می گفتیم: دیگر نمیخواهند که بخورند. و پشت سر هم می خوردند تا بدانجا که می گفتیم: دیگر نمی خواهند که روزه بگیرند. و ایشان در هر شب، سوره های «اسراء» و «زمر» را تلاوت می کردند».

تعداد آیات، کلمات و حروف سوره :

طوریکه در فوق هم متذکر شدیم که: سوره (زمر) از جمله سوره های مکی بوده بجز دو آیه آن هریک: «قُلْ يُعْبَادِي الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَيَّ أَنفُسِهِمْ»، و دیگری هم: «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ» ، امام سخاوی طی روایتی میفرماید که: این سوره بعد از سوره (سبأ) و پیش از سوره (مؤمن) نازل شده است.

این سوره داراي (8) هشت رکوع، و (75) هفتاد و پنج آیت، و (1184) یک هزار و یک صد و هشتاد و چهار کلمه، و (4965) چهار هزار و نه صد و شصت و پنج حرف، و (2289) دو هزار و دو صد و هشتاد و نه نقطه می باشد. (تفصیل معلومات در مورد تعداد (آیات، کلمات و حروف قرآن عظیم الشان) را می توانید در سوره طور تفسیر احمد مطالعه فرماید). این سوره از نظر حجمی جزو سوره های مثنایی و در حدود نیم جزء قرآن عظیم الشان می باشد.

سوره های مثنایی: عبارت از آن سوره هایی است که عدد آیات آنها زیر صد قرار دارد و نزدیک بیست سوره اند. از این جهت مثنایی گفته میشوند که قابل تکرارند و به جهت کوتاه بودن بیش از یک مرتبه تلاوت می شوند.

ارتباط و مناسبت سوره زمر با سوره قبلی :

این سوره با سوره ی ص از دو جهت با هم ارتباط و پیوند دارند:

1- پایان سوره ی ص در توصیف قرآن میگوید: «إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿78﴾» و سر آغاز این سوره «تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿1﴾» میباشد. که امر نشان میدهد که گویا، هر دو آیه، یکی میباشد.

2- پایان سوره ی ص، سخن از پیدایش آدم علیه السلام و نیمه ی نخست این سوره نیز از احوال آفرینش از مبدأ تا معاد است و با آفرینش آدم در سوره ی پیشین پیوند می خورد.

موضوع و محتوای سوره زمر:

طوری‌که در فوق هم متذکر شدیم سوره «زمر» در مکه نازل شده؛ محتوای اصلی این سوره را «عقیده‌ی توحید» تشکیل می‌دهد. دل‌ها را از هر گونه شک و شبهه‌های، خالی می‌گرداند، میدان یگانه پرستی را فراهم می‌آورد و به پیامبر دستور می‌دهد که در دین با اخلاص باشد. شبهه و بت پرستی آن سیاه بختان مشرک و توسل و شفاعت جویی به بتها و امثال آنها را در هم میکوبد. به دلایل توحید مانند: آفرینش آسمان‌ها و زمین، شب و روز، رام کردن ماه و آفتاب و... اشاره می‌کند.

در سوره مبارکه از پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌خواهد که دین خود را خالص کرده و اعتنایی به خدایان مشرکان نکند و به آنان اعلام کند که مأمور به توحید و اخلاص در دین است.

برشمردن عبادت‌های خالصانه و این نکته که انسان معمولاً در مواقع نیاز، اضطراب و درماندگی به الله سبحان و تعالی روی می‌آورد؛ ولی متأسفانه حالتی در زندگی انسان می‌آید و رخ میدهد، که همین انسان دچار غفلت می‌شود.

در این سوره مبارکه با بحث درباره‌ی قرآن عظیم الشان یعنی «معجزه‌ی کبری»، و دائمی و ابدی محمد صلی الله علیه و سلم، شروع شده و به پیامبر صلی الله علیه و سلم هدایت فرموده است که در دین الله تعالی اخلاص داشته باشد. والله عز و جل را از تشابه با مخلوقات منزّه بدارد. و یادآور شبهه مشرکان در پرستش و شفیع قرار دادن بت‌ها شده است. و با دلیل قاطع آن را رد کرده است.

همچنان در این سوره، دلایل و براهینی را بر یگانگی الله تعالی، پروردگار جهانیان اقامه کرده است، دلایل مکنون و مضمحل در خلق آسمان‌ها و در تاریکی ارحام را یادآور شده است که عموماً دلایلی قاطع بر قدرت و یگانگی خدا میباشند.

همچنان در این سوره موضوع عقیده را به روشنی مورد بحث قرار داده و از منظره زیانمندی کفار تبه‌کار در منزلگاه آخرت پرده برداشته است، که در آنجا انواع عذاب می‌چشند و زبانه‌های آتش از بالا و پایین آنها را فرا میگیرد.

سوره «زمر» با آوردن مثالی تفاوت بزرگ بین آنانکه یک خدا را می‌پرستند و آنانکه خدایان متعدد را پرستش می‌کنند، خدایانی که نه می‌شنوند و نه جوابی میدهند، توضیح می‌دهد. آن مثال عبارت است از مثال برده‌ای که افراد متخاصم مالک او می‌باشند، و برده‌ای که مالک او فقط یکی است.

سپس حال مشرکین را بیان کرده که وقتی توحید خدا را می‌شنوند، قلبشان منقبض می‌گردد و وقتی یادی از طاغوت‌ها را میشوند شاد و خندان میشوند.

طاغوت:

به معنی هر آن چیز یا کسی است که به جای الله متعال در مقام پرستش قرار گیرد. طبق این تعریف، جز الله واحد هر موجودی همچون شیطان، بتها، یا هر مصداق دیگری که به عنوان معبود واقع شوند طاغوت محسوب می‌شود.

در سوره مبارکه بخصوص در آیه مشهور این سوره (آیه ۵۳) به بندگان توصیه میکند هرگز از رحمت خداوند متعال ناامید نشوند. آیات باطراوت و شیرین و خوش بیان، بندگان را به توبه و رجوع به پیشگاه پروردگار متعال خود فرا میخواند تا قبل از اینکه ناگهان مرگشان فرا رسد و یا از خود غافل شده و ناگهان به عذاب گرفتار آیند، در پیشگاه پروردگار خود به توبه

بپردازند، که اگر در آن موقع توبه کنند و پشیمان شوند، توبه و پشیمانی بر ایشان سودی ندارد.

هکذا درین سوره با یادآوری نفعه مرگ و بعد از آن نفعه حشر و نشر و پیامد های هول انگیز آخرت و شداید آن، سوره خاتمه می یابد، و در باره ی حشر اکبر سخن گفته است که در آن پرهیزگاران به صورت دست جمعی به سوی بهشت روانه میشوند. و مجرمان و اشرار دست جمعی در مقابل چشمان پیامبران و صدیقین و شهدای نیکو سرشت به سوی دوزخ روانه می شوند، و تمام هستی رو به سوی خداوند متعال دارد و سپاس و ستایش او را به جا می آورد و در مقابل امر و فرمانش فروتن و فرمانبردار است. (بنقل از: تفسیر صفة التفسیر محمد علی صابونی).

ترجمه و تفسیر سوره الزمر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدای بخشاینده و مهربان

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ (۱)

کتابی است که از طرف الله عزیز و حکیم نازل شده است. (۱)

تفسیر :

این کتاب (عظیم الشان قرآن) از جانب خدای مقتدر حکیم نازل گردیده است. احکام این کتاب یقیناً انتشار و نفاذ مییابد و حکیم است بنا بران هیچ کتاب دنیا باخوبی ها و حکمت های آن مقابله کرده نمیتواند. کتاب: قرآن.

خواننده گان محترم !

در آیات متبرکه (1الی4) موضوعاتی درمورد عظمت قرآن عظیم الشان، عبادت خالص و بدون ریا برای پروردگار با عظمت به بحث قرار داده شده است:

ایمان داشتن به کتب آسمانی :

ایمان عبارت است از: اقرار به زبان و اعتقاد به قلب و عمل به جوارح است که با طاعت و عبادت نور ایمان از لحاظ کیفیت زیاد و با گناه و معصیت از لحاظ کیفیت کاهش مییابد. خداوند متعال در سوره (الأنفال، آیات: 2 - 4) میفرماید: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (2) الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (3) أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا» (مؤمنان تنها آنانند که چون خداوند یاد شود، دل هایشان ترسان گردد و چون آیاتش بر آنان خوانده شود بر ایمان شان بیفزاید و بر پروردگارشان توکل میکنند، کسانی که نماز می گذارند و از آنچه به آنان روزی داده ایم انفاق می کنند، اینان همان مؤمنان راستین هستند).

ایمان زبان :

عبارت از ذکر ودعا و امر به معروف ونهی از منکر وتلاوت قرآن و غیره است.

ایمان قلب :

مانند اعتقاد به وحدانیت خداوند متعال، و ربوبیت، و الوهیت، و أسماء و صفات او تعالی و وجوب عبادت خدای یکتا که شریک و مانندی ندارد و آنچه که از نیت و مقاصد در ذیل آن داخل می گردد، کما اینکه اعمال قلبی نیز در مسماي ایمان داخل اند. مانند محبت برای خدا، ترس از خدا، توبه و انابت به بارگاه خدا و توکل بر خدا و غیره، و همچنین اعمال جوارح مانند نماز و روزه و بقیة ارکان اسلام و جهاد فی سبیل الله و طلب علم و غیره از همین قبیل می باشد.

ایمان به کتب آسمانی :

در ارکان ایمان آمده است که: ایمان به خدا، ایمان به فرشتگان خدا، ایمان به کتب آسمانی، ایمان به پیامبران علیهم السلام ایمان به روز رستاخیز و ایمان به تقدیر اعم از خیر و شر آن. چنانکه خداوند متعال میفرماید: «لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّ» (سوره البقرة: 177). «نیکی آن نیست که رویتان را به سوی مشرق و مغرب آورید، بلکه نیکوکار آن کسی است که به خدا

و روز قیامت و فرشتگان و کتاب و پیامبران ایمان آورد.»
 بناءً ایمان داشتن بر کتب آسمانی از جمله ارکان پنجگانه دین مقدس اسلام است، بر مسلمانان است که بر همه کتب آسمانی که از جانب الله تعالی بر پیامبران (علیهم الصلاة والسلام) نازل گردیده ایمان بیاورند. (تورات و انجیل و زبور و قرآن) علاوه از این ها صحائف دیگری نیز از جانب پروردگار نازل شده که ما تفصیل آن را نمی دانیم، هر چه از سوی الله تعالی نازل شده ما به آن ایمان داریم و هر چه در آنها درج بوده حق میدانیم. طوریکه پروردگار با عظمت ما میفرماید: «وَقُلْ ءَامَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ» (سوره الشوری: 15). (و بگو ای پیامبر به همه کتاب هایی که خدا نازل کرده ایمان آورده ام).

«نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ (3) مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ» (سوره العمران: 3-4). «خدا آن ذاتی است که کتاب را بر تو به حق نازل کرد که تصدیق کننده کتاب های پیش از خود است و تورات و انجیل را نیز قبل از این برای هدایت مردم نازل کرده است همچنین فرود ورده قرآن را». و میفرماید: «وَأَنْزَلْنَا دَاوُدَ زَبُورًا (163)» (سوره النساء: 163). «و به داود زبور را عطاء کردیم».

مصنوع بودن قرآن از هرگونه تحریف و تبدیل :

در این شک نیست که قرآن عظیم الشأن وحی از جانب خداوند متعال بوده، الله که در پادشاهی اش عزیز و غالب است، هر کس که از وی اطاعت کند عزتتش می دهد و هر که از او نافرمانی کند خوار و ذلیل اش می سازد.

قرآن عظیم الشأن که از هرگونه تحریف و تبدیل مصنوع و محفوظ میباشد، تا به روز قیامت به همان صورتی که نازل شده دست نخورده باقی خواهد ماند.

خداوند متعال دیگر کتب آسمانی را حفاظت نکرده بدین جهت میبینیم که دچار کمی و بیشی و تحریف و تبدیل شده است. عوامل مختلف و نزد الله تعالی است اما یک علت همان است که این کتب و صحف در زمان و وقت خود آدای رسالت کردند و آخرین کتاب آسمانی قرآن کریم است که خود الله تعالی به حفاظت آن تعهد کرد. اینکه این کتب و صحف در وقت شان از حمایت الله تعالی و حفاظت آن برخوردار بوده اند بحث است مستقل که درین جاء موضوع بحث مانیست.

در قرآن کریم تصریح حق و باطل موجود است و تشخیص این دو از یکدیگر بطور کلی بدون هدایت الله تعالی با حواس محدود انسانی نا ممکن است.

خداوند حکیم و توانا میفرماید: «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (9)» (الحجر: 9) «همانا قرآن را ما نازل کرده ایم و البته ما خود آن را حفاظت کننده ایم». و میفرماید «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ» [المائدة: 48]. «ما کتاب را بر تو فرود آوردیم تصدیق کننده کتاب هایی که پیش از وی بودند و نگهبان بر آنان».

تعریف قرآن کریم :

قرآن عبارت است از کلام الله تعالی که آن را با الفاظ و معانی آن به وسیله وحی بصورت تدریجی به زبان عربی بر خاتم پیامبران محمد صلی الله علیه وسلم نازل کرده است که انس و جن از آوردن آن عاجز اند. این کتاب با عظمت در صحیفه ها نوشته شده و با تواتر به ما نقل شده و تلاوت آن عبادت میباشد.

الله متعال وحی را که بر پیامبر گرامی اش محمد صلی الله علیه وسلم فرو فرستاده؛ قرآن نامیده است، طوریکه میفرماید: «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا (23)» [الإنسان: 23]. «(ای

پیامبر! یقیناً ما قرآن را بر تو تدریجاً نازل کردیم». ویژه گی قرآن کریم این است که همیشه خوانده و تلاوت می شود و هیچگاه ترک نمی شود. همچنان الله متعال قرآن را کتاب نامیده است، چنانکه میفرماید: «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ» [النساء: 105]. یقیناً (این) کتاب را بحق بر تو نازل کردیم. زیرا از شأن قرآن کریم این است که نوشته شود و رها نشود.

همچنان الله تعالی قرآن کریم را با اسما و صفات دیگری نیز وصف نموده از جمله «فرقان» «ذکر» «هدی» «نور» «شفاء» «حکیم» «موعظه» و غیره صفاتی که دلالت بر عظمت قرآن کریم و کمال رسالت آن دارد.

و کلمه «مصحف» از «صحف» یعنی صحیفه ها گرفته شده که بر روی آن قرآن کریم نگاشته شده است و این نام را اصحاب کرام بر قرآن کریم گذاشته اند چون این واژه دلالت بر کتابی دارد که قرآن کریم در صفحات آن نگاشته شده است.

قرآن کریم وحی الهی است که جبریل علیه السلام آن را بر قلب پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم فرود آورده چنانکه الله متعال میفرماید: «وَإِنَّهُ لَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿192﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿193﴾ عَلَيَّ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿194﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿195﴾» [الشعراء: 195-192]. (و یقیناً این (قرآن) نازل شده (از جانب) پروردگار جهانیان است. (192) روح الامین (جبرئیل) آن را فرود آورده است. (193) بر قلب تو، تا از بیم دهندگان باشی. و (194) (آن را) به زبان عربی روشن (نازل کرد) (195).

قرآن عظیم الشأن یگانه وسیله هدایت برای تمامی بشریت است:

ما به این امر ایمان داریم که خداوند قرآن کریم را برای هدایت تمامی افراد بشر نازل فرموده تا بوسیله آن به سعادت دنیا و آخرت نایل آیند. قرآن کتابی است که عقل ها را شستشو می کند، دل ها را صیقل می دهد، اعمال و احوال را اصلاح می کند و اجتماع بشری را با کامل ترین نظام، و به بهترین وجه ممکن منظم می کند. و لاجرم هر کس با آن مخالفت کند در بدترین گمراهی بشر خواهد برد.

«وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ» [المائدة: 48]. «ما کتاب را بر تو فرود آوردیم تصدیق کننده کتاب هایی که پیش از وی بودند و نگهبان بر آنان».

«الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» [ابراهیم: 1]. «این کتابی است که ما آن را بر تو نازل کرده ایم تا مردم را از تاریکی ها برهانی و بسوی نور رهبری کنی». «فَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿157﴾» [الأعراف: 157]. «پس آنانیکه به پیامبر ایمان آورند و از او حمایت کردند و او را یاری نمودند و از نوری که با او نازل شده پیروی کردند همین هایند رستگاران».

- رسول الله صلی الله علیه وسلم، در خطبه معروف شان - در حجة الوداع فرمودند: (من در میان شما چیزی را گذاشتم که اگر به آن چنگ بزنی هرگز گمراه نخواهی شد کتاب الله.) (صحیح مسلم: این حدیث با الفاظ دیگری نیز روایت شده است، در بعضی روایت آمده است که دو چیز در میان شما گذاشتیم که اگر به آن دو چنگ بزنی هرگز گمراه نخواهی شد کتاب خدا و سنت خودم، و در بعضی روایات نیز بجای سنت عترت ذکر شده است).

ایمان به سنت رسول الله، ایمان به قرآن کریم است!

اصولاً سنت پیامبر اسلام محمد صلی الله علیه وسلم بیان و توضیح برای قرآن کریم است، و از لوازمات ایمان به قرآن ایمان داشتن به این امر است که هر آنچه از پیامبر اسلام محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم ثابت شده حق است، و از جانب خداوند متعال آمده است، و اینکه عمل کردن به سنت عمل کردن به قرآن است، و ترک سنت ترک قرآن، لذا ارشاد خداوندی است که:

«وَمَا أَتَكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُواهُ وَمَا نَهَكُمُ عَنْهُ فَأَنْتَهُوا» [الحشر: 7]. «آنچه پیامبر به شما می دهد بگیرید و از آنچه شما را باز می دارد باز بایستید».

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿59﴾» [النساء: 59].

«ای اهل ایمان، از خدا و پیامبر و اولیای امورتان اطاعت کنید و چنانچه در امری نزاع و اختلاف کردید اگر به خدا و روز آخرت ایمان دارید آن را به خدا و پیامبر راجع کنید زیرا که این بهتر است از نگاه عاقبت نیکوتر».

«وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلًّا مُّبِينًا ﴿36﴾» [الأحزاب: 36]. «و هیچ مرد مسلمان و زن مسلمان در کاری که خدا و رسولش حکم کنند، اختیاری از خویش ندارند، و کسی که از خدا و پیامبر نافرمانی کند برآستی که به گمراهی آشکاری گرفتار شده است».

پروردگار ما عزیز است، کلام مبارک اش نیز عزیز و نفوذ ناپذیر است و هیچ منطقی توان مقابله و نفی آنرا ندارد.

قرآن کریم، وسیله عزت مسلمانان و آگاهی آنان است. نزول کتاب و بیان مغفرت و هشدار الهی، همه در مسیر کمال انسان و رسیدن به خداست.

قرآن هم کتاب است و هم قانون، برخوردار از الطاف الهی، در سایه کتاب آسمانی میسر می شود.

انکار از سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم، مایه قهر الهی است!

قرآن عظیم الشأن سرپیچی از دستورات و فرامین و سنت رسول اکرم صلی علیه وسلم را موجب قهر، خشم و عقاب الهی بر می شمرد، طوری که قرآن عظیم الشأن در این مورد میفرماید:

- «لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلِيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿63﴾» [النور: 63]. «دعوت پیامبر را در میان خود مانند دعوت بعضی از شما از بعضی دیگر قرار ندهید، خدا کسانی از شما را که برای [بی اعتنایی به دعوت پیامبر] با پنهان شدن پشت سر دیگران آهسته از نزد او بیرون میروند میشناسد پس باید کسانی که از فرمانش سرپیچی میکنند، برحذر باشند از اینکه بلایی [در دنیا] یا عذابی دردناک [در آخرت] به ایشان رسد».

- «مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿80﴾» [النساء: 80]. «هر که از پیامبر اطاعت کند، در حقیقت از خدا اطاعت کرده و هر که روی برتابد [حسابش با ماست]. ما تو را بر آنان نگهبان [اعمالشان که به طور اجبار از فسق و فجور حفظشان کنی] نفرستادیم».

أمت و پیروي از سنت رسول الله صلي الله عليه وسلم!

نباید فراموش کرد که؛ امت اسلامي بعد از نزول وحی قرآني و سنت رسول الله صلي الله عليه وسلم عمل بدان را واجب دانسته و تا به امروز بر اهمیت سنت و پیروي از آن اتفاق نظر دارند، و هیچ مسلماني در مقام غیر قابل تعویض سنت شکی نداشته و نباید هم شک داشته باشند. طوری که قرآن عظیم الشان میفرماید:

- «... وَمَا أَتَكُمْ الرَّسُولُ فَاخَذُوهُمَا نَهَكُمْ عَنْهُ فَأَنْتَهُمْ وَأَنْتَقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿7﴾» (سوره الحشر: 7) ... و آنچه که پیغمبر به شما بدهد آن را بگیرید و از آنچه که شما را از آن منع می

کند اجتناب ورزید. و از الله بترسید چون الله سخت عقوبت دهنده است.

- «قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ﴿54﴾» [النور: 54] «بگو: خدا را [در همه امور] اطاعت کنید و این پیامبر را نیز اطاعت کنید؛ پس اگر روی بگردانید [زیانی متوجه پیامبر نمی شود، زیرا] بر او فقط آن [مسئولیتی] است که بر عهده اش نهاده شده و بر شما هم آن [مسئولیتی] است که بر عهده شما نهاده شده است. و اگر او را اطاعت کنید هدایت می یابید. و بر عهده این پیامبر جز رساندن آشکار [پیام وحی] نیست».

- «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿21﴾» (الأحزاب: 21) «یقیناً برای شما در [روش و رفتار] رسول الله صلي الله عليه وسلم الگوي نیکویی است، برای کسی که همواره به الله و روز قیامت امید دارد؛ و الله را بسیار یاد می کند».

حدیث و قرآن همگام و همراه یکدیگر!

حدیث پیامبر اکرم صلي الله عليه وسلم همانطور که اشاره شد، در ترتیب قانون گذاری همراه و همگام با قرآن کریم است. برای درک حکم شریعت مفتی و مجتهد اول در قرآن جستجو می کند، اگر حکم ثابت و واضحی در آن نه یافت فوراً و متصلاً به سنت رجوع می کند. مجمل حکم در قرآن کریم و تفصیلی عملی آن در سنت رسول الله صلي الله عليه وسلم جستجو میشود. دقیقاً همان چیزیکه رسول الله صلي الله عليه وسلم، یاران و شاگردانش را بر آن تربیت می کردند.

آن حضرت محمد صلي الله عليه وسلم چون معاذ بن جبل (رض) را بحیث قاضی به سوی یمن گسیل داشتند، از او پرسیدند چگونه حکم می کند؟ ایشان گفتند: بر اساس آنچه در کتاب الله است قضاوت می کنم. پیامبر صلي الله عليه وسلم پرسیدند: اگر در کتاب الله نبود؟ ایشان گفتند: به سنت رسول الله صلي الله عليه وسلم رجوع می کنم. پیامبر پرسیدند: اگر در سنت رسول الله نیافتی؟ ایشان گفتند: با دقت و تیزبینی اجتهاد می کنم! پیامبر خوشحال شده.

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿2﴾

بی تردید ما این کتاب را به حق و درستی به سوی تو نازل کردیم، پس خدا را در حالیکه اعتقاد و ایمان را برای او [از هرگونه شرکی] خالص می کنی، عبادت کن. (۲)

تفسیر:

«بِالْحَقِّ»: در برگزیده حق. فرمان دهنده به حق (ملاحظه شود سوره های: آل عمران آیه 3، نساء / 105، مائده / 48). الله تعالی در این آیه مبارکه؛ همه آنچه در قرآن عظیم الشان است (از اثبات توحید، نبوت و معاد گرفته تا انواع احکام و تکالیف) را حق و حقیقت معرفی داشته است، می فرماید: «پس الله را در حالیکه دین خود را برای او پاک و خالص می داری - عبادت کن» پروردگارت را یگانه بشناس، عبادت را برای او خالص گردان و دیگری رابه

اوشریک نساژ.

مفهوم دین چیست؟

«الدین»: معنای لفظی دین در این اینجا به معنای طاعت و عبادت است که شامل پای بندی به تمام احکام دینی است. (ملاحظه شود سور های: اعراف آیه 29، یونس آیه 22، عنکبوت آیه 65، لقمان آیه 32، بینه آیه 5).

با در نظر داشت اینکه، تعریف دقیق و همه جانبه دین خیلی مشکل است ولی با آنهم علماء دین را در چوکات ادیان ابراهیمی بشرح ذیل تعریف و معرفی داشته اند.
دین: عبارت از عبادت و طاعت است و رأس و اساس دین، عقیده به توحید خداوند متعال و نفی شرک از وی می باشد.

طوریکه یاد آور شدیم: دین عبارتست از مجموعه تعالیم و دستورالعمل هایی که الله تعالی به وسیله وحی و با واسطه پیامبران برای تأمین سعادت همه جانبه انسان ها فرستاده است و معمولاً این ادیان با یک دسته اعمال سمبلیک و رمزی همراه است که بعضی از اعمال و احکام آن، اگر چه در بدن صورت میگیرند (مانند غسل، وضوء، سجده و...) اما لزوماً معطوف به احکام بدن نیستند، بلکه منظور از آنان امور فوق ماده و بدن اند.

دین کلمه است عربی که در لغت به معنای اطاعت و جزا و... آمده، و اصطلاحاً به معنای اعتقاد به آفریننده ای برای جهان و انسان، و دستورات عملی متناسب با این عقاید می باشد. از اینرو، کسانی که مطلقاً معتقد به آفریننده ای نیستند و پیدایش پدیده های جهان را تصادفی، و یا صرفاً معلول فعل و انفعالات مادی و طبیعی می دانند «بی دین» نامیده می شوند.

اما کسانی که معتقد به آفریننده ای برای جهان هستند هر چند عقاید و مراسم دینی ایشان، توأم با انحرافات و خرافات باشد «با دین» شمرده می شوند. وبر این اساس، ادیان موجود در میان انسانها به حق و باطل، تقسیم می شوند، و دین حق عبارتست از: آئینی که دارای عقاید درست و مطابق با واقع بوده، رفتارهایی را مورد توصیه و تأکید قرار دهد که از ضمانت کافی برای صحت و اعتبار برخوردار باشند.

اصول و فروع دین:

با توجه به توضیحی که درباره مفهوم اصطلاحی دین، داده شد روشن گردید که هر دینی دست کم از دو بخش تشکیل می گردد:

اول: عقیده یا عقایدی که حکم پایه و اساس و ریشه ی آن را دارد.

دوم: دستورات عملی که متناسب با آن پایه یا پایه های عقیدتی و برخاسته از آنها باشد. بنابر این، کاملاً بجاست که بخش عقاید در هر دینی «اصول» و بخش احکام عملی «فروع» آن دین نامیده شود چنانکه دانشمندان اسلامی، این دو اصطلاح را در مورد عقاید و احکام اسلامی بکار برده اند.

«مُخْلِصًا»

از نظر معنای لغوی، کلمه «مُخْلِصًا»، اسم فاعل از باب افعال، از مصدر اخلاص، و به معنی - خالص کننده - است. و کلمه «مُخْلِصًا»، اسم مفعول از باب افعال، از همان مصدر به معنای - خالص شده - می باشد.

«اخلاص»: آن است که بنده با عملش تنها رضای خدای سبحان را مدنظر داشته و هیچ چیز دیگری از آن، مقصود وی نباشد.

شان نزول آیه مبارکه 2 :

جویر از ابن عباس (رض) در شان نزول این آیه کریمه روایت کرده است که فرمود: این آیه در باره سه قبیله عامر، کنانه و بنی سلمه نازل شد که بتان را پرستش کرده و فرشتگان را دختران خدا می پنداشتند و می گفتند: ما این بتان را جز برای این نمی پرستیم که ما را با قربی مخصوص، به خدا نزدیک کنند.

أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿3﴾

آگاه باشید دین خالص مخصوص الله است و کسانی که به جای او دوستانی گرفته اند (می گویند): ما آنان را عبادت نمی کنیم مگر برای آنکه ما را به الله نزدیک کنند. البته الله روز قیامت میان آنها در آنچه اختلاف داشتند فیصله خواهد کرد. یقیناً الله آن کس را که دروغگو و کفران کننده است هرگز هدایت نمی کند. (۳)

تفسیر :

«لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ»: تنها عبادت بی شائبه از کفر و شرک، خدا پسند و مقبول الله است. تنها خدا، طاعت و عبادت خالصانه می گردد و بس. «زُلْفَى» نزدیک شدن و در «أَزْلَفَتِ الْجَنَّةَ لِلْمُتَّقِينَ» یعنی بهشت برای پرهیزگاران نزدیک شد، نیز به همین معنی است.

عبادت چیست؟

کلمه عبادت در قرآن عظیم الشان بصورت کل (275) بار ذکر گردیده است. عبادت از ریشه «عَبَدَ» و به معنای پرستش و اطاعت خاشعانه و نهایت خضوع است. از ریشه عبد دومصدر عبودیت و عبادت مشتق شده است.

این دو اصطلاح در عبری و عربی مورد استفاده قرار گرفته، و دارای یک معنی میباشد. عبادت و پرستش در سه دین ابراهیمی (یهودیت، مسیحیت و اسلام) بعنوان یک اصل جدایی ناپذیر برشمرده می شود که در هر سه دین به عنوان یکی از اولویت ها بر آن تأکید شده است. عبادت را علماء به حبل متین محکمی و مستحکم در حیات فردی و اجتماعی و حتی سیاسی انسان معرفی داشته است.

انسان از طریق عبادت با پروردگار خویش مرتبط میشود. انسان با عبادت صادق در رحمت پروردگار قرار میگیرد، و از یاد نه برید که با انجام و ادا عبادت به عزت کامل میرسد. و جان و روحش را در معرض رحمت پروردگار قرار میدهد. «وما خلقت الجن و الإنس إلا ليعبدون» (سوره الذاریات: آیه 56) جن و انس را نیافریدیم مگر برای اینکه مرا پرستش کنند» یعنی هدف از خلقت که رسیدن انسان به کمال مطلق باشد، تنها از راه عبادت میسر میگردد.

پیامبر صلی الله علیه وسلم میفرماید: «این دین محکم و متین است. پس با ملایمت در آن در آید و عبادت خدا را بر بندگان خدا با کراهت تحمیل نکنید که در این صورت مانند سوار درمانده ای هستید که نه مسافت را پیموده و نه مرکبی به جا گذاشته است». افراط و زیاده روی در عبادت موجب خستگی روح و بی رغبتیم و من نسبت به عبادت و گریز از آن می شود.

عبادت :

عبادت اسم جامعی است که تمام آنچه را که پروردگار با عظمت ما دوست می دارد و به آن

خوشنود می گردد، در بر می گیرد اعم از عقاید و اعمال قلوب و اعمال جوارح و همه اعمالی که بنده را به الله نزدیک میسازد.

بنابر این همه آنچه که خداوند در کتابش و سنت رسولش حضرت محمد صلی الله علیه وسلم مشروع قرار داده در تعریف عبادت داخل است.

عبادت انواع مختلفی دارد، بعضی عبادات قلبی اند، مانند ارکان ششگانه ایمان، ترس، رجاء، توکل، رغبت، رهبت و غیره، و بعضی عبادات ظاهری است، مانند: نماز و زکات، روزه، حج.

عبادت صحیح نمی شود مگر اینکه بر دو اصل مبتنی باشد:

اول: اینکه عبادت خالص برای الله تعالی انجام گیرد و به او شریک آورده نشود. این معنای گواهی دادن لا اله الا الله است.

چنانکه الله تعالی میفرماید: «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصاً لَهُ الدِّينَ، أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ.» (2-3 سوره الزمر) (ما این کتاب را که در برگزیده حق و حقیقت است، بر تو فرو فرستادیم. خدا را پرستش کن و پرستش خود را خاص برای او گردان. هان! تنها طاعت و عبادت خالصانه برای الله است و بس. کسانی که جز خدا سرپرستان و یاوران دیگری را بر میگیرند، گویند ما آنان را پرستش نمیکنیم مگر بدان خاطر که ما را به خداوند نزدیک گردانند، بی گمان خداوند بین آنان در (باره) آنچه که در آن اختلاف می ورزند داور می کند، خداوند کسی را که دروغگویی ناسپاس است هدایت نمی کند.)

و میفرماید: «وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ خُنْفَاءً وَيَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيَأْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ.» آیه 5 سوره البینه. (درحالیکه به ایشان دستور داده نشده بود مگر اینکه مخلصانه و حقگرایانه خدا را پرستند و نماز بر پا دارند و زکات بپردازند و این است آیین راستین).

دوم: پیروی از رسول الله صلی الله علیه وسلم به این شکل که بنده مثل پیامبر صلی الله علیه وسلم عمل کند بدون اینکه چیزی از آن کم کند یا به آن بیفزاید، و این به اساس و معنای گواهی محمد رسول الله است. لذا میفرماید: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ آيَةٌ 31 سوره - سوره آل عمران» (بگو اگر خدا را دوست می دارید از من پیروی کنید تا خداوند شما را دوست بدارد و گناهان شما را برایتان بیامرزد).

و میفرماید: «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا آيَةٌ 7 سوره الحشر» (و آنچه رسول (خدا) به شما بدهد، آن را بگیرید. و از آنچه که شما را از آن باز دارد اجتناب کنید). و میفرماید: «فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يَحْكُمُواكَ فِيمَا سَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا - آیه 65 سوره سوره النساء.» (سوگند به پروردگارت، (در حقیقت) ایمان نیاورند، مگر آنکه در اختلافی که بین آنان در گرفت، تو را داور کنند. آنگاه از آنچه حکم کردی، در خود هیچ دلتنگی نیابند و کاملاً گردن نهند).

فطری بودن عبادت :

مفسران و علماء در تحقیقات خویش میگویند که: عبادت، نوعی رابطه است که بین انسان و معبود او تحقق پیدا می کند. یکی از اصیل ترین تجلیات روح و مهم ترین ابعاد وجود انسان، حس پرستش و نیاز به عبادت است.

پرستش و عبادت، در وجود انسان ریشه عمیقی دارد و همه پیامبران در رسالت خویش به انسان تعلیم میدهند که باید عبادت الله را بکنند. بدین اساس عبادت به مفهوم و طریق واقعی کلمه آمده است و قرآن عظیم الشان با صراحت تام میفرماید: «ای انسان، ربّ خود و پروردگارت را پرست که او تو و جهانیان را آفریده است و زمام امور شان را به دست دارد.»

تشویق به عبادت :

سراسر آیات قرآنی، تشویق و ترغیب به عبادت است و گاه در ضمن این کار، به حکمتی از حکمت های عبادت هم اشاره می شود. بطور مثال، در آیه ای می خوانیم: «ای مردم، پروردگارتان را که شما و مردمان پیش از شما را آفریده است، عبادت کنید.»

اثرات عبادت و بندگی الله (ج)

برای پی بردن به تأثیر عبادت و نیایش در تهذیب نفس و پرورش فضایل اخلاقی، قبل از هر چیز باید با مفهوم و حقیقت عبادت آشنا شد.

گرچه بحث در باره حقیقت عبادت گسترده است و علمای جلیل القدر در تفسیر، احادیثی، اخلاق و فقه مباحث متعددی علمی، انجام داده اند، اما در یک اشاره کوتاه چنین میتوان گفت: برای یافتن حقیقت عبادت باید به کلمه «عبد» و مفهوم آن که ریشه اصلی عبادت است، توجه نمود.

«عبد» از نظر لغت به انسانی گفته می شود که سر تا پا تعلق به مولا و صاحب خود دارد؛ اراده اش تابع اراده او، و خواستش تابع خواست اوست؛ در برابر او خود را مالک چیزی نمی داند و در اطاعت او سستی به خود راه نمی دهد.

بنابراین، عبودیت اظهار آخرین درجه خضوع در برابر کسی است که همه چیز از ناحیه اوست و به خوبی میتوان نتیجه گرفت که تنها کسی میتواند «معبود» باشد که نهایت انعام و اکرام را کرده است و او کسی جز الله (ج) نیست!

به عبارتی دیگر، و از بعد دیگر «عبودیت» نهایت اوج تکامل روح یک انسان و قُرب او به الله تعالی است، و عبودیت تسلیم مطلق در برابر ذات پاک اوست؛ عبادت تنها رکوع و سجود و قیام و قعود نیست، بلکه روح عبادت تسلیم بی قید و شرط در برابر کمال مطلق و ذات بی مثالی است که از هر عیب و نقص مبرا است.

بدیهی است چنین عملی بهترین انگیزه توجه به کمال مطلق و پرهیز از هرگونه آلودگی و ناپاکی است؛ چرا که انسان سعی می کند خود را به معبود خویش نزدیک و نزدیکتر سازد تا پرتوی از جلال و جمال او در وجودش ظاهر شود که گاه از آن تعبیر به «مظهر صفات خدا شدن» می کنند.

شأن نزول آیه 3:

914- جویری از ابن عباس (رض) روایت کرده است: سه قبیله، عامر، کنانه و بین سلمه بت پرست بودند و فرشتگان را دختران خدا می دانستند و میگفتند: ما این بت ها را جز برای این که هر چه بیشتر ما را به خدا نزدیکتر نمایند پرستش نمی کنیم. پس این آیه در باره آن ها نازل شد. (مواخذ: اسباب نزول قرآن کریم، لباب المنقول فی اسباب النزول: تألیف جلال الدین سیوطی).

لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿4﴾

اگر [بر فرض محال] خدا می خواست برای خود فرزندی بگیرد، حتماً از آنچه که می آفریند، چیزی را که می خواست، اختیار می کرد. او پاک و منزّه است (از این که فرزندی داشته باشد) او خداوند واحد قهار است. (۴)

تفسیر :

در التسهیل آمده است: خدا خود را از اتخاذ فرزند تنزیه کرده آنگاه خود را به یگانگی توصیف کرده است؛ چون وحدانیت با اتخاذ فرزند منافات دارد؛ زیرا اگر دارای فرزند باشد باید از جنس خود او باشد، در صورتی که خدای متعال جنس ندارد؛ زیرا یگانه می باشد. و خود را به قهار توصیف کرده است، تا دلیلی باشد بر نفی شریک او انباز؛ چون همه چیز زیر سلطه ی خدا قرار دارد، پس چگونه جایز است مخلوق شریک او بشود؟! (التسهیل ۱۹۱/۳).

قاهر و قهار :

چنانچه بارها ذکر شده و آمده است الله تعالی در پهلوی رحمن و رحیم که هر آغاز را به بسم الله الرحمن الرحیم میکنیم، الله تعالی جبار و قهار هم است.

نام «قهار» بصورت کل در 6 آیه از قرآن عظیم الشان ذکر یافته است، ولی لفظ «قاهر» در دو آیه از قرآن عظیم الشان آورده شده است:

اولاً در (آیه 18 سورة الأنعام) که میفرماید: «وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ». (و اوست که بر بندگان خود مسلط و چیره بوده و او حکیم آگاه است.) و باز در (آیه 61 سورة الأنعام) میفرماید: «وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً» (و او بر بندگان چیره است و نگهبانانی (از فرشتگان) بر شما می فرستد).

«قهار» صیغه مبالغه «قاهر» است، به معنای ذاتی که بر تمامی موجودات غلبه دارد و همه مخلوقات تحت تسلط و فرمان او هستند و مواد و عناصر عالم بالا و پایین در برابر قدرت و اراده او، سر فرود آورده اند، هر اتفاقی به اجازه او واقع می شود، آنچه الله بخواهد می شود و آنچه نخواهد صورت نمی پذیرد، تمامی مخلوقات ناتوان و محتاج به الله هستند و مالک هیچ منفعت و ضرر و هیچ خیر و شرّی برای خودشان نیستند. اینکه الله قهار است، مقتضی کمال حیات و کمال عزّت و کمال قدرت اوست.

ثبوت این صفت برای الله، دلیلی از دلایل وحدانیت و یگانگی او در الوهیت، و بطلان شرک و انتخاب شریک برای الله است.

خواننده گان محترم !

طوریکه قبلاً بیان شد که نام مبارک «قهار» در 6 آیه از قرآن کریم بیان شده و در تمامی موارد، با نام «الله» و «واحد» آمده است:

مورد اول: الله میفرماید که یوسف علیه السلام در ابطال شرک و بیان فساد آن و گمراهی مشرکان، به دو رفیقش که با او در زندان بودند، چنین گفت: «بِصُحْبِي السِّجْنُ ءَأَرْبَابٌ مُتَّفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿39﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَءَابَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» [یوسف: 39-40]

«ای رفیقان زندانی من! آیا معبودان پراکنده (متعدد) بهترند یا الله یکتای قهار؟ شما به جای الله (چیزی را) نمی پرستید مگر نام هایی را که خود و نیاکانتان به آن ها داده اید. الله هیچ دلیلی بر (اثبات) آن ها نازل نکرده است، فرمانروایی تنها از آن الله است. فرمان داده که جز او را نپرستید؛ این است دین راست و استوار، ولی بیشتر مردم نمی دانند.»

سیدنا یوسف با گفتن عبارت: «**ءَأَرْبَابٌ**»، بطلان شرک را برایشان آشکار و روشن ساخت؛ یعنی خدایان ناتوان و ضعیفی که مالک هیچ ضرر و نفعی نیستند و نمی توانند چیزی ببخشند یا منع کنند - که شامل درختان، سنگ ها، فرشتگان، مردگان و... می شود- بهترند یا ذاتی که دارای صفات کمال و ویژگی های جلال است؟! پروردگاری که در ذات، صفات و افعالش یگانه و بی همتا است، قهاری که تمامی اشیا و موجودات تحت قدرت و پادشاهی او قرار دارند.

مورد دوم: در سیاق بطلان کار مشرکان، که بت ها و خدایانی را شریک الله متعال می دانند، با وجود اینکه آن ها مالک هیچ نفع و ضرری حتی برای خود نیستند، و این مشرکان عبادت پروردگار یگانه و قهار و خالص گردانیدن دین برای او را ترک می کنند، چنانکه الله - میفرماید: «**قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَفُوا كَخَلْقِهِ فَتَشْبَهُ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَجْدُ الْقَهْرُ**» [الرعد: 16] «(ای پیامبر! به مشرکان) بگو: پروردگار آسمان ها و زمین کیست؟ بگو: الله. (سپس به آن ها) بگو: آیا به جای او، اولیا (و معبودانی) برگزیده اید که مالک سود و زیان خود نیستند؟! بگو: آیا نابینا و بینا برابرند؟! یا تاریکی ها و نور یکسان است؟! آیا آنان شریکانی برای الله قرار داده اند که همچون آفرینش او آفریده اند، پس (این) آفرینش (ها) بر آنها مشبه شده است؟! بگو: الله آفریننده هر چیزی بوده و او یگانه پیروز است.»

ابن سعدی در تفسیر آیه فوق، درحالی که شیوه دلالت نام «قاهر» بر بطلان شرک را توضیح می دهد، چنین می آورد: «بدون تردید یگانگی و قهر و غلبه فقط از آن الله است، زیرا هر مخلوقی تحت تسلط و قدرت مخلوقی بالاتر از خود قرار دارد و آن مخلوق غالب نیز تحت قدرت مخلوق دیگری است و این زنجیره ادامه دارد تا اینکه به بالاترین مخلوق و سپس به الله یگانه و قهار می رسد. بنابر این قهر و غلبه و توحید متلازم یکدیگر و از آن الله هستند. پس با دلیل عقلی و با توجه به مفهوم قاهر، مشخص گردید که آنچه مشرکان غیر از الله می خوانند، هیچ قدرت و تصرفی در آفرینش مخلوقات ندارند و از این رو عبادت آن ها باطل است.» (تیسیر الکریم الرحمن، ص 415).

مورد سوم: در جایی که الله تعالی کافران مشرک را تهدید به هلاکت و عذاب در روزی که در برابر پروردگار یگانه و قهار حاضر شوند، می کند، که با زنجیر هایی از آتش بسته شده اند و لباسی از قیر بر تن دارند و آتش چهره هایشان را می پوشاند. در قرآن کریم آمده است: «**يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَجْدُ الْقَهْرُ**» (48) **وَتَرَى الْمَجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ**» (49) **سَرَّابِيلُهُمْ مِنْ قَطْرَانَ وَتَعْشَىٰ وُجُوهُهُمُ النَّارُ**» (50) **لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ**» [ابراهیم: 48-51]

«روزی که (این) زمین به زمین دیگر و آسمان ها (به گونه ای دیگر) مبدل میشود و آنان (همگی) به پیشگاه الله یکتای قهار، ظاهر و (آشکار) میشوند. و در آن روز مجرمان را (دست و پا) به هم بسته در غل ها میبینی. جام هایشان از قطران است و چهره هایشان را آتش

(جهنم) می پوشانند. تا الله هر کس را به (سزای) آنچه کرده‌است، کیفر دهد. همانا الله سریع الحساب (زودشمار) است.».

مورد چهارم: در سیاق اثبات اینکه الوهیت فقط مخصوص و شایسته الله است: «قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِن إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ أَلُوِّدُ الْقَهَّارُ» (65) رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفُورُ» [ص: 65-66] «(ای پیامبر!) بگو: به درستی که من فقط یک هشدار دهنده‌ام و هیچ معبودی (به حق) جز الله یکتای قهار نیست. پروردگار آسمان‌ها و زمین و آنچه میان آن دو است؛ (آن) پیروزمند آمرزنده.».

ابن سعدي در تفسیر آیه مذکور میگوید: «این اثبات و تأییدی بر الوهیت الله است با این برهان و دلیل قاطع؛ یعنی یگانگی الله و قهر و غلبه او بر هر چیز، زیرا قهر و غلبه ملازم یگانگی است و امکان ندارد که دو قهار وجود داشته باشد و از لحاظ غلبه یکسان باشند. بنابر این ذاتی که بر تمامی اشیا غلبه دارد، همان پروردگار یگانه‌ای است که هم‌تا و همانندی ندارد و شایسته است که به تنهایی عبادت شود، همان گونه که به تنهایی قاهر و قهار است.» (تیسیر الکریم الرحمن، صفحه 716).

مورد پنجم: اسم مورد بحث، در سیاق تنزیه و پاکی پروردگار از داشتن شریک، آمده است: «وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَذِبٌ كَفَّارٌ» (3) لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَأَصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحٰنَهُ هُوَ اللَّهُ أَلُوِّدُ الْقَهَّارُ» [سوره الزمر آیات: 3-4]

«و کسانی که به جای او معبودان (و اولیایی) گرفتند (و گفتند: این‌ها را نمی‌پرستیم جز برای اینکه ما را به الله نزدیک کنند، بی گمان الله متعال (روز قیامت) میان آنان در آنچه اختلاف داشتند، داوری میکند. الله آن کسی را که دروغگویی ناسپاس است، هدایت نمی‌کند. اگر (به فرض محال) الله میخواست فرزندی بگیرد، قطعاً از میان آنچه می‌آفریند، چیزی را که میخواست بر می‌گزید. او پاک و منزّه است. او الله یکتای قهار است.»

مورد ششم: در سیاق تهدید مشرکان در روزی که برای حضور در برابر پروردگار یگانه و قهار آماده میشوند، که هیچ یک از اعمال و امور شان بر الله پوشیده و پنهان نمی‌ماند. الله متعال میفرماید: «يَوْمَ هُمْ بَرْزُونَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيَّ اللَّهُ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِّمَنَ الْمَلِكِ أَلْيَوْمَ لِلَّهِ أَلُوِّدُ الْقَهَّارُ» (16) أَلْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظَلْمَ أَلْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ» (سوره غافر آیات: 16-17) «روزی که (همه) آنان آشکار شوند، چیزی از آنها بر الله پوشیده نخواهد ماند، (الله میفرماید: امروز فرمانروایی از آن کیست؟) (آنگاه خودش میفرماید: از آن الله یگانه قهار است. امروز هرکس به (موجب) آنچه کرده است، پاداش داده میشود. امروز هیچ ستمی نیست، بیگمان الله زود شمار است.»

«الْقَهَّارُ»؛ یعنی پروردگاری که بر تمامی موجودات مسلط و غالب است، مخلوقات در برابر او خاضع و فرمانبردارند؛ بویژه در آن روزی که چهره‌ها در برابر ذات زنده و باقی پروردگار، متواضع و فروتن گردند.

همه موارد ششگانه‌ای که بیان شد، به روشنی بیانگر تلازم و وابستگی میان دو اسم «واحد» و «قهار» است و بنابر این آفریدگار واحد و یگانه، قطعاً قهار، و پروردگار قهار، قطعاً و حتماً واحد و یکتاست و این مطلب، بدون تردید شرک و انتخاب خدایان را باطل و رد می‌کند. ابن قیم (رح) در اثبات این معنا میگوید: «قهار قطعاً واحد است، زیرا اگر همتایی داشته باشد و بر آن غالب نباشد، که به طور کلی قاهر نمی‌شود. و اگر بر آن چیره شود، که همتایش

نیست و از این رو، قَهَّار واحد و یگانه است. «(الصَّوَاعِقُ الْمُرْسَلَةُ، ج 3، ص 1032). با این توضیح، تلازم میان توحید و ایمان به نام مبارک «قَهَّار» روشن می‌گردد و کسی که اقرار به یگانگی الله در قهر و غلبه کند، باید در عبادت نیز او تعالی را یگانه بداند و فقط او را عبادت کند و بر این اساس، فساد شرک اثبات می‌گردد، زیرا چگونه امکان دارد که مخلوق آفریده شده از خاک، همتا و همانند پروردگار جهانیان باشد؟! و چگونه امکان دارد که مخلوقات مغلوب و مقهور، با پروردگار یگانه و قَهَّار یکسان باشند؟! الله - از آنچه آنان شرک می‌ورزند و توصیف می‌کنند، مبرّا و برتر است. (مواخذ: رساله شناخت و شرح معانی اسماء الله؛ تألیف: عبدالرزاق بن عبد المحسن البدر)

ابن قیم(رح) میگوید: «هرکس الله تعالی را با اسماء و صفات و افعالش بشناسد، قطعاً او را دوست خواهد داشت.» (الجواب الکافی، صفحه 99).

«الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ» ظاهراً وقتی کلمه «واحد» وصف خدا آید نظر به عدد است یعنی یکی است و دو تا یا بیشتر نیست.

بصورت کل باید گفت که: خداوند نه فرزند واقعی دارد «لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُوَلَدْ»، نه فرزند خوانده. و طوریکه در آیه مبارکه خواندیم: «لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا» اگر قرار باشد که خداوند متعال برای خود فرزندی را العیاذ بالله انتخاب نماید، بناءً از میان بهترین ها انتخاب می‌کند نه از سنگ و چوب و کلوخ و سایر جمادات.

در ضمن داشتن و خواستن فرزند نشانه نیاز است والله تعالی منزّه از آن میباشد. مفسرین مینویسند که: اگر فرزند حقیقی باشد نشانه جسم بودن، تجزیه پذیری، شبیه داشتن و همسر داشتن خداست، درحالیکه او واحد است. او تجزیه پذیر نیست و همسر و شبیه ندارد. «وَ هُوَ الْوَاحِدُ».

و اگر فرزند انتخابی باشد، فرزندگیری نشانه نیاز جسمی یا انس روحی است، در حالی که او قَهَّار است. «هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ».

خواننده گان محترم!

در آیات متبرکه (5 الی 7) به دلایل عظمت و کمال قدرت و بی نیازی، نشان یکتایی پروردگار با عظمت اشاره بعمل آمده است.

**خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكْوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكْوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ
وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿5﴾**

آسمانها و زمین را به حق آفریده است، شب را بر روز و روز را بر شب می‌پیچد و آفتاب و ماه را مسخر کرده است و هر یک تا مدتی معین در حرکتند. آگاه باشید او قادر بخشنده است. (5)

تفسیر:

«بِالْحَقِّ»: به حق نه به مزاق و عبث. یعنی آفرینش دارای نظم و نظام شگرف و مقصد و هدف بزرگی است، و زندگی بازیچه نیست.

«يُكْوِّرُ» می‌پیچد، روی هم قرار میدهد. یکور لیل. «يُكْوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَ يُكْوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ» کنایه از پشت سر هم و پیاپی آمدن شب و روز است. (سوره تکویر آیه 1).

یعنی شب را پرده و پوشش روز و روز را پرده و پوشش شب قرار می‌دهد. بسان لباس شب را بر روز و روز را بر شب می‌پیچاند.

شیخ قرطبی در تفسیر این آیه مبارکه میفرماید: تکویر شب و روز یعنی شب را روپوش روز

قرار می دهد تا روشنایش برود، و روز را پرده‌ی شب قرار میدهد تا تاریکی آن برود. این نظر از قتاده نقل شده است. (تفسیر صفة التفسیر مؤلف محمد علی صابونی).

شیخ قرطبی در فهم جمله «و سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ» آیه مبارکه مینویسد که: به خاطر منافع بندگان آنها را مطیع و رام کرده است. (تفسیر قرطبی ۲۳۵/۵).

«كُلُّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى» هر یک از آنها تا مدتی که برای خدا معلوم است، حرکت و جریانش ادامه دارد، پس روز قیامت هنگام در هم پیچیده شدن آفتاب و تیره گشتن ستارگان، آن زمان منقضی می شود.

«يُكْوِّرُ»:

«يُكْوِّرُ» (تکویر) طوریکه در فوق هم متذکر شدیم؛ «يُكْوِّرُ» یعنی پیچاندن و لوله کردن. «کور العمامة» یعنی عمامه را پیچید.

همچنان «يُكْوِّرُ» به معنی این آمده است که: یعنی خداوند زمین را کروی آفریده است و به دور خود به گردش انداخته است، و بر اثر این گردش، قسمتی از کره زمین روز و قسمتی شب است، و گویی از یک سو نوار سفید بر سیاه، و از سوی دیگر نوار سیاه بر سفید پیچیده میشود. و طوریکه در فوق یاد آور شدیم که چرا که مصدر «يُكْوِّرُ» (تکویر) است که به معنی پیچیدن عمامه و دستار به دور سر است.

«أَجَلٍ مُّسَمًّى»: اجل، در لغت دو معنا دارد: یکی مدت معین و دیگری آخر مدت، در مفردات راغب (ملاحظه شود سوره های: رعد آیه 2، لقمان آیه 29، فاطر آیه 13).

خَلَقْتُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلْ مِنْهَا زَوْجَهَا وَانزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقْكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتِي تَصَرَّفُونَ ﴿6﴾

او شما را از نفس واحدی آفرید، سپس همسرش را از همان نفس آفرید و (از خزانه قدرت خود) از چهار پایان هشت نوع برای شما آفرید. او شما را در شکم های مادرانتان در میان تاریکی های سه گانه آفرینشی پس از آفرینش دیگر می آفریند. این است خداوند پروردگار شما، که حکومت (در عالم هستی) از آن او است هیچ معبودی جز او وجود ندارد با اینحال چگونه از راه حق منحرف می شوید؟! (۶)

تشریح لغات و اصطلاحات:

«نَفْسٍ وَاحِدَةٍ»: شخص واحدی. یک تن. مراد ابو البشر، آدم علیه السلام است. (ملاحظه شود سوره های: نساء آیه 1، انعام آیه 98، اعراف آیه 189). «ثُمَّ»: برای تأخیر زمانی نیست بلکه برای تأخیر بیان است. (تفسیر نور: خرمدل) «جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا»: همسر او را از جنس او آفرید. (ملاحظه شود سوره های: نساء آیه 1، اعراف / 189). «انزَلَ»: خلقت بخشید. بیافرید. (ملاحظه شود سوره های: اعراف آیه 26، حدید آیه 25).

«ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ»: (ملاحظه شود سوره: انعام آیه: 143). «خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ»: مراد تطورات جنین و تحولات عجیب آن در مراحل مختلف است.

«ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ»: چه بسا مراد ظلمت شکم مادر، و ظلمت رحم، باشد. یا مراد لایه های جنینی (اِكْتُوِرْمَ و مِزُوِدْرْمَ و اِنْدُوِدْرْمَ) باشد. (تفسیر نور).

خلقت از نفس واحد:

خلقت از نفس واحد مختصراً قرار ذیل است:

1- اولین آفرینش آدم علیه السلام بدون وجود پدر و مادر.

2- سپس آفرینش حوا از تن آدم.

3- سپس آفرینش سایر بشر از آن دو.

«وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ»: «و برای شما از چهار پایان هشت قسم» نر و ماده از شتر و گاو و گوسفند و بز «فرو فرستاد» که در این فرموده حق تعالی: «وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ»: [الأنعام: 144] و در فرموده وی: «مِنَ الْأَصْنَانِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعَزِ اثْنَيْنِ» [الأنعام: 143] بیان شده است. (ملاحظه شود سوره «انعام/143».)

«يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ»: «شما را در شکم های مادرانتان می آفریند؛ آفرینشی پس از آفرینشی دیگر» اولاً آن را به شکل نطفه، سپس به خون بسته آنگاه به گوشت پاره‌ای متطور میسازد، سپس در او استخوان می آفریند و آن گاه بر استخوان ها گوشت می پوشاند و طی نمودن مراحل این آفرینش شما: «در تاریکی های سه‌گانه» یعنی: در تاریکی شکم، تاریکی رحم و تاریکی تخم دان است لذا حق تعالی آفرینش شما را در تاریکی میان سه پرده، سامان میدهد. پرده‌های سه‌گانه - چنانکه اطبا می‌گویند - عبارت است از: غشای منباری، خربون و غشای لفافی. پس ای انسان ها! بدانید که تاریخ ساختن جایگاه آفرینش شما، ما را از آن باز نداشت که آفرینشتان را به نیکی و زیبایی انجام دهیم «این است الله پروردگار شما، فرمانروایی» حقیقی در دنیا و آخرت «از آن اوست» و دیگران را هیچ مشارکتی در این فرمانروایی نیست.

إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

اگر کفران کنید خداوند از شما بینواست، لیکن کفر را برای بندگانش نمی پسندد؛ و اگر سپاس گزاری کنید، آن را برای شما می پسندد. و هیچ کس بار گناه دیگری را بر نمی‌دارد، باز بازگشت همه شما به‌سوی پروردگارتان است، پس شما را به آنچه می‌کردید خبر میدهد. چون او به راز دلها داناست. (۷)

تفسیر :

از فحوائی آیه مبارکه بر می آید که: هیچ کسی گناه کسی دیگر را بردوش گرفته نمی تواند، و این بدین معنی است که: نتیجه نیکی و بدی هر شخصی به خودش میرسد، بعد از آن به سوی حق تعالی باز می گردید تا در روز قیامت از شما حساب بگیرد، از اعمال تان خبر دهد و مطابق آن برای شما جزا و سزای را مقرر دارد. او تعالی به اسرار نهانی، به امور مخفی در ضمائر و پنهان در سینه ها بصورت مطلق باخبر است.

«إِنْ تَكْفُرُوا»: اگر کافر شوید. اگر ناشکری و کفران نعمت کنید «الْكَفْرَ»: الحاد و بی دینی. ناشکری و کفران نعمت. «إِنْ تَشْكُرُوا»: اگر شکر نعمت به جای آورید و سپاسگزار الطاف خداوندی باشید. شکر، علاوه از شکر نعمت اصطلاحی، کنایه از ایمان و فرمانبرداری از دستورات خدا هم می باشد.

خوانندگان محترم!

در آیات (8 الی 9) موضوعاتی؛ ناسازگاری کافران و بی باوران و پایداری اهل ایمان مورد بحث قرار میگیرد.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو

إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾

هنگامي که انسان را زياني رسد پروردگارش را مي خواند، در حالیکه با توبه روي به درگاه او آورده است، باز چون نعمتي از سوي خود به او ببخشد آن (مصیبتی) را که به خاطر رفع آن به درگاه او دعا مي کرد، فراموش مي کند و براي الله شریکاني قرار مي دهد تا (خود و ديگران را) از راه او گمراه سازد. بگو چند روزي از کفرت بهره گیر، البته تو از دوزخيان هستي. (۸)

تفسیر :

«الْإِنْسَانَ»: مراد از ذکر جنس، بعضي از افراد است. مانند: «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ» (ابراهيم آیه 34). «ضُرٌّ»: گزند. زیان و ضرر مالي و بدني. (ملاحظه شود: سوره هاي: یونس آیه 12، نحل آیات 53 و 54، مؤمنون آیه 75، روم آیه 33). «مُنِيبًا»: توبه کنان. برگردنده با تضرع و زاري. حال است.

«نَسِي مَا»: خدا را فراموش مي کند. در اين صورت (مَا) به معني (مَنْ) و براي تفخيم و تعظيم است. گزند و بلا را فراموش مي کند. دعا کردن و به فریاد خواستن را از ياد ميبرد. در اين صورت (مَا) مصدریه است (ملاحظه شود: تفسیر آلوسی).

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةً رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٩﴾

آيا (مشركي که اوصافش را بيان کردیم بهتر است يا) کسي که در اوقات شب سجده کنان و ايستاده به عبادت مشغول است در حالیکه از آخرت ميترسد و به رحمت پروردگارش اميد دارد؟ بگو: آيا آنانيکه مي دانند و آنانيکه نمي دانند برابرند؟ تنها صاحبان عقل و خرد پند مي گیرند. (۹)

تفسیر :

در آیه قبلي از اشخاصي يادآوري به عمل آمد که اصحاب آتش بودند، ولي در اين آیه مبارکه به توضیح مؤمنان مي پردازد.

در آیه قبلي اشاره به آنده از اشخاصي مي نمايد که: تنها به هنگام مصیبت الله تعالي به ياد شان مي آيد، ولي زمانیکه مصیبت از پيش شان دفع مي شود وبه رفاه وآسایش دست می يابند، باز الله را فراموش مي کنند. ولي تعليمات الهي و قرآني همين است که مؤمن بايد همواره درياد الله باشد، فرق نمي کند که در حالت رفاه قرار دارد ويا هم در حالت سختي.

همچنان در آين آیه مبارکه: منظور از علم، مکتب، پوهنتون، مراکز تعليمي و اکادمیک نيست، بلکه هدف از علم در اين آیه کساني اند که: مصروف قيام لیل و عبادت شبانه مي باشند.

طوريکه با زيبايي خاصي مي فرمايد: «رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (بگو: آيا کساني که ميدانند با کساني که نمي دانند، برابرند؟) يعني همانطوريکه عالمان و جاهلان برابر نيستند همچنين عابدان و عاصيان برابر نيستند.

مفسر ابوحيان مي فرمايد: «در آیه مبارکه دلالتی است بر فضيلت قيام شب و اينکه قيام شب از قيام روز برتر است». وهم مي گويد: «آیه کریمه دلالت مي کند بر اينکه کمال انسان در اين دو مقصود محصور است: علم و عمل».

«قانت»: کسي است که بر طاعت مداومت ورزد و شخص مطيعي که با خشوع و خضوع

نماز و دعای خود را طول می دهد (ملاحظه شود سوره های: بقره آیه 116 و 238، آل عمران آیه 17، نساء آیه 34، نحل آیه 120). «آناء»: (ملاحظه شود سوره های: آل عمران آیه 113، طه آیه 130).

شأن نزول آیه 9:

915- ابن ابی حاتم به نقل از ابن عمر و ابن سعد و جویبر از ابن عباس روایت کرده است: آیه «أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ...» در باره عثمان بن عفان، عمار بن یاسر، ابن مسعود و سالم دوست ابو حذیفه (رض)، نازل شده است. (اسباب نزول قرآن کریم، لباب المنقول فی أسباب النزول: تألیف جلال الدین سیوطی مراجعه شود).

خوانندگان محترم!

بصورت کل باید گفت آن عبادتی دارای ارزش و اهمیت است که تداوم داشته باشد. همچنان در جمله «يَحْذَرُ، يَرْجُوا» آیه مبارکه این فهم عالی را میسراند، که اشخاص خدا پرست، هم از آخرت ترس و خوف دارد و هم به رحمت الهی امیدوار می باشد.

خوانندگان گرامی!

در آیات (10الی20) موضوعاتی؛ از قبیل اندرز دادن به مؤمنان، اشاره به شرک، پرهیزگاری و اخلاص، دوری از آلودگی و خبایث آنها، مورد بحث قرار میگیرد.

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفِّي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿10﴾

بگو: ای بندگان مؤمن! از پروردگارتان بترسید. برای کسانی که در این دنیا اعمال شایسته انجام داده اند، پاداش نیکی است و زمین الله فراخ است، البته به صابران پاداششان به طور کامل و بی حساب داده می شود. (۱۰)

تفسیر:

«لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ»: کسانی که نیکی کنند، علاوه از آخرت در همین جهان نیکی عظیمی می بینند (ملاحظه شود سوره های: نحل آیات 30 و 122، غافر آیه 51). برای کسانی که در این جهان نیکی کنند، در آخرت نیکی عظیمی است. تفسیر اول درست تر به نظر می رسد. چرا که نقطه مقابل نیکوکاران، بدکارانند که در هر دو جهان بدی می بینند (ملاحظه شود سوره های: بقره آیات 85 و 114، آل عمران آیه 56، رعد آیه 34). پس باید که نیکوکاران نیز در هر دو جهان نیکی ببینند.

«بِغَيْرِ حِسَابٍ»: (ملاحظه شود سوره های: بقره آیه 212، آل عمران آیات 27 و 37، نور آیه 38، ص / 39).

در حدیث شریف به روایت حسین (رض) آمده است که فرمود: از جدم رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیدم که فرمودند: «أد الفرائض تكن من أعبد الناس، وعلیک بالقنوع تكن من أغني الناس، یا بني، إن في الجنة شجرة يقال لها: شجرة البلوي، یؤتی بأهل البلاء فلا ینصب لهم میزان ولا ینشر لهم دیوان، یصب علیهم الأجر صبا».

«فرزند عزیزم! فرایض را ادا کن تا از عابدترین مردم باشی و قناعت پیشه کن تا از توانگرترین مردم باشی. فرزند عزیزم! همانا در بهشت درختی است که آن را درخت بلوی می نامند: اهل بلا [در روز قیامت] احضار می شوند پس نه میزان (ترازویی) برایشان برپا می شود و نه دفتر و دیوان (حسابی) برایشان نشر و پخش می گردد. بلکه مزد و پاداش بر

آنان به ریختنی (بی حساب) ریخته میشود. سپس آن حضرت صلی الله علیه وسلم این آیه مبارکه را تلاوت فرمودند: «إِنَّمَا يُؤَفِّي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (الزمر: 10). حضرت امام مالک فرموده است که مراد از «صابرین» در این آیه مبارکه کسانی هستند که بر مصائب، رنج و غم دنیا صبر کننده هستند، و بعضی فرموده اند که مراد از «صابران» کسانی هستند که جلو نفس خود را از معاصی گرفته صبر کنند.

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿11﴾

بگو: به من حکم شده که الله را پرستش کنم در حالیکه دینم را برای او خالص نمایم. (۱۱)

تفسیر :

«مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ»: (ملاحظه شود سوره های: اعراف آیه 29، یونس آیه 22، عنکبوت آیه 65، لقمان آیه 32، زمر آیه 2). از نظر معنای لغوی، کلمه «مخلص» اسم فاعل از باب افعال، از مصدر اخلاص، و به معنی خالص کننده- است. و کلمه «مخلص» اسم مفعول از باب افعال، از همان مصدر به معنای - خالص شده - می باشد. دقت و بررسی در آیات قرآن نشان میدهد که کلمه مخلص، بیشتر در مواردی به کار رفته است، که انسان در مراحل نخستین تکامل، و در حال خود سازی بوده است؛ و هنوز به تکامل لازم نرسیده است. چنان که قرآن عظیم الشان میفرماید: «فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَوْا... مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ» هنگامی که بر کشتی سوار می شوند الله را با اخلاص میخوانند. (عنکبوت آیه ۶۵). «فَاعْبُدُوا... مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ» (پس الله را پرستش کن و دین خود را برای او خالص گردان. (زمر ۲)).

در قرآن کریم «مخلص» به کسی گفته میشود، که بعد از مدتی جهاد با نفس، و طی مراحل معرفت و ایمان، به تعالی میرسد و از نفوذ و سوسه های شیاطین، مصونیت پیدا می کند. و این مقامی است با عظمت، که توأم با بیمه الهی از لغزشها و انحراف هاست. بندگان مخلص، به حکم مقام بندگی و عبودیت خود در برابر ذات اقدس الهی، خود را مالک چیزی نمی دانند، جز آنچه خدای رحمان می خواهد، اراده نمی کنند. و جز آنچه او می طلبد، انجام نمیدهند. به حکم مخلص بودن، خداوند آنان را برای خویش برگزید.

و آنان نیز تعلق خاطری به غیر ذات پاک خداوند، ندارند. زرق و برق دنیا و پاداش های اخروی، دل آنها را مشغول نمی کند، و در دل آنها چیزی جز خدا نیست.

وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ﴿12﴾

و مامورم که اولین (کس از) مسلمانان باشم. (۱۲)

تفسیر :

«أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ»: این جمله از آیه مبارکه به دو معنی عمده توضیح گردیده است: الف: اولین مسلمانان و پیروان دین اسلام باشم. یعنی در آنچه مردم را بدان می خوانم، خودم پیشوا، و پیش قدم و نمونه بوده و در طاعت و عبادت و تلاش در راه پیش برد مقاصد دین اسلام، بهترین دیگران باشم.

ب: من اولین شخص از تسلیم شوندگان اوامر خالق لایزال در حرکت با کاروان ایمان به قافله سالاری پیغمبران باشم (ملاحظه شود سوره های: انعام آیه 163، نمل آیه 91).

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿13﴾

بگو: من اگر نافرمانی پروردگارم کنم از عذاب روز بزرگ قیامت (او) می ترسم. (۱۳)

خوانند گان محترم!

در آیه «قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ» (11 سوره زمر) خواندیم (بگو: به من حکم شده که الله را پرستش کنم در حالیکه دینم را برای او خالص نمایم). این بدین معنا است که: در محکمه عدل الهی، انبیاء علیهم السلام با سایرین هیچگونه فرقی و تفاوتی ندارند.

قُلْ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي ﴿14﴾

بگو: من تنها الله را میپرستم، در حالیکه دینم را برای او خالص می‌کنم. (۱۴)
فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿15﴾

پس (شما مشرکان) هر چه را که می‌خواهید به جای او پرستش کنید. بگو: زیانکاران حقیقی کسانی هستند که خود و خانواده خود را در روز قیامت خساره مند سازند. آگاه باش، این است همان زیان آشکار. (۱۵)

تفسیر:

«خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ»: هدف از خسارت نفس همان دادن سرمایه های وجودی و استعداد هایی است که با آنها می‌توان به سعادت ابدی رسید.

در قرآن عظیم الشان آیات متعددی در باره «خسارت خود» وجود دارد. تعبیر «خسروا انفسهم»: در قرآن عظیم الشان هشت بار تکرار شده است. از جمله دو بار در سوره انعام طوری که میفرماید: «الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ» (خود باختگان کسانی اند که ایمان نمی‌آورند). و یا میفرماید: «وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ» (مومنون ۱۰۳) (و کسانی که پله میزان (اعمال) شان سبک باشد، آنان به خویشتن زیان زده و همیشه در جهنم می‌مانند).

باید متذکر شد که در فهم قرآن عظیم الشان؛ خسارت واقعی و اصلی، خسارت مالی نیست بلکه ضرر زدن به خود است. در قرآن عظیم الشان دو بار آمده که: «إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ» (زمر ۱۵ و شوری ۴۵) (زیان کاران در حقیقت کسانی اند که به خود و خانواده و بسته گان شان در روز قیامت زیان رسانده اند. (یا می‌رسانند). نباید فراموش کرد: که سود و زیان واقعی در قیامت است. که الله تعالی ما را از خسران آن نگاه دارد.

خسارت نفس چیست؟

مهم‌ترین سرمایه ما روح ما است که باید در این دنیا و به وسیله بدن به کسب معارف و فضایل مشغول باشد و اگر این طور نکرد و به جای خیر به شر رو آورد از دیدگاه قرآن کریم خود را تباه کرده و در برابر چیزی به دست نیاورده است.

تعدادی از اشخاص در روز قیامت در مورد خودشان، حقیقت انسانی خود دچار خسارت می‌شوند و به اصطلاح خود را خواهند باخت.

مسلماً معنای خود باختگی، این نیست که انسان کشته شود و جانش از بین برود و یا آسیب ببیند چرا که قرآن بحث خود باختگی را در روز قیامت مطرح می‌کند و نیک می‌دانیم که در آن روز بحث مرگ وجود ندارد.

«وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ» (سوره عنکبوت ۶۴) (و زندگی حقیقی همانا [در] سرای آخرت است).

همچنین روشن است که مراد از خسارت نفس، آسیب هایی که مربوط به بدن و جسم انسان

میشود، نمیباشد چرا که قرآن این موضوع را با ایمان نیلوردن مرتبط میکند «الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ».

هدف از این تعبیر بلند قرآنی این است که گروهی از انسان ها در طول زندگی نه تنها سودی به دست نمی آورند بلکه به سرمایه اصلی که همان جان خویشتن باشد آسیب می رسانند. قرآن مجید در جریان معامله با خداوند متعال «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ» (توبه ۱۱۱)

- مسأله خریدن جان انسان مؤمن را مطرح می کند و خدا را خریدار خود انسان که عبارت از همان روح اوست معرفی می کند.

اگر پذیرفتیم که همه در جریان یک تجارت بزرگ جهانی قرار دادیم که «هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ» (سوره صف ۱۰) آیا شما را بر تجارتي راه نمایم که شما را از عذابي دردناک می رهاند؟

و راه موفقیت و کسب سود در این تجارت ایمان و عمل صالح است که «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ * إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّاصُوا بِالْحَقِّ وَتَوَّاصُوا بِالصَّبْرِ» (عصر ۲ و ۳) واقعا انسان دست خوش زیان است، مگر کسانی که گرویده و کارهای شایسته کرده؛ روشن می شود که کسانی که متاعی غیر از ایمان و عمل شایسته آورده اند در این تجارت ورشکست شده اند.

لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿16﴾

برای آنان از بالایی سرشان و از زیر پایشان سایبان هایی از آتش است، این عذابی است که خدا بندگان را به آن بیم می دهد ای بندگان! از من بترسید. (۱۶)

تفسیر :

«ظُلَلٌ»: جمع ظُلَّة، سایبان ها. مراد طبقات و چین ها و لایه های متراکم آتش است (ملاحظه شود سوره های: بقره آیه 210، لقمان آیه 32، اعراف آیه 171، شعراء آیه 189). یعنی: طبقات و چترهایی از آتش است. طبقات زیرین شان را نیز «ظلل: سایبان» نامید زیرا طبقات زیرین هم بر دوزخیان سایه می افکند، چه در هر طبقه از طبقات دوزخ گروهی از گروه های کفار قرار دارند و هیچ طبقه ای از وجودشان خالی نیست.

درکات دوزخ :

درکات دوزخ از نظر شدت گرما و نوع عذابی که الله متعال برای اهل آن در نظر گرفته است، متفاوت میباشد. الله متعال میفرماید: «إِنَّ الْمُنْفِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿145﴾» (النساء: 145). «بی گمان منافقان در پایین ترین درکه ای دوزخ هستند و هرگز یآوری برای آنان نخواهی یافت».

اصطلاح «الدرك» در زبان عربی به هر چیز رد پایین و «الدرج» به هر چیز رده بالا گفته می شود. بنابراین برای بهشت و درجه و درجات و برای دوزخ، و اژه ای درک و درکات به کار می رود. دوزخ به هر اندازه که پایین تر باشد، به همان میزان حرارت و عذابش شدیدتر است. منافقان بهره ای بیشتری از آتش دوزخ دارند؛ به همین خاطر در درک اسفل دوزخ قرار می گیرند. (التذكرة، قرطبي: ص (382) و التخويف من النار، ابن رجب: صفحه (50)

گاهی به مراتب دوزخ «درجات» نیز اطلاق می گردد. الله متعال در سوره ای انعام، پس از ذکر بهشتیان و دوزخیان میفرماید: «وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا» [الانعام: 132]. «و هر یک از

نیکوکاران و بدکاران- به اندازه‌ی کارهایشان درجاتی دارند». «أَفَمَنْ أَتَّبَعَ رِضْوَانُ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (162) هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ (163)» [آل عمران: 162-163]. «آیا کسی که جویای رضای الله باشد، مانند کسی است که سزاوار خشم الله می‌گردد و جایگاهش دوزخ است؟ و چه بد فرجامی است! آنان نزد الله درجات متفاوتی دارند. و الله به کردارشان بیناست».

عبدالرحمن بن زید بن مسلم می‌گوید: درجات بهشت به بلندی و درکات دوزخ به پستی می‌روند. از برخی سلف نقل شده است که: مؤحدین گناهکار که وارد دوزخ میشوند، در درک نخست، یهود در درک دوم، نصارا در درک سوم، صابئین در درک چهارم، مجوس در درک پنجم، مشرکان در درک ششم و منافقان در درک هفتم قرار دارند.

در برخی کتاب‌ها نام آن درکات نیز وارد شده است: درک اول: جهنم، درک دوم: لظی، درک سوم: حطمه، درک چهارم: سعیر، درک پنجم: سقر، درک ششم: جحیم و درک هفتم: هاویه نام دارد.

این گونه تقسیم بندی و نام‌گذاری صحت ندارد و ثابت نیست. دیدگاه راجح و صحیح آن است که نام‌های یاد شده مانند: جهنم، لظی، حطمه... نام‌هایی برای دوزخ هستند، نه این‌که هر کدام نام بخشی از دوزخ باشند. البته این مطلب که مردم به لحاظ کفر و گناهان خود، مراتب گوناگونی دارند، درست است.

البته خبر دادن از این عذاب سختی که خواه ناخواه بر دوزخیان آمدنی است، برای آن است که بندگان از نافرمانی اوامر حق تعالی امتناع ورزند.

و ذکر «این» طبقات و لایه‌های چندگانه دوزخ «همان سزای است که الله تعالی می‌خواهد بندگان خویش را به آن بیم می‌دهد» تا به او ایمان آورده و از او پروا بدارند: و این همه تنبهاات و هشدارها هم از جمله نعمت الهی است تا مردم به عذاب وی غافلگیر نشوند. (مواخذ: بهشت و دوزخ: تألیف: دکتر عمر سلیمان اشقر).

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى فَبَشِّرْ عِبَادِ (17)
کسانی که از عبادت طاغوت اجتناب کردند و به سوی خداوند روی آوردند برای شان مژده است، پس بندگانم را مژده ده. (۱۷)

تفسیر:

«الطَّاغُوت»: از طغیان است به معنی تجاوز از حد. منظور از طاغوت بتان و شیاطین و هر معبودی جز خدا گفته می‌شود، از قبیل بت و انسان و سنگ میباشد (ملاحظه شود در سوره‌های: بقره آیات 256 و 257، نساء آیات 51 و 60 و 76، مائده‌آیه 60، نحل آیه 36).

«طَّاغُوت» بر واحد و جمع اطلاق شده و طوریکه یاد آور شدیم به پرستش بتان و شیطان‌ها را در بر می‌گیرد.

از فهم کلی این آیه مبارکه با وضاحت معلوم می‌گردد که: از اوصاف مؤمنان و بندگان خالص الهی همانا پرهیز از طاغوت هاست. و در ضمن باید یاد آور شد که: اجتناب از طاغوت، مقدمه توجّه به الله است. و باید گفت که: شرط توبه، دوری از طاغوت است و اطاعت از طاغوت مانع انابه و توبه است.

«أَنَابُوا»: با توبه و استغفار به سوی خدا برگشتند.

«الْبُشْرَى»: مژده. بشارت (ملاحظه شود سوره‌های: بقره‌آیه 97، آل عمران آیه 126، یونس

آیه 64). «عِبَادِ»: بندگان من در اصل (عبادی) بوده و یاء حذف شده و کسره به جای آن است.

مبحث کوتاه در باره طاغوت :

طوری که در فوق هم تذکر دادیم که «طاغوت»: هر آنچه که به غیر از الله تعالی عبادت شود، او طاغوت است، چه بوسیله نماز، یا روزه، یا نذر، یا ذبح، یا پناه بردن به او در اموری که به الله تعالی اختصاص دارد مانند: دفع ضرر یا جلب منفعت یا بجای قرآن و سنت در اختلافات او را حکم و داور قرار دهند و مانند این ها... (همه طاغوت هستند). منظور از طاغوت در آیه ی فوق به هر چیزی جز قرآن و سنت گفته می شود که برای دآوری و قضاوت به آن مراجعه کنند، (که شامل) قوانین و برنامه های ساخته و پرداخته بشر است یا رسم و رسوم ارثی و یا سران قبایل است (که طبق رای و نظر خود) بین مردم دآوری می کنند. یا هر چه رهبر یک حزب و گروه تشخیص دهد و اعلام بدارد و یا یکی از کاهنان و فالگیران اظهار کند.

به این ترتیب روشن می شود که: قوانین و برنامه هایی که بشر از خود ساخته است تا مردم برای دآوری به آن مراجعه کنند در واقع شبیه شریعت الهی در پذیرفتن است و در معنای طاغوت داخل است. البته هر کس بجز الله مورد عبادت مردم قرار گیرد و راضی نباشد مانند: پیامبران و صالحان، به این ها طاغوت گفته نمی شود. بلکه طاغوت همان شیطان جنی و انسانی است که آنان را به این عمل دعوت داده و آن را برایشان زیبا جلوه داده است.

دوم: منظور از اراده در آیه ی: «يُرِيدُونَ أَنْ يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ» «نساء/60» همان است که با عمل، قرائن و نشانه هایی که بیانگر قصد و اراده ی فرد است، همراه باشد، به دلیل این آیه ی بعدی که میفرماید: «وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا» (61) (و هنگامی که به آن ها گفته شود: «به سوی آنچه الله نازل کرده و به سوی پیامبر صلی الله علیه وسلم بیایید منافقان را می بینی که از تو اعراض و رویگردانی می کنند). «نساء آیه 61»

و نیز شأن نزول این آیه را که ابن کثیر و دیگر مفسران ذکر کرده اند، (ابن کثیر 520/1) بیانگر همین معناست. پیروی کردن از حکم صادره دلیل رضایت فرد است و به این ترتیب اشکال فردی که می گوید: اراده، امری باطنی است و نمی تواند بر فرد حکمی صادر کرد مگر زمانی که از باطن فرد اطلاع داشته باشیم و این امری غیر ممکن است؛ بر طرف می شود.

شأن نزول آیات 17 - 18:

919- جویبر به سند خود از جابر بن عبدالله روایت کرده است: چون خدای متعال آیه «لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ» (44) «دوزخی که دارای هفت در است و بر هر دری تعدادی از آن ها تقسیم شده اند» (سوره حجر: 44) را نازل کرد. مردی از انصار حضور نبی کریم (آمد و گفت: ای رسول خدا! من هفت برده دارم و در برابر هر در در آن یکی از بردگان خود را آزاد کردم. پس در باره او «فَبَشِّرْ عِبَادِ» (17) الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ» نازل شد.

920- ابن ابی حاتم در باب شأن نزول این آیه از زید بن اسلم (رض) روایت کرده است که فرمود: این آیه در باره سه تنی نازل شد که در جاهلیت نیز (لااله الا الله) می گفتند و به توحید خداوند متعال معترف و مقرر بودند، آن ها عبارت بودند از: عمرو بن نفیل، ابوذر غفاری و سلمان فارسی. (جداً ضعیف است، طبری 30108 از ابن وهب روایت کرده این مرسل است.

عبدالرحمن بن زید بن اسلم متروک و متن جداً منکر است. واحدی در «اسباب نزول» 724 ذکر کرده و ابن کثیر در «تفسیر» 4 / 95 بدون سند آورده و می‌گوید: این آیه همه کسانی را که از عبادت بت‌ها اجتناب کردند و خاص خدا را پرستیدند شامل و به دنیا و آخرت به آن‌ها بشارت است. «زاد المسیر» (1224). (مأخذ: اسباب نزول قرآن کریم، لباب المنقول فی اسباب النزول: تألیف جلال الدین سیوطی).

همچنان از جابر بن عبدالله در باب شأن نزول این آیه روایت شده است که فرمود: چون آیه «لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ» در وصف بهشت نازل شد، مردی از انصار نزد رسول الله (ص) آمد و گفت: یا رسول الله! من هفت تن برده دارم و اینک برای هر دری از درهای بهشت، برده‌ای را آزاد کردم. پس آیه: «فَبَثِّرْ عِبَادَ (17) الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ» (سوره الزمر آیه: 17) درباره وی نازل شد.

ابواب دوزخ:

پروردگار با عظمت ما برای دوزخ هفت دروازه آفرید. «وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ (43) لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ (44)» (الحجر آیات: 43-44). «بی‌گمان دوزخ میعادگاه همه‌ی آنان است. دوزخ، هفت دروازه دارد و هر دروازه، سهم مشخصی از پیروان ابلیس دارد».

مفسر کبیر جهان اسلام ابن کثیر در تفسیر آیه فوق می‌فرماید: روی هریک از دروازه‌های دوزخ، نام برخی از پیروان شیطان نوشته شده است. آنان باید از همان دروازه وارد شوند. - الله متعال ما را از عذاب آن پناه دهد. هریک از دوزخیان بر حسب اعمال خود، از یک دروازه وارد می‌شود و در جایگاه ویژه‌ی خود قرار می‌گیرد.

همچنان در تفسیر (ابن کثیر: 4/164) آمده است: که از علی (رض) روایت شده است: دروازه‌های دوزخ طبقه‌های مختلفی دارند که روی همدیگر قرار گرفته‌اند. و نیز از ایشان روایت شده است که: دوزخ هفت دروازه دارد که بر روی یکدیگر قرار گرفته‌اند. ابتدا دروازه‌ی نخست پُر می‌شود، سپس دروازه‌ی دوم، سپس سوم، تا این‌که همگی پُر می‌شود.

ابتدا دروازه‌های جهنم باز می‌شود و سپس کافران وارد آن می‌شوند. در قرآن کریم چنین آمده است: «وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَىٰ الْكَافِرِينَ (71)» (سوره الزمر آیه: 71). «و کافران گروه‌گروه به سوی دوزخ رانده می‌شوند و چون به دوزخ می‌رسند، درهایش گشوده می‌شود و نگهبانانش به آن‌ها می‌گویند: آیا پیامبرانی از خودتان به سوی شما نیامدند که آیات پروردگارتان را بر شما می‌خواندند و شما را برای دیدار امروزتان هشدار می‌دادند؟ می‌گویند: آری. ولی فرمان عذاب، بر کافران قطعی و ثابت گشت». پس از این اعتراف، به آنان گفته می‌شود: «قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ (72)» (سوره الزمر: 72). «بدیشان گفته می‌شود: از دروازه‌های دوزخ وارد شوید و جاودانه در آن بمانید؛ پس جایگاه متکبران چه بد است!». سپس تمامی دروازه‌های دوزخ بسته می‌شود و گناهکاران هیچ‌گونه امیدی به بیرون رفتن از آن ندارند. الله متعال می‌فرماید: «وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ (19) عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ (20)» (سوره البلد آیات: 19-20). «و کسانی که به آیات ما کفر ورزیدند، تیره‌روز و بدبخت اند. حلقه‌ای از آتشی فراگیر بر آنان گماشته شده است».

ابن عباس (رض) «مؤصدة» را به دروازه‌های بسته تفسیر کرده است. مجاهد می‌گوید: «اصد

الباب» در لهجه‌ی قریش به معنای «در را بست» میباشد. (تفسیر ابن کثیر: (7/ 298).
 الله متعال در سوره‌ی همزه میفرماید: «وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ﴿١﴾ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾
 يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ﴿٣﴾ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللَّهِ
 الْمَوْقُودَةُ ﴿٦﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأِدَّةِ ﴿٧﴾ إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَسَّدَةٌ ﴿٨﴾ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾» [الهمزة: 1-9].
 «وای بر هر عیب جوی مسخره‌گری! همان کسی که مالی فراهم آورد و - همواره - آن را
 شمرد. می‌پندارد که ثروتش، او را جاودانه میسازد. هرگز! بی‌گمان در عذاب شکننده‌ی دوزخ
 افکنده خواهد شد. و تو چه می‌دانی که عذاب شکننده‌ی دوزخ چیست؟ آتش برافروخته‌ی الهی
 است. آتشی که به دل‌ها میرسد. بی‌گمان این آتش حلقه‌ای و فراگیر بر آنان گماشته شده است.
 در ستون‌هایی بلند و کشیده».

ابن عباس (رض) میگوید: «فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾»: به معنای دروازه‌هایی بسته شده است. قتاده
 میگوید: در قرائت ابن مسعود (رض) چنین آمده است: «إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَسَّدَةٌ بِعَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ»: «آن
 آتشی ایشان را در بر میگیرد، که سر پوشیده و در بسته است در حالیکه آنان به ستون‌هایی
 بلند و کشیده بسته میشوند.» (تفسیر ابن کثیر: (7/ 368)
 عطیه می‌فرماید: آن ستون‌ها از آهن هستند. مقاتل می‌گوید: «دروازه‌ها بر روی آنان به هم
 می‌چسبند، سپس با میخ‌هایی آهنین محکم می‌شوند.

«ممدده» صفت برای «عمد» است. یعنی ستون‌هایی که دروازه‌ها به وسیله آن بسته شده‌اند،
 بلند و کشیده هستند و این‌گونه ستون‌ها از ستون‌های کوتاه محکم‌تر می‌باشند. (التخويف من
 النار، ابن رجب، صفحه: (61)

دروازه‌های دوزخ، پیش از وقوع قیامت، گاهی باز و گاهی بسته می‌شوند.
 رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده است که دروازه‌های دوزخ در ماه رمضان بسته می
 شوند. از ابو هریره (رض) روایت شده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود: «إِذَا
 جَاءَ رَمَضَانَ فَتُحْتُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَتُغْلَقُ أَبْوَابُ النَّارِ وَصُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ وَمَرَدَةُ الْجِنِّ» «با فرا
 رسیدن رمضان، دروازه‌های بهشت باز و دروازه‌های دوزخ بسته میشوند. شیاطین و
 جن‌های سرکش نیز به زندان انداخته میشوند» (صحیح بخاری: (1899، 1898) و صحیح
 مسلم: (1079).

امام ترمذی حدیثی را از ابوهریره (رض) به شرح زیر آورده است: «إِذَا كَانَ أَوَّلُ لَيْلَةٍ مِنْ
 رَمَضَانَ صُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ وَمَرَدَةُ الْجِنِّ، وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ فَلَمْ يُفْتَحْ مِنْهَا بَابٌ، وَفُتِحَتْ أَبْوَابُ
 الْجَنَّةِ فَلَمْ يُعْلَقْ مِنْهَا بَابٌ» «در شب اول رمضان، شیاطین و جن‌های سرکش در زنجیر
 بسته می‌شوند و دروازه‌های دوزخ بسته خواهند شد و حتی یک دروازه هم باز نمی‌شود و
 دروازه‌های بهشت باز می‌شوند و حتی یک دروازه هم بسته نمی‌شود». (سنن ترمذی:
 (682) آلبانی آن را در صحیح سنن ترمذی: (549)، آورده است.) (مأخذ: بهشت و دوزخ:
 تألیف: دکتر عمر سلیمان اشقر).

**الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو
 الْأَبَابِ ﴿١٨﴾**

کسانی که سخن را (به دقت) می‌شنوند و از نیکوترین آنها پیروی می‌کنند، ایشانند که الله هدایت
 شان کرده و ایشانند همان خردمندان. (۱۸)

تفسیر:

«الْقَوْلُ»: مراد هر گونه سخن و گفتاری است. چرا که این آیه بیان‌گر آزاد اندیشی

مسلمانان و انتخاب‌گري ايشان در مسائل مختلف است. به مؤمنان اجازه مي دهد سخنان ديگران را مطالعه و بررسي کنند و اهل تحقيق باشند.

«يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ» به فهم كلي بايد گفت: كلام و سخن كه فاقد حُسن و جمال باشد، شايسته استماع و شنيدن را هم ندارد.

جذابيت كلام تنها در صلابت و استحکام آن نيست، بلکه بايد كلام از عمق جان برخاستن و به گونه لطيف و دلنشين بر زبان جاري کردن نيز شرط ديگر جذابيت كلام است. اين خصوصيت به خصوص براي کسانی است كه در وقت سخن گفتن با مردم سخن دلنشين بيان نمايند كه تسخير كنند قلوب بايد و به اعماق جان و قلب مردم نفوذ كنند. در ضمن بايد ياد آور شد كه نه بايد تنها به خوب بودن قانع شويم، بلکه بايد در جستجوي، بهتر بودن باشيم. و قابل تذکر است كه: هدايت الهي را تنها کسانی دريافت مي‌کنند كه براي دست يابي به حقيقت وقت بگذارند و به سخنان حق هم گوش فرا دهند.

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿19﴾

آيا کسی كه فرمان عذاب بر او محقق و ثابت شده [راه گريزي از آن دارد؟] آيا کسی را كه در آتش است، تو نجات مي‌دهي؟ (۱۹)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«حَقَّ»: ثابت و واجب شده است. (ملاحظه شود سورة هاي: اعراف آيه 30، حج آيه 18، ص آيه 14). «كَلِمَةُ الْعَذَابِ»: فرمان عذاب (ملاحظه شود سورة هاي: يونس آيه 33 و 96، نحل آيه 36). «أَفَمَنْ ... أَفَأَنْتَ ...»: تکرار استفهام براي تأکید انکار و نفي است. يعني اصلاً نمي تواني. «تُنْقِذُ»: نجات مي دهی و مي رهاني. «انْقَاد»: نجات دادن و خلاص کردن.

تفسیر :

بايد گفت: برخي انسان ها با عناد و لجابت خود، روزنه هاي عفو الهي را به روي خويش مي بندند. و بايد با تمام قوت درک نمايند كه همين انحراف، در حقيقت آتش است. مفسرين مي نويسند كه: هدف اين آيه را: همانا تسليت گفتن و دلجوئي از رسول الله صلي الله عليه وسلم است زيرا رسول الله صلي اله عليه وسلم به ايمان آوردن قوم خود سخت مشتاق بودند پس الله تعالي با اين آيه به ايشان فهماند كه: هر كس قضاي الهي بر وي سبقت گرفته و وعده عذاب بر وي ثابت و لازم شود، ايشان نمي توانند وي را از عذاب برهانند؛ به اين كه وي را در دنيا مؤمن گرداننده، يا در روز قيامت از دوزخ بيرونش آورند. يعني: اي پيامبر صلي الله عليه وسلم! پس هيچ علت و انگيزه اي براي اين امر وجود ندارد كه تو خود را از اندوه ايمان نياوردنشان هلاك گرداني.

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِّنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِيَةٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَعَدَّ اللَّهُ لَا يَخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ ﴿20﴾

ولي کسانی كه از پروردگارشان پروا داشتند، براي آنان قصر هاي است كه بالاي يكدیگر ساخته شده‌اند و از زير آنها نهر ها روان است. خدا اين وعده را داده است؛ و الله وعده‌اش را خلاف نمي‌کند. (۲۰)

تفسیر :

يعني اين وعده پروردگار براي دوستان اوست كه حتماً واقع‌شدني است؛ زيرا الله به وعده خويش وفا مي‌کند.

«عُرْفُ»: منازل برافراشته و خانه هاي سر به فلک کشیده. بالاخانه ها و کاخ ها (سوره: فرقان / 75). «مَبْنِيَّةٌ»: ساخته شده.

طوريکه در آيه قبلي خوانديم براي دوزخيان در دوزخ درکاتي است که مطابق به سزاي شان در آن جابجا مي شوند، در اين آيه مبارکه براي معيشت جنتيان قصر هاي است، که يکي بالاي ديگري ساخته شده اند و در زير اين قصر هاي جنتي جوي هاي است که جريان دارد، که جاري بودن اين جوي بار ها، در زير اين قصر ها نشانه کمال به جت و خرمي و فزوني صفا و رونق آن هاست.

بايد گفت: که در بشارت و وعده هاي الهي هيچگونه خلافي نيست، ولي در هشدار و وعيد هاي خدا شايد عفو و لطفي پيش آيد و به آنها عمل نشود.

دگرگوني هاي اين دنيا، مايه ي عبرت خردمند است :

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيَجُ فُتْرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِأُولِي الْأَبْصَابِ (21)

آيا ندانسته اي که خدا از آسمان آبي فرود مي آورد، پس آن را به صورت چشمه ها در زمين راه داد، باز به وسيله آن انواع سبزه زار ها و کشت زار ها را با رنگ هاي گوناگون مي روياند، باز خشک مي شود و آن را زرد رنگ ميبيني، باز آنها را کاه و خاشاک مي گرداند. البته در اين امر براي خردمندان پند و عبرت است. (21)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«سَلَكَهُ»: آن را داخل و مستقر مي گرداند (ملاحظه شود سوره هاي: مدثر آيه 42، شعراء

آيه 200، مؤمنون آيه 27). «يَنَابِيعَ»: جمع يَنْبُوع، چشمه ها. هدف از آن منبع ها و ذخاير آب زير زميني است. منصوب به نزع خافض است و در اصل چنين است: «فِي يَنَابِيعَ». يا اين که حال است و به معني آبهاي جهنده و جوشنده از زمين است (روح المعاني).

«مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ»: در رنگ هاي گوناگون. داراي انواع جوراجور. «يَهِيَجُ»: از اضداد است و به دومعني آمده است: خشک ميگردد. ميبالدو جوش و خروش بر مي دارد (ملاحظه شود تفسير صفة البيان. التفسير القرآني للقرآن). «مُصْفَرًّا»: زرد رنگ (ملاحظه شود سوره: روم آيه 51). «حُطَامًا»: گياه خشکيده و خرد و پيرپير شده. «ذِكْرًا»: تذکر و بيدار باش. درس عبرت (ملاحظه شود سوره هاي: انعام آيات 68 و 69 و 90، اعراف آيه 2، هود آيات 114 و 120).

دين اسلام و آینده نگري :

برنامه ريزي، محاسبه، آینده نگري و سنجش عواقب و پيامد ها، از عوامل موفقيت انسان است. هر کاري بازتابي دارد و هر عملي عکس العملي.

تدبير آن است که پيش از هر اقدام، نسبت به ضرورت آن، شيوه عمل، آثار و نتايجش فکر شود.

خيلي از ندامت ها، محصول نسنجیده کارکردن است. در انتخاب شغل، در گزينش دوست و شريك و همسر، در سرمايه گذاري در يک طرح اقتصادي، آنچه از حسرت و پشيماني جلوگیری مي کند، محاسبه همه جوانب و تصميم درست و سنجيده و عاقلانه است.

اگر سخن گفتن را نيز يک عمل به شمار آوريم (که چنين است) فکر پيش از سخن و تأمل قبل از گفتار و انديشيدن در عواقب حرفي که مي زنيم نيز نوعي تدبير در کلام است و از ندامت هاي بسياري جلوگیری مي کند.

تنظیم دخل و خرج و ایجاد موازنه بین درآمد و مخارج نیز، نمونه ای از تدبیر در معیشت است.

کارهای بی حساب و نقشه و اقدام های عجولانه و بدون عاقبت اندیشی به ندامت می انجامد. آنچه جلوی ای کاشهای بعدی را می گیرد و مانع شکل گیری نطفه حسرت و افسوس می شود، مال اندیشی و دورنگری و غلبه بر شتابزدگی و عجله است.

انسان ها و حوادثی که در اطراف آنها رخ می دهد، با زمان معنا و مفهوم پیدا میکند. بر این اساس، انسان ها و رخداد های اطراف آن ها به ابعاد گذشته، حال و آینده قابل انجام هستند. آینده انسان قابل دسترسی نیست؛ اما می توان با بررسی گذشته و تلفیق آن با زمان حال، نمای کوچکی از آینده را پیش خود ترسیم کرد. بر همین اساس ادیان آسمانی با دست مایه قرار دادن توان انسان ها، اولاً؛ آن ها را به آینده خوش بین کرده یعنی آینده تاریخ بشر را مثبت و آفتابی ارزیابی نموده اند. ثانیاً؛ با تعلیمات و حیاتی به کیفیت رخداد آینده و ظهور منجی و تشکیل حکومت جهانی توسط او و همچنین به گسترش رفاه، آسایش، معنویات و در یک کلام گسترش عدالت به معنای واقعی در همه ابعاد زندگی انسان ها اعم از فردی و اجتماعی، پرداخته اند. آینده نگری در تعالیم با عظمت اسلام از جایگاه بلندی برخوردار است. قرآن عظیم الشان به پیروان خود توصیه اکید می کند که عاقبت اندیش باشند و مغرور منافع زود گذر دنیا نشوند، بلکه آخرت را در نظر داشته باشند، و طوری عمل کنند که در آخرت سعادتمند گردند.

خواننده گان محترم!

در آیات متبرکه (22 الی 26) موضوعی در باره اینکه: قرآن، دریچه ی دلها را به سوی نور و رحمت سوق میدهد، مورد بحث قرار گرفته است.

أَفَمِنْ شَرَحِ اللَّهِ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿22﴾

آیا کسی که الله سینه اش را برای (پذیرش) اسلام گشوده است و او از سوی پروردگارش از نوری برخوردار است (چون سنگدلان است؟) پس وای بر آنها که قلبهائی سخت در برابر ذکر خدا دارند، آنها در گمراهی آشکارند. (۲۲)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«عَلَى نُورٍ»: دارای نور هدایت است (ملاحظه شود سوره های: مائده آیات 44 و 46، نور آیه 40، حدید آیه 28) «الْقَاسِيَةِ»: سخت و سنگین (ملاحظه شود سوره های: مائده آیه 13، حج آیه 53).

«شَرَحَ صَدْرَهُ»: توضیح و تفصیل شرح صدر را در: سوره های: انعام آیه 125، طه آیه 25). مطالعه فرماید.

تفسیر :

در آیه مبارکه اشاره به یک اصلی علمی بعمل آمده است، و آن عدم برابری بین شخصیکه از سوی الله از نوری برخوردار باشد و بین کسانی که گمراه شده باشند. این بدین معنی کسیکه هدایت شده، قلب اش گشایش یافته و آباد از طاعت است و با یقین و هدایت همراه است. اما شخص که گمراه و منحرف، از حق روگردان است و در گمراهی و حیرت به سر می برد. پس هلاکت به تمام و کمال بر سنگ دلانی باد که هم خود از یاد الله تعالی رو گردان اند و هم دیگران را از راه اوتعالی باز می دارند، آری! این گروه از راه هدایت دور افتاده اند، به حق توفیق نمی یابند و در امور خیر استقامت ندارند.

در حدیث شریف به روایت ابن مسعود (رض) آمده است: ما اصحاب از رسول الله صلی الله علیه وسلم پرسیدیم که خداوند متعال فرموده است: «أَفَمِنْ شَرَحِ اللَّهِ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ»، پس ای رسول الله! سینه انسان مؤمن چگونه انشراح می یابد و گشاده می گردد؟ رسول الله صلی

الله عليه وسلم فرمودند: «چون نور به قلب وارد شد، قلب باز می شود و انشراح می یابد». گفتیم یا رسول الله! نشانه این انشراح چیست؟ فرمودند: «الإِنَابَةُ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ وَالتَّجَافِي عَنْ دَارِ الْغُرُورِ وَالإِسْتِعَادَ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نَزْوَلِهِ». (رواه الحاكم في المستدرک والبيهقي في شعب الإیمان، روح المعانی)

«نشانه این انشراح: رجوع و انابت به سوی سرای جاودانگی، آرامش یافتن و جا خالی کردن از سرای فریب و غرور و آمادگی برای مرگ قبل از فرود آمدن آن است». «و در نتیجه او» به سبب این گشادگی و انشراح صدر «برخوردار از نوری از جانب پروردگارش می باشد؟» که آن نور، عبارت از نور معرفت و راهیابی به سوی حق است که بر وجود وی فیضان می کند.

آری! آیا این انسانی که سینه اش سینای معرفت شده و قلبش برای حق باز و گشاده گشته، مانند کسی است که دلش - به سبب گزینش و انتخاب بد وی - سخت گردیده و در تاریکی های گمراهی و بلیات جهالت فرورفته و در آن دست و پا می زند؟ هرگز نه! پس در این آیه، صنعت ایجاز به کار رفته و در آن یک جمله محذوف است زیرا سیاق آیه بر جمله محذوف دلالت می کند. آیه (24) نیز همانند آن است.

«پس وای بر کسانی که دل هایشان از یاد کردن الله سخت است» آن ها همه کسانی اند که قلب شان سخت و خشن شده و پذیرش ذکر الله تعالی را نه پذیرفته و قساوت یافته است؛ ذکری که شایسته است تا سینه ها برای آن باز گردند و انشراح یابند.

در حدیث شریف به روایت ابن عمر (رض) آمده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمودند: «لا تكثرُوا الكلام بغير ذکر الله، فان كثرة الكلام بغير ذکر الله قسوة للقلب وإن أبعد الناس من الله القلب القاسی». «به غیر ذکر الله تعالی بسیار سخن نگوئید زیرا سخن گفتن بسیار در غیر ذکر الله تعالی، قسوت و سختی ای برای قلب است و قطعاً دورترین مردم از الله کسی است که قلبی سخت داشته باشد».

همچنین در حدیث شریف قدسی به روایت ابی سعید خدری (رض) آمده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمودند: «قال الله تعالی: اطلبوا الحوائج من السمحاء فإني جعلت فيهم رحمتي ولا تطلبوها من القاسية قلوبهم فإني جعلت فيهم سخطي». «خداوند متعال فرمود:

حوائج و نیازمندیهای خود را از اشخاص نرمدل و بخشاینده طلب کنید زیرا من رحمت خویش را در ایشان قرار داده ام و آن را از افراد سنگدل نخواهید زیرا من خشم خویش را در ایشان قرار داده ام». «اینانند که در گمراهی آشکار هستند».

در حدیث شریف به روایت ابو هریره (رض) آمده است که فرمود: به آن حضرت گفتیم یا رسول الله! ما چون شما را می بینیم دل هایمان نرم می شود و از اهل آخرت می گردیم اما وقتی از شما جدا می شویم، دنیا ما را خوش می آید و زنان و فرزندانمان را می بوییم.

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمودند: «اگر شما در همه احوال بر همان حالی قرار داشته باشید که نزد من بر آن قرار دارید، قطعاً فرشتگان با دست های شان با شما مصاحفه می کنند و در خانه هایتان به دیدارتان می آیند و اگر شما گناه نکنید، قطعاً خدای متعال مردمی را می آورد که گناه کنند تا بر آنان بیامرزد». گفتیم: یا رسول الله! به ما از بهشت بگوئید که

ساختمان آن چیست؟ فرمودند: «خشتی از طلا و خشتی از نقره است، سنگ فرش آن مشک تیزبوی، سنگریزه آن مروارید و یاقوت و خاک آن زعفران است، هرکس به آن در آید متنعم می شود و در رنج نمی افتد، جاودانه می شود و نمی میرد، نه جامه وی کهنه می شود و نه جوانی وی از بین می رود. سه کس اند که دعای آنها رد نمی شود: امام (زامدار) عادل، روزه دار تا آن گاه که افطار کند و دعای مظلوم...».

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي تَفْشَعُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿23﴾

خداوند بهترین سخن را نازل کرده، کتابی که آیاتش (از نظر لطف و زیبایی و عمق محتوا) همانند یکدیگر است، (از شنیدن آن) پوست های آنانکه از پروردگارشان می ترسند به لرزه می افتد، باز پوست ها و دل هایشان با یاد الله نرم می شود. این هدایت الهی است که هر کس را بخواهد با آن راهنمایی میکند، و هر کس را خداوند گمراه سازد راهنمایی برای او نخواهد بود! (۲۳)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«نَفْسَعِرُ»: بر خود می لرزد. «تَلِينُ»: نرم می گردد. هدف از آن پذیرای قوانین و احکام قرآن و تسلیم حقائق و معانی آن گشتن است.

تفسیر :

«أَحْسَنَ الْحَدِيثِ»: زیباترین کلام و بهترین سخن، که همانا قرآن عظیم الشان است. «مُتَشَابِهًا»: همگون و همسان. مراد این است که جملگی قرآن از لحاظ لفظی و معنوی همگون در اعجاز است. در سراسر قرآن، الفاظ به نهایت اعلی زیبا و بجا به کار رفته اند، و معانی بدون کمترین تناقض و تضاد استعمال شده اند. «مَثَانِي»: جمع مثنی، مکرر. هدف این است که: احکام و مواظ و قصص و غیره در موارد متعدّد به شکل های متفاوت و صورت های مختلف در قرآن عظیم الشان تکرار شده اند تا خوب فهم و در مغزها جایگزین شوند. یا این که مثنی به معنی دو تا وجفت یکدیگر است. یعنی مسائل و مطالب مقابل یکدیگر در قرآن آمده است که در هر دو بخش اعجاز قرآن پیدا و هویدا است. از قبیل: ایمان و کفر. حق و باطل، هدایت و ضلالت، خیر و شرّ، حسنات و سیئات، بیم و امید.

شان نزول آیه 23:

616- حاکم و دیگران از سعد بن ابی وقاص روایت کرده اند: چون قرآن کریم بر نبی اکرم صلی الله علیه وسلم (نازل گردید، مدتی آیات آن را برای مسلمانان تلاوت کرد. پس جماعتی از مسلمانان گفتند: ای رسول خدا کاش برای ما داستانی بیان می کردی، در آن هنگام آیه «اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ...» (زمر: 23) نازل گردید. (اسباب نزول قرآن کریم، لباب المنقول فی اسباب النزول: تألیف جلال الدین سیوطی).

أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ (24)

آیا کسی که با صورت خود عذاب دردناک (الهی) را دور می سازد (همانند کسی است که هرگز آتش دوزخ به او نمی رسد؟) و به ظالمان گفته می شود بچشید (سزای) آنچه را آنچه را کسب کردید. (۲۴)

تفسیر :

«أَفَمَنْ يَتَّقِي...»: طبیعت فطرتی انسان طوری است، زمانیکه خطری متوجه صورت و روی انسان شود، انسان آن خطر را بطور معمول با دست، بازو و سایر اعضای جسم خویش به دفع آن پرداخته، و آنرا سپر خویش قرار می دهد، تا چهره انسان از خطر مصون بماند، ولی این حالت در دوزخ برای دوزخیان به ترتیب است که؛ باید با صورت از خود دفاع کنند. چرا که دست و پای دوزخیان در غل و زنجیر است (ملاحظه شود سوره: یس آیه: 8، و سوره انسان آیه: 4).

كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاتَّاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ (25)

کسانی که قبل از آنها بودند نیز آیات ما را تکذیب نمودند، پس (در نتیجه) عذاب از جایی که

نمی دانستند به سراغ شان آمد. (۲۵)

تفسیر :

قرآن عظیم الشان در آیات 7 و 8 سوره «طور» میفرماید که: «إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ * مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ: (عذاب پروردگارت واقع شدنی است * و هیچ چیز نمی تواند مانع آن شود).
فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلِعَذَابِ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿26﴾
 پس خدا در زندگی دنیا خواری و رسوایی را به آنان چشاند؛ و اگر معرفت و آگاهی داشتند [توجه می کردند که] عذاب آخرت بزرگ تر است. (۲۶)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«الْخِزْيَ»: خواری و پستی. رسوایی و بدنامی (ملاحظه شود سوره های: بقره آیات 85 و 114، مائده آیات 33 و 41). «أَكْبَرُ»: بزرگتر. مراد سخت تر و شدیدتر و دردناکتر است.
 تفسیر :

توجه باید کرد که: همه جزاها و سزاها به روز قیامت موکول نمی گردد، بلکه زیاتر از سزاهای و عذابها در همین دنیا هم مورد اجرا قرار میگیرد. ولی در ضمن نباید فراموش کرد که: عذاب قیامت، سخت تر و مداوم تر است.

بسیاری از اقوام از سبب تکذیب انبیاء در دنیا مورد هلاکت و رسوایی قرار داده شده اند ولی نباید فراموش کنند که اشد عذاب آخرت هنوز باقی است – آیا این مکذبین موجوده مطمئن اند که با آنها اینگونه معامله به عمل آورده نمیشود؟ بلی اگر عقل و دانش می داشتند کمی می اندیشیدند.

در جمله «لِعَذَابِ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ» اشاره به این اصل دارد، که کفار و گنهکاران دست به چنین اعمال می زند این واقعیت را میرساند که: با تأسف آنان با تمام این تذکرات قرآنی و احادیثی نبوی از سختی روز قیامت نمی خواهند خود را مطلع سازند.

باید با صراحت اعلام داشت که: اتخاذ تقوای الهی در این دنیا، مانع مبتلا شدن به قهر الهی در قیامت نمی گردد.

خوانندگان گرامی !

در آیات متبرکه (27 الی 31) برخی از ضرب المثل های قرآنی مورد بحث قرار داده میشود. طوری که میفرماید:

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿27﴾

و ما برای مردم در این قرآن از هر گونه مثل و سرگذشت عبرت آموزی بیان کرده ایم، باشد که متذکر شوند. (۲۷)

تفسیر :

«مِنْ كُلِّ مَثَلٍ»: علما بدین عقیده اند که: هر نوع مثالی که برای بیداری، عبرت و هدایت

عوام الناس مفید بوده باشد، تاثیر آن نسبت به استدلال بیش تر است.

در ضمن قابل تذکر است که: آن چه مهم است راهنمایی و تذکر دادن به انسان هاست، خواه با استدلال باشد یا با آوردن مثل ها.

از جمله «مِنْ كُلِّ مَثَلٍ» این فهم را میرساند؛ هر نوع مثالی که در رابطه با تذکر به انسان و غفلت زدایی از اوست، در قرآن عظیم الشان تذکر رفته است.

از فهم عبارت «كُلِّ مَثَلٍ- يَتَذَكَّرُونَ» برمیاید که: انسان دارای فطرت پاک و باورهای درونی است، ولی از آنها غافل میشود و غفلت زدایی، ضروری است.

بناءً باید گفت که: نفهمیدن انسان ها از مفاهیم عالی قرآن عظیم الشان همانا غفلت و بیدانسی ایشان است. با تمام صراحت باید بیان داشت که در تفهیم قرآن هیچ کوتاهی و نقصان وجود ندارد، قرآن هر چیز را به مثال ها و دلیل ها می فهماند تا مردم در آن تفکر و دقت نموده به اصلاح خود بپردازند.

قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عَوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿28﴾

قرآنی است فصیح و خالی از هر گونه کجی و نادرستی تا آنان (به وسیله آن) پرهیزگار شوند. (۲۸)

تفسیر :

«قُرْآنًا عَرَبِيًّا»: قرآنی که به زبان عربی است. قرآنی که فصیح و رسا است.
 «قُرْآنًا عَرَبِيًّا» حال مؤکده «الْقُرْآنِ» است. کلمه «عَرَبِيًّا» به معنی عربی یا فصیح است.
 «عَوَجٌ»: کجی و نادرستی. مراد این است که قرآن هم از لحاظ قوانین دستوری، و هم از نظر محتوا و معانی، نقص و عیبی ندارد (ملاحظه شود سوره: کهف آیه ۱).
 در دو آیه فوق الذکر ملاحظه نمودیم که: کلمه قرآن دوبار تکرار یافته است، و ذکر قرآن در دو آیات و آن هم پی پی میسراند که: قرآن عظیم الشان کتابی خواندنی، پندآموز و نجات بخش است، که در دسترس بشر قرار گرفته است.

قرآن عظیم الشان کتابیست در زبان عربی واضح و سلیس که زبان مادری مخاطبین اولی آن بود از سخنان کج و پیچ مبراست و خود صاف و راست میباشد که عقل سلیم آنرا قبول میکند مضامین یا عبارات آن هیچ اختلال و کجی ندارد. موضوعاتی را که میخواهد بقبولاند پذیرفتن آن مشکل نیست و نیز به چیزهایی که مردم بدان عمل کنند عمل کردن بر آن محال نیست. هدف اینست که مردم به آسانی از آن مستفید شوند، از غلطی های اعتقادی و عملی، احتراز کرده رفتار نمایند و به شنیدن نصائح صاف و روشن از الله تعالی ترسان باشند.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿29﴾

خدا [برای فهماندن حقیقت توحید و شرک] مثال را بیان کرده است: مردی را که برده شریکان متعدد است که درباره (مالکیت) او ناسازند و مردی را که مطیع یک شخص است، آیا این دو برده از جهت فرمان گرفتن و فرمان بردن باهم برابراند؟ حمدوستایش مخصوص الله است، بلکه بیشتر آنان میدانند. (۲۹)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«مُتَشَاكِسُونَ»: افراد درگیر جنگ و نزاع. کشمکش کنندگان.
 «سَلَمًا»: خالص. دربست. مراد این است که چنین برده‌ای بر کنار از دعوا و گپیرو دار اربابان متفرق است و درست متعلق به کسی است. «مَثَلًا رَجُلًا»: کنایه از مشرک است. یعنی شخص مشرک با پرستش معبود های متعدد، سرگردان و ویلان و بی‌پناه و بی‌نوا است.
 «رَجُلًا سَلَمًا»: کنایه از موحد و یکتا پرست است. یعنی مؤمن یکتا پرست دارای پناهگاه معین و راه و مقصد روشن است. «أَكْثَرُهُمْ»: بیشتر آنان. مراد همه آنان، یعنی مشرکان است.

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ﴿30﴾

(ای پیغمبر) بدون شک تو خواهی مرد و آنان (نیز) مردنی هستند. (۳۰)

تفسیر :

«إِنَّكَ مَيِّتٌ»: تو خواهی مرد. ضمیر (ک) به پیغمبر خدا، محمد مصطفی، بر میگردد، و عمومیت قانون مرگ را نسبت به همه انسان ها روشن می سازد. لفظ میت به تشدید یا، به کسی گفته میشود که در زمان مستقل بمیرد، و میت به سکون یا، به کسی می گویند که فی الحال مرده باشد، طوری که در فوق تذکر دادیم که: در این آیه به آن حضرت صلی الله علیه وسلم خطاب شده که شما خواهید مرد، و دشمنان و دوستان شما همه خواهند مرد، هدف از آن متوجه کردن همه انسانها است که در فکر آخرت باشند، در این آیه ترغیب و تشویق جدی است برای انسانهایی که به عمل آخرت مشغول شوند، و نیز در ضمن نشان داد که رسول الله صلی الله علیه وسلم با وجود اینکه افضل الخلائق و سید الرسل است او هم از مرگ مستثنی نیست، تا که پس از وفات او مردم در این باره اختلاف نکند. (تفسیر قرطبی).

خوانندگان محترم!

از فهم کلی این جمله «إِنَّكَ مَيِّتٌ» آیه مبارکه بر می آید که: محبوبیت افراد، مانع اجرای سنت های الهی که یکی از آنها مرگ است نمی شود.

ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿31﴾

سپس شما در روز قیامت در برابر پروردگارتان مجادله و مخاصمه میکنید. (۳۱)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«تَخْتَصِمُونَ»: منازعه و مجادله می کنید. هدف از آن محکمه همه انسان ها در قیامت است. انبیاء بیان میفرمایند که رسالت خود را به جای آورده و تبلیغ خود را کرده اند. برخی از مردم این کار را انکار می کنند. مظلوم ظالم را، و زیردست بالادست را به قضاوت می کشاند (ملاحظه شود سوره های: بقره آیات 166 و 167، احزاب آیات 967 و 68، صافات آیات 27-33 و 50-61).

تفسیر :

ابن کثیر میفرماید: «هر چند سیاق این آیه درباره مؤمنان و کافران است اما اطراف نزاع ها در دنیا را نیز شامل می شود زیرا در آخرت صورت نزاع و مرافعه دنیایی آنها از نو بر آنها بازگردانیده میشود تا باهم مرافعه نمایند و در آنجا داور احکم الحاکمین است».

در حدیث شریف آمده است که چون این آیه نازل شد، زبیر(رض) گفت: یا رسول الله! آیا در آخرت خصومت و دعوی بر ما تکرار می شود؟ آن حضرت صلی الله علیه وسلم فرمودند: «بلی! به خاطر اینکه حق هر صاحب حقی به وی داده شود». در این هنگام زبیر(رض) گفت: پس در این صورت، کار بسیار دشوار است! همچنین در حدیث شریف آمده است: «در روز قیامت نخستین دو خصم، دو همسایه هستند».

پایان جزء بیست و سوم

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه (32 الی 37) موضوعات هشدار به تکذیب کنندگان، مژده به راستگویان مورد بحث قرار گرفته است.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿32﴾

پس چه کسی ظالم تر است از آنکه بر خدا دروغ بندد و سخن راست و درست را چون به سوی او آمد، تکذیب کند؟ آیا دوزخ جایگاهی برای کافران نیست؟ (۳۲)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«الصِّدْقِ»: حقیقت و صداقت. «مَثْوًى»: جایگاه. اقامتگاه (ملاحظه شود سوره های: آل عمران آیه 151، نحل آیه 29، عنکبوت آیه 68).

وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿33﴾

و آن کس که سخن راست را با خود آورد و آن را تصدیق کرد، ایشانند همان پرهیزگاران. (۳۳)

تفسیر :

«الَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ»: مراد پیغمبران به طور عام، و پیغمبر اسلام به طور خاص است. «صَدَّقَ بِهِ»: مراد مؤمنان و پیروان جملگی پیغمبران به طور عام، و مؤمنان و پیروان پیغمبر اسلام به طور خاص است.

به قولی: مراد از کسی که سخن راست و درست را آورد، رسول الله صلی الله علیه وسلم و مراد از کسی که رسول الله صلی الله علیه وسلم را باور داشت و تصدیق کرد، ابوبکر صدیق (رض) است. به قولی دیگر: مراد از «کسی که سخن راست و درست را آورد»، هرکسی است که به سوی یگانگی خداوند متعال دعوت کرده و مردم را به سوی شریعت الله تعالی ارشاد کند. ابن کثیر نیز همین معنی را بیان کرده است. (انوار القرآن هروی).

صدق و راستی دارای ابعاد گوناگون است:

صدق در گفتار: «جَاءَ بِالصِّدْقِ» (آیه: 33 زمر)

صدق در وعده: «وَ اذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِسْمَاعِيلَ اِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَ كَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا» (و در این کتاب از اسماعیل یاد کن که او همواره در وعده هایش صادق و فرستاده‌ای پیامبر بود). (آیه: 54 سوره مریم) در این هیچ جای شکی نیست که همه پیامبران، صادق الوعد بوده‌اند، اما بروز این خصلت در اسماعیل علیه السلام بیشتر بوده است.

صدق در عهد: «مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضِي نَحْبُهُ وَ مِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ وَ مَا بَدَّلُوا تَبْدِيلاً» (از میان مؤمنان مردانی هستند که آنچه را با خداوند پیمان بسته بودند صادقانه وفا کردند (و خود را آماده‌ی جهاد نمودند)، برخی از آنان پیمان شان را عمل کردند (و به شهادت رسیدند) و بعضی دیگر در انتظار (شهادت) هستند، و هرگز (عقیده و پیمان خود را) تغییر ندادند. (آیه: 23، سوره احزاب).

و در جمله: «صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ» چه زیبا فرموده است که: دفاع از حق تا سرحد شهادت، نشانه صداقت در ایمان است.

صدق در عمل: «أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ» (اینها کسانی هستند که راست گفتند (و گفتار و رفتار و اعتقاد شان هماهنگ است) و اینان همان پرهیزکارانند). (آیه: 177 سوره بقره).

و قابل تذکر است شخصیکه در همه مراحل، صداقت لازم را داشته باشد «صِدِّيق» نامیده می شود.

لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿34﴾

آنان هر آنچه را بخواهند نزد پروردگارشان برای آنها موجود است، و این است جزای نیکوکاران. (۳۴)

:

تفسیر

در حدیث شریف آمده است: «الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه، فإن لم تكن تراه فإنه يراك.» «احسان آن است که الله متعال را چنان پرستش کنی که گویی او را می بینی، اگر تو او را نمی بینی، بی گمان او تو را می بیند.»

«مَا يَشَاءُونَ»: هر چه بخواهند و آنچه طلب کنند (سوره: فرقان آیه 16).

لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿35﴾

تا خداوند بدترین کاری را که کرده اند از (عملنامه) آنان بپوشاند، و آنان را به بهترین اعمالی که انجام داده بودند، اجر می دهد. (۳۵).

تفسیر :

شیخ الإسلام حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی رحمه الله علیه، مفسر تفسیر کابلی می نویسد که: کلمات: «اسوأ» و «احسن» (صیغه های تفضیل) را شاید از آن سبب در آیه مبارکه استعمال فرمود که نیکی ادنای اشخاص بلند مرتبت نسبت به نیکی های دیگران و بدی ادنای آنها نسبت به بدی های دیگران بلندتر یا سنگین تر دانسته میشود (و الله اعلم).

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿36﴾

آیا الله برای بنده اش کافی نیست؟ آنان تو را از غیر الله می ترسانند. و هرکس را الله گمراه کند، پس هیچ راهنمایی برای او نخواهد بود. (۳۶)

تفسیر :

«أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ» اگر انسان بنده الله شد، بطور یقین بیمه می شود والله تعالی امور او را کفایت و کفالت می کند.

بر مؤمنان است که: در برابر تهدید های دشمن، با یاد امداد و تکفل الهی، خود را آرام سازد.

شأن نزول آیه 36:

921- عبدالرزاق از معمر روایت کرده که بیان داشته است مردی برایم گفت: مشرکان به رسول الله صلی الله علیه وسلم (گفتند: خدایان ما را ناسزا نگو و گرنه دستور میدهم تو را نابود سازند. پس «وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ...» تا آخر آیه نازل شد. (مواخذ: اسباب نزول قرآن کریم، لباب المنقول في اسباب النزول: تأليف جلال الدين سيوطي).

همچنان در روایتی آمده است که: زمانیکه رسول الله صلی الله علیه وسلم خالد بن ولید را برای شکستن بت «عزی» فرستادند، متولی آن بت به وی گفت: ای خالد! من بر تو از آسیب وی بیمناکم زیرا او نیرویی دارد که هیچ چیز بر وی پنجه افکنده نمی تواند. اما خالد بی اعتنا به این سخن، تبر را گرفت و آنرا بر چهره آن بت چنان کوبید که خرد و ویرانش کرد. آن گاه بازگشت.

وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ ﴿37﴾

و هر که را خدا هدایت کند، او را هیچ گمراه کننده ای نخواهد بود. آیا الله غالب انتقام گیر نیست؟ (۳۷)

تفسیر :

در این هیچ جای شکی نیست که: هدایت و ضلالت به دست الله است، «يُضِلُّ اللَّهُ - يَهْدِي اللَّهُ» لیکن مقدمات دریافت هدایت یا محروم شدن از آن، به دست انسان است. در ضمن قابل یاد آوری است که: انسان مخلوقی است که در سنگ دلی و شقاوت به مرحله می رسد که هیچ راهنمایی در او مؤثر نمی باشد. ولی هستند برخی از مؤمنین که در ایمانداري خویش به مرحله می رسد که هیچ حادثه او را منحرف کرده نمیتواند. وگمراه شدن انسان از سوی خداوند بی مقدمه نیست، جزای عملکرد خود انسان است.

خوانندگان محترم!

در آیات قبلی از وعده و وعید خبر داد. اینک در آیات متبرکه (38 الی 40) به دو دلیل، از نادرستی راه و رسم مشرکان خبر می دهد:

الف: مشرکان، به وجود الله متعال اقرار می کنند.

ب: بتها هرگز از عالم نیکی و بدی خبر ندارند.

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿38﴾

اگر از آنان بپرسی: چه کسی آسمان ها و زمین را آفرید؟ بی تردید میگویند: الله. بگو: پس آیا در آنچه که به جز الله را می خوانید اندیشه کرده اید؟ اگر الله بخواهد زبانی به من برساند، آنها می توانند آن زیان الهی را برطرف سازند؟ یا اگر رحمتی را برای من بخواهد، آیا میتوانند مانع رحمتش شوند؟ بگو: خدا مرا کافی است، و همه متوکلان باید بر او توکل کنند. (۳۸)

شان نزول :

مقائل در شأن نزول آیه کریمه روایت میکنند که رسول الله صلی الله علیه وسلم از مشرکان در این باره سؤال کردند اما آنان سکوت نمودند. پس آیه کریمه نازل شد. «بگو: خدا مرا بس است» در تمام امورم؛ اعم از جلب منفعت و دفع زیان و مشقت «اهل توکل تنها بر او توکل می کنند» نه بر غیر وی.

در حدیث شریف آمده است: «احفظ الله يحفظك، احفظ الله تجده تجاهك، تعرف إلي الله في الرخاء يعرفك في الشدة». «حق و حرمت الله تعالی را نگهدار؛ او تو را حفظ میکند و نگاهت میدارد، حق و حرمت الله را نگهدار؛ او را در برابر خود می یابی، الله تعالی را در رفاه و نعمت بشناس (و یادش کن)، او تو را در سختی و بلا می شناسد (و از تو آن بلا را دفع می کند)».

همچنین در حدیث شریف آمده است: «من أحب أن يكون أقوى الناس فليتوكل على الله تعالی، ومن أحب أن يكون أغنى الناس، فليكن بما في يد الله لا أوثق منه مما في يديه، ومن أحب أن يكون أكرم الناس فليتنق الله لأ». «هر کس دوست دارد که قویترین مردم باشد، باید بر الله تعالی توکل کند و هر کس دوست دارد توانگرترین مردم باشد، باید اعتماد او به آنچه در دست الله تعالی است بیشتر از آن چیزی باشد که در دست خودش قرار دارد و هر کس دوست دارد که گرامی ترین مردم باشد، باید از خدای پروا دارد».

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿39﴾

بگو: ای قوم من! شما هر چه در توان دارید انجام دهید، من نیز به وظیفه خود عمل می‌کنم، اما به زودی خواهید دانست. (۳۹)

مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿40﴾

چه کسی عذاب خوارکننده دنیا بر وی خواهد آمد و عذاب پاینده بر او نازل خواهد شد. (۴۰)

تفسیر :

«يُخْزِيهِ»: خوار و رسوایش میکند. حقیر و درمانده‌اش می‌سازد. قابل یادآوری است که: تنبیه: از «عذاب یخزیه» عذاب دنیا و از «عذاب مقیم» عذاب آخرت مراد است و الله اعلم. «يَحِلُّ»: در می‌رسد. وارد می‌گردد. «مُقِيمٌ»: ماندگار، جاویدان.

خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه (41 الی 48) موضوعات ظاهر قدرت کامل و دانش بی پایان پروردگار با عظمت مورد بحث قرار گرفته است.

إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿41﴾

ما این کتاب را برای [هدایت] مردم به حق و راستی بر تو نازل کرده ایم؛ پس هر که هدایت یافت، به نفع خود اوست و هر که گمراه شد، فقط به زیان خود گمراه می‌شود؛ و تو بر آنان وکیل و نگهبان نیستی. (۴۱)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«لِلنَّاسِ»: برای مردم. برای ابلاغ به مردم. «بِالْحَقِّ»: مشتمل بر حق و حقیقت است و باطل بدان راه ندارد. «يَضِلُّ عَلَيْهَا»: به زیان خود گمراه می‌گردد.

تفسیر :

مفسرین می‌نویسند که: این آیه به آیه شمشیر «سيف» (آیه سیف یا آیه قتال پنجمین آیه سوره توبه) منسوخ است زیرا خداوند متعال بعداً به رسول خویش فرمان داد که با اعراب تا آنگاه بجنگد که: (لااله الاالله) بگویند و به احکام اسلام عمل کنند. (تفسیر انوار القرآن).

تعریف اصطلاحی قرآن :

قبل از همه باید گفت که: قرآن جامع‌ترین و کامل‌ترین کتاب الله متعال برای انسان می‌باشد. «قرآن» اسم علم غیر مشتق بوده و از «قرأ» گرفته نشده، اما نامی برای کتاب الله است؛ مانند سایر کتاب‌های آسمانی؛ همچون تورات و انجیل.

برخی از علماء می‌فرمایند که: «قرآن» به معنای جمع آوری بوده و علت نامگذاری قرآن این است که سوره‌ها را جمع نموده و با هم گردمی‌آورد. (لسان العرب، ابن منظور، جلد 1، صص 128-129؛ البیان فی علوم القرآن، محمد بن علی حسن و سلیمان قرعای، صفحه 3).

اماتعریف اصطلاحی قرآن :

علماء تعریفات متعددی برای قرآن به عمل آورده اند که: کامل‌ترین و بهترین آنها، این تعریف است: «قرآن کلام معجز الهی است که بر پیامبر صلی الله علیه وسلم نازل شده و به صورت

تواتر نقل گشته و به قصد عبادت، تلاوت میشود.» (البیان فی علوم القرآن، صفحه 3).
 مراد از «کلام معجز الهی»، این است که سخن انس و جن، فرشتگان، پیامبر یا رسول نیست، بلکه کلام الله تعالی بوده و آنگونه که شایسته اوست، قطعاً سخن گفته است.
 با عبارت «نازل شده بر پیامبر صلی الله علیه وسلم»، کتاب های نازل شده بر پیامبران پیش از سیدنا محمد صلی الله علیه وسلم از تعریف مذکور خارج میشود؛ مانند صُحُف ابراهیم، تورات نازل شده بر موسی و انجیل نازل شده بر عیسی علیه السلام.
 و با قید «تواتر»، آنچه گفته می شود قرآن است و به صورت تواتر نقل نگشته، خارج می شود. با جمله «به قصد عبادت، تلاوت میشود»، اما با در نظر داشت اینکه حدیث قدسی منسوب به الله متعال میباشد ولی به منظور عبادت خوانده نمیشود. حدیث قدسی از این امر خارج می گردد، چون به منظور عبادت، خوانده نمی شود هر چند منسوب به الله تعالی است.
 (البیان فی علوم القرآن، صفحه 3)

همچنان برخی از مفسرین تعریف علمی قرآن را چنین بیان فرموده اند: قرآن وحی نامه اعجاز آمیز الهی است که به زبان عربی، به عین الفاظ توسط فرشته امین وحی، جبرئیل، از جانب خداوند و از لوح محفوظ، بر قلب و زبان پیامبر اسلام صلی الله علیه وسلم هم اجمالاً یکباره و هم تفصیلاً در مدت بیست و سه سال نازل شده و حضرت محمد صلی الله علیه وسلم آن را بر تعداد از اصحاب کرام خویش تلاوت نموده، و کاتبان وحی، از میان اصحاب، آن را با نظارت مستقیم و مستمر محمد صلی الله علیه وسلم نوشته اند و تعداد کثیر از حافظان کرام از میان اصحاب آن را حفظ و به تواتر نقل کرده اند.
 خواننده گان محترم!

نزول کتاب برای همه مردم است. و همه مطالب و موضوعات قرآن سراپا حق است و هیچ گونه تحریف و باطلی در آن راه نیافته است و هم نزول چنین کتابی، لازم و سزاوار و حق است.

در ضمن باید یاد آور شد طوریکه از فحوای آیه مبارکه معلوم می شود: انسان در انتخاب راه آزاد است. و از این آیه مبارکه این اصل زیبایی بدست می آید که الله تعالی و رسول الله صلی الله علیه وسلم به ایمان ما نیازی و ضرورتی ندارند.

رسالت و وظیفه ی پیامبران ابلاغ است، نه اجبار. (حتی انبیا حقّ تحمیل عقیده خود را هم ندارند). هدایت واقعی و کامل تنها در سایه کتاب آسمانی میسر است.

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فِيمَسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾

و خداست که جانها [مردم] را هنگام مرگشان به طور کامل قبض می کند، و نیز آن (جانی) که نمرده است (آنرا) وقت خوابش (می گیرد)، و (جانی را) که به مرگ آن حکم قطعی کرده است نگاه می دارد، و آن دیگر را تا زمان معنی باقی می گذارد، یقیناً در این امر نشانه های روشن (و بزرگ الهی) برای کسانی است که (در قدرت الله) فکر می کنند. (۴۲)

تفسیر:

«يَتَوَفَّى»: کاملاً دریافت می دارد. به تمام و کمال قبض می کند و برمی گیرد.

«الْأَنْفُسَ»: ارواح. «مَوْتِهَا»: مراد مرگ اجسام است. «يُمَسِكُ الَّتِي...»: اشاره به حالت مرگ است که موت کبری است و در آن روح ها بآبدن ها به طور کامل قطع رابطه می کنند و برای همیشه به عالم ارواح میروند.

«يُرْسِلُ الْأَخْرِي»: اشاره به حالت خواب یا موت صغری است که چهره ضعیفی از مرگ است و روح ها با بدن ها به طور ناقص قطع ارتباط می کنند یا میتوان گفت: ارواح میان عالم روحانی و دنیای جسمانی در جولان و نوسانند.

«أَجَلٌ مُّسَمًّى»: مراد پایان عمر انسان ها است.

یادآوری: از این آیه استفاده می شود که:

1- انسان ترکیبی از روح و جسم است.
2- روح موجودی جدا از جسم است و هنگامی که با آن رابطه پیدا کند نشانه حیات پدیدار می گردد.

3- انسان به هنگام خواب در آستانه مرگ قرار می گیرد (ملاحظه شود: سوره: انعام آیه 60).

عبدالکریم خطیب معتقد است که (نفس) در قرآن، نه روح است و نه جسم، بلکه انسانیت انسان، یا انسان معنوی است (ملاحظه شود: التفسیر القرآنی للقرآن مولف عبدالکریم خطیب). علماء درباره «نفس» و «روح» اختلاف نظر دارند که: آیا این دو، یک چیز هستند یا دو چیز مختلف؟ ولی این رأی که این دو، یک چیز هستند، قوی تر است، به دلیل احادیثی که بر این امر دلالت می کند زیرا در این احادیث گاهی از «روح» به لفظ روح و گاهی به لفظ «نفس» تعبیر شده است. امام فخرالدین رازی می گوید: «نفس انسانی، عبارت از جوهر رخشان روحانی است که چون به بدن تعلق گیرد، پرتو و روشنی آن در تمام اعضا تجلی می کند - که این همان پدیده حیات است - و در هنگام مرگ، تعلق روح از ظاهر و باطن بدن قطع می شود - که این همان مرگ است - ولی در هنگام خواب، پرتو روح از ظاهر بدن قطع می شود نه از باطن آن. پس ثابت شد که مرگ و خواب هر دو از یک جنس اند مگر فرق آن ها در این است که مرگ، انقطاع روحی تام و کاملی است درحالیکه خواب انقطاع ناقصی است از برخی وجوه نه از کل آن».

«قطعاً در این امر» یعنی: در گرفتن ارواح و نگاهداشتن یا پس فرستادن آن ها «برای مردمی که» در این امر «اندیشه» و تدبیر و تأمل «می کنند» و به وسیله آن بر یگانگی خداوند او کمال قدرت وی بر زنده کردن پس از مرگ و بر همه چیز استدلال می نمایند «نشانه هایی است» عجیب و بدیع که بر یگانگی و قدرت عظیم پروردگار متعال، دلالت می کند زیرا گرفتن ارواح و نگاهداشتن یا پس فرستادن آن ها، برای پند پذیران، پند آموز و برای متذکران و اندیشه وران، یادآور خوبی است.

بدین گونه، خداوند متعال از هر دو وفات یاد کرد؛ وفات کبری که همان مرگ است و وفات صغری که خواب میباشد. چنانکه در حدیث شریف آمده است: «لتموتن کما تنامون ولتبعثن کما تصحون». «قطعاً چنانکه به خواب می روید، می میرید و قطعاً چنانکه از خواب بیدار میشوید، برانگیخته میشوید».

همچنین در حدیث شریف به روایت بخاری و مسلم از ابی هریره (رض) آمده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمودند: «چون یکی از شما بر بالین خواب خود جایی می گیرد، باید آن را بیفشاند زیرا او نمی داند که چه چیز بر آن ملافه و بالین، جانشین وی شده است (یعنی از حشرات). سپس باید بگوید: «باسمک ربی وضعت جنبی وباسمک أرفعه، إن أمسکت نفسي فارحمها وإن أرسلتها فاحفظها بما تحفظ به عبادک الصالحین». «پروردگارا! به نام تو پهلویم را نهادم و به نام تو آن را بر می دارم، اگر روحم را نگاه داشتی، بر آن رحم کن

و اگر آن را به تنم باز پس فرستادی، آن رابه آنچه که بدان بندگان شایسته‌ات را حفظ میکنی، حفظ بفرما». همچنین در حدیث شریف به روایت بخاری از حذیفه (رض) آمده است که فرمود: رسول الله صلی الله علیه وسلم چون شبانگاه در خوابگاه خویش قرار می‌گرفتند، دست مبارک خود را در زیر رخسار خود نهاده و آن‌گاه می‌گفتند: «اللهم باسمك أموت و أحيأ».

«بارها! به نام تو می‌میرم و زنده می‌شوم». و چون بیدار میشدند، می‌گفتند: «الحمد لله الذي أحيانا بعد ما أماتنا وإليه النشور». «سپاس خدایی را که ما را بعد از آنکه می‌میراند، زنده گردانید و به سوی اوست حشر و نشر ما».

ابن عباس (رض) و غیر وی از مفسران در معنی آیه می‌گویند: «ارواح زندگان و مردگان در خواب باهم ملاقات می‌کنند و آن ارواحی که الله متعال بخواهد، همدیگر را شناخته و تعارف حاصل می‌کنند پس چون تمام آن‌ها بخواهند که به‌سوی اجساد خویش باز گردند، خداوند متعال ارواح مردگان را نزد خود نگاه میدارد و ارواح زندگان را به‌سوی اجساد آنها باز پس می‌فرستد».

جسم و روح، دو حقیقت مستقل هستند و به هنگام مرگ یا خواب از هم جدا میشوند و روح پس از مرگ باقی میماند.

مرگ و خواب، برادر یکدیگر اند، اگر بدانیم که هر شب جان می‌دهیم، مطمئناً از غرور و غفلت و گناه فاصله می‌گیریم.

مرگ و زندگی به دست پروردگار با عظمت است، نباید فراموش کرد، هیچ کس تا ابد زنده نمی‌ماند.

خواب و بیداری برای همه انسان هاست، ولی تنها اهل فکر از آن درس عبرت می‌گیرند.

ملاقات ارواح مردگان در عالم برزخ :

در مورد اینکه بعد از مرگ وقتی به برزخ می‌رویم در آنجا دوستان و اقارب خود را می‌بینیم یا تا قیامت منتظر می‌مانیم.

از مجموع نصوص قرآن عظیم الشان و سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم ثابت شده اینست که در عالم برزخ هرکس که اهل نجات باشد، در قبرش خوشبخت میشود و جای خویش را در بهشت مشاهده می‌کند و هفتاد زراع قبرش گشاده میشود و بوی ریاحین و نسیم بهشت را استشمام میکند، اما شخص کافر و بدکردار جایش را در دوزخ به وی نشان میدهند و قبر بر او فشار می‌آورد تا اینکه تمام استخوان هایش در هم پیچیده میشود، و قبرش گودالی از گودال‌های آتش مبدل میگردد و حرارت و گرمی آتش دوزخ به وی می‌رسد. پس دانستیم که قبر یا باغی از باغ‌های بهشت است و یا گودالی از گودال‌های دوزخ، چنانکه در حدیث آمده است. طبرانی در معجم الاوسط (8613).

و ثابت شده که در قیامت اهل جنت می‌توانند اقوام و آشنایان خود را ملاقات کنند.

و اما در مورد ملاقات ارواح مردگان در دنیای برزخ :

در چند حدیث صحیح از پیامبر صلی الله علیه وسلم ثابت شده است که ارواح مومنان در دنیای برزخ باهم ملاقات کرده و همدیگر را می‌بینند. مثلاً از ابوهریره رضی الله عنه روایت شده که پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «إِذَا حُضِرَ الْمُؤْمِنُ أَنْتَهُ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ بِحَرِيرَةٍ بَيْضَاءَ فَيَقُولُونَ أَخْرَجِي رَاضِيَةً مَرْضِيًّا عَنْكَ إِلَي رَوْحِ اللَّهِ وَرِيحَانِ وَرَبِّ غَيْرِ غَضَبَانَ فَتَخْرُجُ كَأَطْيَبِ رِيحِ الْمَسْكِ حَتَّى أَنْهَ لِيَنَاوِلُهُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا حَتَّى يَأْتُونَ بِهِ بَابَ السَّمَاءِ فَيَقُولُونَ مَا أَطْيَبَ هَذِهِ الرِّيحَ الَّتِي جَاءَتْكُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَيَأْتُونَ بِهِ أَرْوَاحَ الْمُؤْمِنِينَ فَلَهُمْ أَشَدُّ فَرَحًا بِهِ

مِنْ أَحَدِكُمْ بِغَائِبِهِ يَقْدَمُ عَلَيْهِ فَيَسْأَلُونَهُ مَاذَا فَعَلَ فُلَانٌ مَاذَا فَعَلَ فُلَانٌ فَيَقُولُونَ: دَعُوهُ فَإِنَّهُ كَانَ فِي غَمِّ الدُّنْيَا. فَإِذَا قَالَ: أَمَا أَنْتَ كُمْ؟ قَالُوا: ذُهِبَ بِهِ إِلَيَّ أُمِّهِ الْهَآوِيَةَ...». نسائي (1833) و صححه الألباني في (السلسلة الصحيحة) (2758). يعني: «هرگاه اجل مومني فرا رسد، ملائکه رحمت با ابريشمي سفيد نزد او مي آيند (تا روح وي را با آن بپيچند) و (به روحش) مي گویند: خارج شو اي روح خشنود و آرام! به سوي خدا و ريحان، و پروردگاري که او نيز از تو خشنود است و خشمگين نيست، پس روح او مانند بوي پاک مسک خارج مي گردد تا جائيکه او را دست به دست به هم مي سپارند تا به درب آسمان مي برند، و مي گویند: چه روح پاک و خوش بويي از زمين به سوي شما مي آيد، و سپس روح او را نزد ارواح مومنان مي برند، که آنها هم از ورود او بسيار خوشحال تر از کسانی ميشوند که یک مسافر به اهلس برگردد هستند، و از او (درباره احوال زنده گان در دنيا) مي پرسند: فلاني (در دنيا) چکار کرد؟ و فلاني چکار کرد؟ (بعضي از مؤمنان) به (سؤال کننده ها) مي گویند: وي را رها کنيد (تا استراحت کند) چرا که او (بخاطر اهل و عيالش) در غم دنياست. او نيز (در پاسخ سؤالشان) به آنها مي گوید: (او فوت کرد) آيا نزد شما نيامد؟ (او کجاست؟ احوال او اکنون چگونه است؟)، (آنها هم بيدار مي آورند و) به او ميگویند: (خير، او را نزد ما نياوردند) او را به دوزخ بردند».

همچنين در حديث ديگري از ابو هريره رضي الله عنه آمده که پيامبر صلي الله عليه وسلم فرمودند: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَصْعَدُ بِرُوحِهِ إِلَى السَّمَاءِ فَتَأْتِيهِ أَرْوَاحُ الْمُؤْمِنِينَ فَتَسْتَخْبِرُهُ عَنْ مَعَارِفِهِمْ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ، إِذَا قَالَ: تَرَكْتُ فَلَانًا فِي الْأَرْضِ، أَعْجَبَهُمْ ذَلِكَ وَإِذَا قَالَ: إِنَّ فَلَانًا قَدْ مَاتَ، قَالُوا: مَا جِيءَ بِهِ إِلَيْنَا أَيْنَ؟ إِلَى أُمِّهِ الْهَآوِيَةَ» حديث حسن.

يعني: «روح مومن را به سوي آسمان بالا ميبرند و ارواح مومنان نزد او مي آيند و از او درباره زندگان کسب خبر ميکنند، و هرگاه او (به ارواح مومنان) گفت: فلاني را در زمين ترک کردم، آنها تعجب مي کنند، و هنگامي که به آنها ميگويد: فلاني فوت کرد، ميگویند: او را نزد ما نياوردند، او کجاست؟ (وي را) به سوي دوزخ بردند».

بنابراين ارواح مؤمنان در عالم برزخ همدیگر را ملاقات مي کنند و از همدیگر سوال مي کنند و از دنيا و اهل آن يادآوري مي کنند.

و شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله ميگويد: «... و اما مستقر شدن (مومنان در عالم برزخ) بر حسب رتبه و مقام آنها نزد خداوند است، يعني کسي که جزو مقربين است، پس جايگاه او از جايگاه کسي که جزو اصحاب اهل يمين است بالاتر است، اما کسانی که جايگاه بالاتري دارند به مکان کسانی که در جايگاه پايين تر هستند سر مي زنند ولي کسانی که در مکان پايين قرار دارند نمي تواند بالا بروند (و به نزد کسانی که در جايگاه بالاتر قرار دارند بروند)، و هرگاه خداوند متعال اراده کند و بخواهد، آنها را با هم جمع مي کند (تا با هم ملاقات کنند) همانگونه که در دنيا با هم ملاقات مي کردند، با وجود آنکه رتبه آنها متفاوت بود و همدیگر را زيارت مي کردند.

و فرقي ندارد که در مکان دوري از هم دفن شده باشند يا نزديک، چه گاهي (خداوند متعال) ارواح را با وجود دوري محل قبرشان با هم جمع مي کند، و گاهي با وجود نزديکي محل قبرشان آنها را از هم دور و جدا مي کند، مومني نزد قبر کافر مدفون است ولي روح او در بهشت، و روح کافر در جهنم است...». (مجموع الفتاوي (24 / 368).

یادداشت :

علما فرموده اند که گاهی ارواح زندگان با مردگان در خواب (رویای صادقه) با هم ملاقات میکنند و آن ارواحی که خدا بخواهد، همدیگر را شناخته و تعارف حاصل میکنند پس چون تمام آنها بخواهند که به سوی اجساد خویش بازگردند، خداوند ارواح مردگان را نزد خود نگاه می‌دارد و ارواح زندگان را به‌سوی بدن آنها باز پس می‌فرستد.

و به آیه زیر استناد کرده اند: طوری که در آیه (42 سوره زمر) بیان شده است: «اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» یعنی: خداوند ارواح را به هنگام مرگ قبض می‌کند، و ارواحی را که نمرده‌اند نیز به هنگام خواب می‌گیرد؛ سپس ارواح کسانی که فرمان مرگشان را صادر کرده نگه‌می‌دارد و ارواح دیگری را (که باید زنده بمانند) باز میگرداند تا سرآمدی معین؛ در این امر نشانه‌های روشنی است برای کسانی که اندیشه می‌کنند!

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلُوبَهُمْ قُلُوبَهُمْ أَوْلَوْا كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿43﴾

آیا آنان غیر از خدا شفیعانی گرفته اند؟! بگو: اگر مالک هیچ چیزی نباشند و توان فهمیدن و خرد نداشته باشند (باز هم آنان را شفیعان خود می‌گیرید)؟ (۴۳)

تفسیر :

«شفعاء»: واسطه‌ها. شفیع: واسطه، در اصل به معنی جفت کردن است. در مورد شفیع مفسران مطابق نص قرآنی می‌فرمایند که: شفیع باید برای شفاعت، از جانب الله تعالی اجازه داشته باشد، «مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ». اما بت‌ها چه اجازه دارند؟ شفیع باید محبوب و مورد رضای الله تعالی باشد و بت‌ها نه محبوبند و نه مورد رضایت الهی. «مَنْ دُونِ اللَّهِ»: بدون رضایت الله. (ملاحظه شود تفسیر: روح المعانی).

قابل تذکر است که: برخی از مشرکان، بت‌ها را الله نمی‌دانستند، بلکه شفیع و واسطه درگاه الله می‌شمردند. طوری که در جمله «اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ» آیه مبارکه آمده است. در ضمن قابل توجه است که: واسطه‌ی میان انسان و الله تعالی باید نیاز را بفهمد و قدرت کمک کردن را داشته باشد که بت‌ها هیچ کدام را ندارد. طوری که می‌فرماید «لَا يَمْلِكُونَ - لَا يَعْقِلُونَ» بناءً بصورت کل باید گفت که: بتان نه اختیار دارند و نه عقل بنابراین آن‌ها را شفیع دانستن خیلی عجیب بلکه خارج از عقل است.

قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿44﴾

بگو شفاعت یکسره از آن خداست فرمانروایی آسمانها و زمین خاص اوست سپس به سوی او باز گردانیده می‌شوید. (۴۴)

تفسیر :

«لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا»: هر چه شفاعت است از آن الله است. شفاعت وقتی میسر است که خدا به شفاعت کننده اجازه دهد (ملاحظه شود سوره: بقره آیه 255، یونس آیه 3، طه آیه 109) و از شفاعت شده خوشنود گردد (ملاحظه شود سوره: انبیاء آیه 28) و خود شفاعت، پسندیده و درست باشد (ملاحظه شود سوره: نساء آیه 85، زخرف آیه 86).

وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿45﴾

و چون خدا به تنهایی یاد شود دل‌های کسانی که به آخرت ایمان ندارند متنفر می‌گردد و چون کسانی غیر از او یاد شوند ناگهان شاد و خورسند می‌شوند. (۴۵)

تفسیر :

«إِشْمَارَتْ» : شمار: تنفر گرفته «اشمازت»: متنفر شد و بیزار گردید. به هم آمد. این کلمه فقط يك بار در قرآن عظیم الشان تذکر رفته است. «يَسْتَبْشِرُونَ»: شاد و مسرور می‌گردند.

«استبشار»: طلب شادی و نیز یافتن یادانستن چیزی است که انسان را شاد میکند. قابل یاد آوری است که: ذکر خدا برای برخی از انسان ها مایه آرامش قلب شان تمام می‌گردد، ولی هستند گروه از انسان ها ذکرالله مایه آزار و اذیت شان می‌باشد. ولی زمانیکه از معبودان باطل آنان ذکر به عمل آید نوعی از فرح و خوشحالی در وجود شان دیده می‌شود، زیرا شیطان، شرک را در نظر آنان مزین ساخته و توحید را در نظر شان بد جلوه می‌دارد، این بدین معنی است که: حق به گونه باطل، و باطل به گونه حق در نگاه آنان جلوه‌گر می‌شود. مفسرین می‌فرمایند: بادر نظر داشت اینکه مخاطبان این آیه کسانی هستند که به آخرت ایمان ندارند، ولی به تأسف باید گفت که در میان مسلمین نیز افرادی یافت می‌شود از ذکر اسلام اصل و ناب نگران و در بسیاری از موارد از خود تنفر نیز نشان می‌دهد.

در (آیه 46 سوره اسراء) این فهم را با زیبایی خاصی چنین مورد تشریح قرار داده است: «وَ إِذَا ذُكِرَتْ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَوْ عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا» هنگامی که پروردگارت را در قرآن به یگانگی یاد می‌کنی، آنها پشت می‌کنند و از تو روی بر می‌گردانند.

در این جای شکی نیست که: روح بسته و دل مرده، معارف ناب قرآن عظیم الشان را نمی‌پذیرد. و شنیدن و فهمیدن ساده قرآن، غیر از فهم عمیق و لذت بردن از مفاهیم اعجاز آن می‌باشد. و زمانیکه انسان از درک معنویات و لذایذ اعجاز آمیز قرآن محروم بماند این بدین معنی است که به نوعی از قهر الهی مبتلا شده است. و نباید فراموش کرد که: توحید در ربوبیت، سخت‌ترین چیز برای مشرکان است.

توحید ربوبیت بیان می‌کند که «رب» و پروردگار و مدیر و مدبر فقط خداوند می‌باشد. توحید ربوبیت یعنی: یگانه دانستن الله در افعال او مانند خلقت و ملک و تدبیر و روزی دهی و زنده گرداندن و میراندن و فرستادن باران و دیگر کارها، زیرا توحید بنده کامل نمی‌شود مگر آنکه اقرار نماید الله متعال پروردگار همه چیز و مالک و خالق و رازق همه چیز است، و اوست که زنده می‌کند و می‌میراند و سود و زیان می‌رساند و تنها اوست که دعا را اجابت می‌کند و همه کارها به دست اوست و همه‌ی خیر در دست اوست و بر هر کاری تواناست. ایمان به قدر خیر و شر نیز جزو این توحید است.

شان نزول آیه 45 :

922- ابن منذر از مجاهد روایت کرده است: نبی کریم صلی الله علیه وسلم (کنار کعبه سوره نجم را قرائت کرد، وقتی که از بت های مشرکان یاد کرد به مشرکان خرسندی و شادمانی دست داد. آنگاه آیه «وَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ...» نازل شد. (مأخذ: اسباب نزول قرآن کریم، لباب المنقول في اسباب النزول: تألیف جلال الدین سیوطی).

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (46)

پروردگارا، ای خالق آسمانها و زمین، ای دانای عالم پیدا و پنهان، تو خود میان بندگان در آنچه همیشه اختلاف می‌کردند، فیصله خواهی کرد. (۴۶)
 بر مبلغان و علمای دین است زمانیکه در مقابل سر سخت کفار قرار می‌گیرند، باید همواره با یاد الله از او استمداد بگیرند.

کسی از حضرت ربیع بن خثیم در باره شهادت امام حسین (رض) پرسید، او آه سردی کشید و این آیه را تلاوت فرمود: «قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ» فرمود که: هرگاه راجع به اختلافات صحابه در قلب شما اضطرابی پیش آید این آیه را تلاوت فرمایید. روح المعانی بعد از نقل آن فرموده است که این یک تعلیم عظیم الشأن ادبی است، که همیشه باید آن را یاد کرد.

وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَبَدَأَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿47﴾

اگر هر آنچه در زمین است و همانند آن، از آن ظالمان [مشرك] باشد، آن را در برابر سهم گینی عذاب در روز قیامت، فدیة بدهند (ولی سودی نخواهد داشت) و از جانب الله چیزی برایشان آشکار شود که گمانش را نمی‌کردند. (۴۷)

تفسیر :

در قیامت هیچ کس صاحب مال و ثروتی برای نجات خود نمی‌باشد و در محکمه عدل الهی، هیچ چیز مانع محکومیت مجرمان شده نمی‌تواند. با تمام وضاحت باید بیان داشت که محاسبات انسان، همیشه بصورت جامع، و واقع بینانه نمی‌باشد.

حضرت سفیان ثوری این آیه را خوانده فرمود که: هلاکت است برای ریاکاران هلاکت است برای ریاکاران! این آیه در ارتباط با کسانی است که در دنیا کار نیک به خاطر نشان دادن مردم انجام می‌دهند، و مردم همه آنها را نیک تصور می‌کنند و خود آنها در این فریب قرار می‌گیرند که این اعمال موجب نجات اخروی آنان خواهند شد.

اما چون در آنها اخلاص وجود نداشت اعمال نیک آنها نزد خداوند متعال اجر و ثوابی نخواهد داشت، لذا در آنجا بر خلاف وهم و پندار خود، با عذاب و عتاب مواجه خواهند شد. (تفسیر قرطبی)

خوانندگان محترم!

اگر ما امروز برای يك درهم و دینار در بین خود به اختلاف می‌پردازیم، باید فراموش نه کنیم که: فردا دو برابر تمام سرمایه های زمین هم برای نجات ما کارساز نخواهد بود. در روز محشر هیچ کس صاحب مال و ثروتی برای نجات خود نمی‌باشد، و در دادگاه الهی، هیچ چیز مانع محکومیت مجرمان شده نمی‌تواند.

وَبَدَأَ لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿48﴾

در آن روز اعمال بدی را که انجام داده اند برایشان آشکار می‌شود و آنچه را مسخره می‌کردند بر آنها واقع می‌گردد. (۴۸)

«حَاقَ بِهِمْ»: ایشان را احاطه می‌کند. آنان را در بر می‌گیرد.

خوانندگان محترم!

در آیات قبلی برخی از بدی ها و بدرفتاریهای مشرکان به بیان گرفته شد ، اینک در آیات متبرکه (49 الی 52) نوعی دیگر از پستی صفاتان را به بیان میگیرد آن اینکه : هرگاه به مصیبت و مشکلات مبتلا و گرفتار می شدند ، متواضعانه، ناله و فریاد سر می دادند ؛ ولی

همینکه به حالت آرامش و رفاه و نعمت دست می یافتند ، در همان لحظه الله را به فراموشی می سپردند ، و چنان می پنداشتند، آن چه دارند، ویا آنچه را که بدست آورده اند ؛ نتیجه ی تلاش خودشان است، حال آن که قبض و بسط روزی با دست الله سبحان و تعالی است .

فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَيَّ عِلْمٌ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿49﴾

پس چون انسان را آسیبی رسد، ما را [برای برطرف کردنش] می خواند. باز وقتی از سوی خود به او نعمتی عطا کنیم گوید: جز این نیست که آن نعمت بر اساس دانش و تدبیری که دارم به من داده شده! نه، چنین نیست. بلکه این نعمت وسیله آزمایش است ولی بیشتر مردم نمی دانند. (۴۹).

تفسیر :

«إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَيَّ عِلْمٌ»: این نعمت را بر اثر فرزاندگی و در پرتو دانش و کاردانی به دست آورده ام. «فِتْنَةٌ»: امتحان. آزمایش.

قابل تذکر است که در قرآن عظیم الشان چندین بار این مبحث تذکر رفته است که : انسان در حالاتی که به خطر مواجه شود به الله سبحان و تعالی رو می آورد ولی همینکه از خطر بچ شود الله را فراموش می کند، و این عادت ناشی از ناسپاسی انسان است. باتأسف باید گفت که بسیاری از مردم نمی فهمند که نعمت ها و تلخی ها وسیله آزمایش هستند تا سپاسگزار و ناسپاس از هم شناخته شوند.

فَدَقَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿50﴾

همین [سخن بیهوده و باطل] را کسانی که پیش از آنان بودند، گفتند، ولی آنچه را [از مقام و ثروت همواره] به دست می آوردند، عذاب و هلاکت را از آنان برطرف نکرد. (۵۰)

تفسیر :

در آیه فوق به یک اصلی عالی تربیتی اشاره به عمل آمده و آن اینست که: آنچه را که مجرمان در دنیا بدست آورده اند، در قیامت به درد شان نمی خورد، طوریکه همین فهم در آیات از جمله در (آیه: 10 سورة آل عمران) ذکر گردیده، میفرماید: «لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ» (هرگز اموالشان کارساز نیست.) ویا هم در آیه (48 سورة اعراف) میفرماید: «مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ» (هرگز جمعیتشان کارساز نیست.) ویا هم در آیه (46 سورة طور) میفرماید: «لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ» (هرگز تدبیرشان کارساز نیست.)

تاریخ بشری شاهد است که: مال و ثروت به هنگام قهر الهی، نه در دنیا انسان را نجات داده می تواند و نه در آخرت. «فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» (وقتی قارون به زمین فرو رفت، هیچ گروهی انسانی نتوانست او را نجات دهد). (سورة قصص آیه 81).

فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿51﴾

پس (سزای) بدی هایی را مرتکب شدند به آنان رسید، و کسانی از این [مردم مکه] که [به آیات ما] ظلم ورزیدند، به زودی عذاب های آنچه را که مرتکب شدند به آنان خواهد رسید؛ و هرگز نمی توانند (از عذاب الهی بگریزند و الله را) ناتوان کنند. (۵۱)

أُولَٰئِكَ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿52﴾

آیا ندانسته اند که خدا رزق و روزی را برای هر که بخواهد وسعت می دهد یا تنگ میگیرد؟

بي تردید در اين [اندازه گيري] براي مردمی که ايمان دارند، نشانه هايي [از حکمت و مصلحت خدا] است. (۵۲)

خوانندگان محترم!

در آیات قبلی دریافتیم که الله سبحانه و تعالی، کافران را به شیوه های گوناگون هشدار داد، اکنون در آیات متبرکه (53 الی 59) این آیات، کمال رحمت، فضل و احسان الله متعال را نسبت به بندگان مخلص توبه کار را به بیان میگیرد.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿53﴾

بگو: اي بندگان من که [با ارتکاب گناه] بر خود زیاده روي کردید! از رحمت الله ناامید نشوید، یقیناً الله همه گناهان را مي آمرزد؛ زیرا او بسیار آمرزگار و بسیار و مهربان است. (۵۳)

تفسیر :

مفسرین در تفسیر جمله «إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا» آیه فوق مینویسند که: هدف اینست که دروازه های غفران به روي همه بندگان بدون استثناء باز میباید، مشروط به اینکه دساتیر آیات مبارکه ذیل رادر نظر داشته باشند:

الف - دست کشیدن از گناه و برگشتن به سوي درگاه الهي: «وَأَنِيبُوا إِلَيَّ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿54﴾».

ب - تسلیم شدن بدون چون و چرا به فرمان الهي: «وَأَسْلِمُوا لَهُ... ﴿54﴾»

ج - پیروي درگفتار و کردار از احکام و قوانین الهي. «وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿55﴾».

کسانی که وعده غفران را در آیه فوق مشروط به شرائطی نمی دانند، و کسانی که آن را مقید به اموري می دانند، فقط گرفتار نزاع لفظی هستند. چرا که توبه و برگشت به سوي خدا تنها با کلمات نیست و بلکه نشانه توبه، یعنی تغییر مسیر، ترک سیئات و انجام حسنات است.

خوانندگان محترم!

این آیه امیدبخشترین آیه در کتاب الله تعالی است زیرا مشتمل بر بزرگترین بشارت حق تعالی برای بندگان میباشد، چه همانگونه که ملاحظه میکنیم؛ حق تعالی در این آیه، اولاً - با هدف گرامیداشت و فزون ساختن بشارت به بندگان - ایشان را به خودش منسوب کرد، سپس ایشان را به زیاده روي در نافرمانیها و ارتکاب بسیار گناهان موصوف ساخت آن گاه به دنبال آن، این زیاده روان افراطگر در معاصی را از نومیدی از رحمت خویش نهي کرد. و این خود دلالت می کند بر این امر که نهي از نومیدی، برای گنهکاران غیر مسرفی که در این عرصه زیاده روي نمی کنند، از باب اولی مورد نظر حق تعالی می باشد.

سپس حق تعالی عبارتی بیان می دارد که بعد از آن در این حقیقت جای هیچگونه شک و تردیدی باقی نمی ماند: «در حقیقت خدا همه گناهان را مي آمرزد» یعنی: اگر بخواهد، هرگونه گناهی را از هر نوعی که باشد، برای توبه کاران می آمرزد؛ جز شرکی که صاحبش از آن توبه نکرده باشد، به دلیل این فرموده حق تعالی: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ» [نساء: 48]. «در حقیقت خداوند نمی آمرزد اینکه به او شریک آورده شود ولی مادون یعنی غیر از شرک آنرا برای هر کس که بخواهد می آمرزد».

سپس این آمرزش خویش برای گناهان را با این عبارت مؤکد می گرداند: می آمرزد گناهان را «همه یکجا» و! چه عظیم است این بشارت، بشارتی که دل های مؤمنان نیکوکار به آن آرام

می‌گیرد و از بهجت و فرحت لبریز میشود «بی‌گمان او آمرزگار مهربان است» یعنی: حق تعالی بسیار آمرزنده و بسیار مهربان است و در هردو وصف آمرزندگی و مهربانی، عنایت وی بی‌نهایت وسیع می‌باشد پس کسی که می‌پندارد نومید کردن بندگان خداوند متعال و دلسرد کردن‌شان از رحمت وی، برایشان بهتر از آن چیزی است که خداوند متعال خود آنان را بدان بشارت داده است، چنین کسی بی‌تردید مرتکب بزرگترین ستم شده و اشتباهی بس نادرست از وی سر زده است.

از ابن مسعود (رض) روایت شده است که فرمود: «بزرگترین آیه در کتاب الله» «اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ (2)» [آل عمران: 2]. در سوره «بقره/255» و در سوره «آل عمران/2» است، جامع‌ترین آیه در کتاب الله در باره خیر و شر، در سوره «نحل/90» یعنی آیه: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» است، امید بارتترین و گشایش آورترین آیه در قرآن کریم، در سوره «زمر» یعنی همین آیه است و استوارترین آیه در کتاب الله تعالی در مورد تفویض و توکل، در سوره «طلاق/3 - 2»، یعنی این آیه است: «وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا (2) وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ».

ابن ابی حاتم از ابی‌الکنود روایت می‌کند: عبدالله بن مسعود (رض) بر قاضی‌ای گذشت که در حال موعظه گفتن برای مردم بود پس درنگی کرد و آن‌گاه خطاب به وی گفت: ای واعظ! چرا مردم را از رحمت الله متعال ناامید می‌کنی؟ سپس این آیه را تلاوت کرد: «قُلْ يُعْبَادِي الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ» [الزمر: 53].

در حدیث شریف آمده است که چون ابو ایوب انصاری (رض) در آستانه وفات قرار گرفت، به اطرافیان‌ش فرمود: تا هم‌اکنون چیزی را از شما پنهان می‌کردم که آن را از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیده‌ام؛ اکنون آن را به شما اعلام می‌کنم: آن حضرت صلی الله علیه وسلم فرمودند: «لو لا أنکم تذنبون، لخلق الله لأقوما یذنبون فیغفر لهم»: اگر شما کسانی نبودید که مرتکب گناه می‌شدید، قطعاً خدای متعال گروهی را می‌آفرید که مرتکب گناه شوند تا بر آنان بیامرزد».

همچنین در حدیث شریف به روایت ابن عباس (رض) آمده است: «كفارة الذنب الندامة». «کفاره گناه، پشیمانی است».

همچنین در حدیث شریف به روایت ثوبان - برده آزاد شده رسول الله صلی الله علیه وسلم آمده است که آن حضرت صلی الله علیه وسلم فرمودند: «دوست ندارم که دنیا و آنچه در آن است را در برابر این آیه: «قُلْ يُعْبَادِي الَّذِينَ أَسْرَفُوا» [الزمر: 53] به من بدهند. مردی گفت: یا رسول الله! پس کسی که شرک ورزیده است چه؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم لحظه‌ای سکوت کرده و آن‌گاه فرمودند: «ألا و من أشرك، ثلاث مرات». «آگاه باشید، حتی آمرزیده می‌شود بر کسی که شرک ورزیده است. و سه بار این جمله را تکرار کردند». یعنی: کسی که شرک ورزیده و سپس از شرک خویش توبه کرده است، نیز مورد آمرزش قرار می‌گیرد.

شان نزول آیه 53:

بخاری و مسلم از ابن عباس (رض) روایت کرده اند: عده‌ای از اهل شرک مرتکب قتل شدند و در این کار زیاده‌روی کردند، زنا کردند و در این عمل افراط نمودند، سپس خدمت رسول الله (آمدند و گفتند: آنچه می‌گویی و ما را به آن راه دعوت می‌کنی بسیار خوب است کاش ما را آگاه کنی، آیا برای اعمالی که انجام داده ایم باید کفاره بپردازیم؟ پس خداوند متعال (آیه 68 الی 70 سوره الفرقان) را نازل کرد. «وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي

حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿68﴾ يَضَاعَفُ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدُ فِيهِ مُهَانًا ﴿69﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿70﴾» و همچنان آیه (53 سوره زمر) «و قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا...» را نازل کرد.

923- ابن ابوحاتم به سند صحیح از ابن عباس (رض) روایت کرده است: این آیه در مورد مشرکان مکه نازل گردیده است. (طبري 26512 با سند صحیح از ابن عباس (رض) روایت کرده است. اما آنچه بخاري و مسلم مي‌گویند بهتر است در نزد آن دو مشرکین مکه تخصیص نشده بلکه در باره همه مشرکین است.)

924- حاکم و طبرانی از ابن عمر روایت می‌کنند: ما همیشه می‌گفتیم: کسی که بعد از شناخت حقایق و پذیرش اسلام از دین حق برگردد و توبه‌اش پذیرفته نمی‌شود. وقتی که رسول الله به مدینه آمد. در باره آن ها آیه: (قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا...) نازل شد.

(طبري 30182، حاکم 2 / 435 و واحدی 730 از دو طریق از ابن اسحاق از نافع از ابن عمر از عمر روایت کرده اند: راوی های آن ثقة اند در روایت حاکم ابن اسحاق به اخبار تصریح کرده است، پس شبهت تدلیس منتفی میشود. طبري 30183 و طبرانی چنانچه در «مجمع الزوائد» 11315 آمده از طریق ابن اسحاق از نافع از ابن عمر روایت کرده اند. در این ذکری از عمر نیست، همین صحیح تر است.)

925- طبرانی به سند ضعیف از ابن عباس (رض) روایت کرده است: رسول الله صلی الله علیه وسلم (به نزد وحشی قاتل حمزه (کسی را فرستاد و او را به اسلام دعوت کرد. وحشی به حضور مبارک پیامبر فرستاد: چگونه مرا به اسلام دعوت می‌کنی؟ در حالیکه می‌گویی کسی که قتل کند و یا زنا نماید و یا برای خدا شریک قرار بدهد گناهکار و در روز قیامت به عذاب سخت گرفتار می‌شود و همیشه در آن خواری و رنج می‌ماند. من همه این اعمال را انجام داده‌ام، آیا برای من راه آسان و سبکتر سراغ نداری؟ آنگاه آیه (إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا- فرقان: 70) نازل شد. پس وحشی گفت: این شرایط، مگر برای کسی که توبه کند و ایمان بیاورد و اعمال نیکو انجام بدهد بسیار دشوار است ممکن من توان انجام این اعمال را نداشته باشم. پس خدا (إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ- نساء: 116) «خداوند نمی‌بخشد که به او شرک آورده شود و جز آن را برای هر کس که بخواهد، می‌آمرزد» را نازل کرد. باز هم وحشی گفت: هنوز می‌بینم که مغفرت و آمرزش به مشیت و اراده الهی واگذار شده است و من نمی‌دانم که مورد عفو و بخشش قرار می‌گیرم یا نه، آنگاه خدا عزوجل آیه (يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ...) را نازل کرد. وحشی گفت: این نیکوست و اسلام را پذیرفت. (طبرانی 11480 روایت کرده در این اسناد ابین بن سفیان را ابن عدي و ابن حبان ضعیف می‌شمارند.) (مأخذ: اسباب نزول قرآن کریم، لباب المنقول في اسباب النزول: تألیف جلال الدین سیوطی).

وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلُمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصِرُونَ ﴿54﴾
و به سوي پروردگارتان بازگردید و تسلیم [فرمان ها و احکام] او شوید، پیش از اینکه عذاب به شما برسد باز مدد کرده نشوید. (۵۴)

تفسیر :

«أَنِيبُوا»: برگردید و توبه کنید. «أَسْلُمُوا»: خالصانه و خاشعانه تسلیم فرمان الله تعالی شوید. (سوره های: بقره آیه 131، حج آیه 34).

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿55﴾

و از نیکوترین چیزی که از طرف پروردگارتان به سوی شما نازل شده است پیروی کنید، پیش از آنکه ناگهان و در حالیکه بی خبرید، عذاب به شما رسد. (۵۵)

تفسیر :

شیخ الإسلام حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی رحمه الله علیه، مفسر تفسیر کابلی در ذیل تفسیر آیه مبارکه می نویسد : از بهترین سخن قرآن کریم مراد است یعنی هدایات کلام الله (ج) را پیروی کنید و پیش از آنکه عذاب خداوند شما را فراگیرد خویشتان را باین وسیله حفاظت نمایند زیرا پس از آنکه عذاب نازل شود هیچ چاره در مقابل آن کارگر نمیشود و نه کسی را توان آنست که در آن حال اضطراب بتواند چاره بیندیشد. عذاب الهی طوری به سرعت مستولی میشود که هیچ نمیدانید از کجا در رسید و چسان پدید آمد.

أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَا عَلَيَّ مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّخِرِينَ ﴿56﴾

تا مبادا کسی بگوید: وای بر من به خاطر تقصیری که در حق الله کردم و بی گمان از مسخره کنندگان بودم. (۵۶)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«فَرَّطْتُ»: کوتاهی کردم. «جَنْبِ اللَّهِ»: منظور تمام کارهایی که فرمان انجام و یا ترک آنها از طرف خدا صادر میشود. «لَمِنَ السَّخِرِينَ»: ترسانندگان.

تفسیر :

بعد از اینکه گنهکاران در روز قیامت وضع اصف بار خویش را ملاحظه مینمایند یگانه ارزوی شان اینست نا بار دیگر به دنیا برای احسان (به خود و دیگران) برگشت نمایند.

أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿57﴾

یا بگوید اگر خدایم هدایت میکرد مسلماً از پرهیزگاران می بودم. (۵۷)

تفسیر :

«لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي»: بیان چنین عباراتی به خاطر تحیر و تحسر است و اظهار ندامت بر گذشته است (ملاحظه شود سوره: ابراهیم / 21).

أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿58﴾

یا چون عذاب را ببیند، بگوید: ای کاش مرا [به دنیا] بازگشتی بود تا از نیکوکاران می شدم. (۵۸)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«مِنَ الْمُحْسِنِينَ»: هدایت شدگان. «كَرَّةً»: رجعت و بازگشت به دنیا (سوره: شعراء آیه 102).

بَلَى قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿59﴾

[به او گویند] بلی، بی گمان آیات من به تو رسید، ولی آنرا تکذیب کردی و تکبر ورزیدی و از [جمله] کافران شدی. (۵۹)

تفسیر :

اگر منطق و استدلال گنهکاران در روز قیامت دیده شود، استدلال شان مبتنی به چند نقطه استوار است:

اول: مي گویند: «أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتِي عَلَيَّ مَا فَرَطْتُ فِي جَنبِ اللَّهِ وَ إِنْ كُنْتُ لِمَنْ السَّخِرِينَ» (56) سورة زمر (تا مبدا کسی بگوید: وای بر من به خاطر تقصیری که در حق الله کردم و بی گمان از مسخره کنندگان بودم)

و در ضمن گنهکاران در روز قیامت؛ آرزوی هدایت را می کنند و خواهش «لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي» را پیش می کشد. و آرزوی بازگشت به دنیا را «لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً» مطرح می دارند. ولی پروردگار با عظمت اقرار های آنان را قبول می کند ولی در مورد اینکه آنان که آرزوی هدایت را می کنند؛ در مقابل شان جواب داده شده و میفرماید که ما شما را؛ هدایت کردیم ولی هدایت ما را شما مورد قبول قرار ندادید.

همچنان الله تعالی در مورد مطالبه چهارم آنان که خواستار برگشت به دنیا میباشند برای شان گفته میشود که: اگر شما باز هم به دنیا گردانیده شوید باز هم به خلاف کاری دست خواهید زد. قرآن عظیم الشان در (آیه 28 سورة انعام) با زیبایی خاصی میفرماید: «وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ» (28) «و اگر آنان (طبق خواسته و آرزویشان) به دنیا بازگردانده شوند، بی گمان باز هم به آنچه از آن نهی شده اند بازمی گردند و آنان قطعاً دروغگو یانند». در این هیچ جای شکی نیست که در روز قیامت، همه ی اسرار و رازهای انسان ها چي کشف و نهان و درون انسان ها آشکار میگردد. «بَلْ بَدَأ لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ» در ضمن باید گفت که در منطق قرآن: برگشتن از آخرت به دنیا، خواب است و محال است. «وَلَوْ رُدُّوا». همچنان قابل یاد آوری می دانیم که اگر یکبار دروغگویی بحیث خصلت و عادت انسان مبدل شود، از دروغ گفتن در روز قیامت هم دریغ نمی ورزد. خوانندگان محترم!

در آیات متبرکه: (60 الي 67) موضوعاتی در باره مشرکان و بی باوران دروغ پرداز، پرهیزکاران، دلایل الوهیت و توحید، مورد بحث قرار داده می شود.

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿60﴾

و روز قیامت کسانی را که بر خدا دروغ بستند می بینی که چهره هایشان سیاه شده است ؛ آیا در دوزخ جایگاهی برای متکبران نیست؟ (۶۰) تفسیر :

آیه متبرکه قبلی «فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ» (59) «دو صفت کافر به بیان گرفته شده است، ولی در این آیه مبارکه سزای تکذیب و استکبار را وانمود فرمود که در اثر دروغگویی رویهای آنها سیاه میشود و جای بود و باش آنانیکه غرور و تکبر کردند تنها دوزخ است.

نمونه های دروغ بستن به الله متعال:

برخی از نمونه دروغ بستن به الله متعال را میتوان مختصراً بشرح ذیل بیان داشت: اول: شریک قرار دادن به الله.

دوم: الله تعالی را به چیزی شبیه کردن.

سوم: فرشتگان را فرزند الله تعالی دانستن.

چهارم: نسبت دادن کاری بد خود به الله تعالی.

پنجم: ادعای خدایی یا پیامبری کردن.

ششم: تحریف و بدعت در قوانین الهی.

وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿61﴾

و خدا کسانی را که تقوا پیشه کرده اند به سبب کامیابی‌شان نجات میدهد، در حالیکه هیچ رنج و عذاب به ایشان نمی‌رسد و هرگز غمگین نخواهند شد. (۶۱)

تفسیر :

«بِمَقَارَتِهِمْ»: مفازه، مصدر میمی و به معنی رستگاری و کامیاب شدن و به آرزو رسیدن است (سوره های: آل عمران آیه 188، نبا آیه 31).

در حدیث شریف به روایت ابو هریره (رض) آمده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم این آیه را چنین تفسیر کردند: «خداوند متعال به همراه هر شخص، عمل وی را حشر می‌کند و گرد می‌آورد پس عمل مؤمن در نیکوترین صورت و پاکیزه‌ترین و معطرترین بوی، همراه وی است و هر گاه موقف رعب یا هراسی در پیش باشد، آن عملش برایش می‌گوید: نترس زیرا تو در معرض این موقف نیستی و تو را به آن مد نظر ندارند. پس چون آن عمل مجسم از این اطمینان بخشی‌ها به وی بسیار انجام می‌دهد، آن شخص می‌گوید: «ه! چه نیکوکسی هستی! آخر بگو که تو کیستی؟ عملش می‌گوید: آیا مرا نمی‌شناسی؟! من عمل صالح تو هستم؛ مرا با سنگینی و گرانباری‌ام برداشتی و سوگند به الله متعال که اکنون تو را برمی‌دارم و از تو دفاع می‌کنم! پس همین کس است که الله متعال درباره وی می‌فرماید: «وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمِقَاتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمْ أَلْسُوءٌ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» (سوره الزمر: 61).

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿62﴾

الله آفریننده هر چیزی است و او بر هر چیزی نگهبان و کارساز است. (۶۲)
«وَكَيْلٌ»: عهده‌دار و نگاهدار. ناظر و مراقب (مراجعه شود سوره های: آل عمران آیه 173، انعام آیه 66 و 102 و 107).

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿63﴾
کلیدهای آسمان‌ها و زمین در مالکیت اوست، و کسانی که به آیات خدا کفر ورزیدند، ایشان زیان کارانند. (۶۳)

تفسیر :

«مَقَالِيدُ» جمع «مقلید» به معنی کلید است و «لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» به معنی مالکیت خداوند توحید تدبیر و ربوبیت و حاکمیت او بر عالم هستی است.
در حدیث شریف آمده است که عثمان بن عفان (رض) از رسول الله صلی الله علیه وسلم در مورد تفسیر این آیه مبارکه سؤال به عمل آورد:

در جواب پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: «ای عثمان! کسی قبل از تو راجع به آن از من سؤال نکرده است. تفسیر آن گفتن این کلمات است: «لا إله إلا الله و الله أكبر و سبحان الله و بحمده أستغفر الله و لا حول و لا قوة إلا بالله هو الأول و الآخر و الظاهر و الباطن بیده الخیر یحیی و یمیت و هو علی کل شیء قدير».

یعنی: گنجینه‌های آسمان‌ها و زمین برای گوینده این‌ها باز ساخته می‌شود و به او خیری بسیار و پاداشی بزرگ می‌رسد.

قُلْ أَفَعَبَّرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿64﴾

ای نادانان! آیا به من دستور می‌دهید که غیر خدا را بپرستم؟! (۶۴)

تفسیر :

«أَفَعَبَّرَ اللَّهُ...»: مشرکان با لحنی آمرانه و بدون ذکر دلیل و منطق از پیغمبر صلی الله علیه وسلم می‌خواستند بت‌های ایشان را پرستش نماید تا بدو ایمان بیاورند و از او پیروی کنند.

باید گفت که: حماقت و جهالتی بلندتر ازین یافت نمی شود که: انسان الله خویش را گذاشته و به پرستش دیگران بپردازد و چنان توقع کند (معاذالله) پیغمبر خدا پیروی او را نماید.

شأن نزول آیات 64 - 66:

1221- طبرانی و ابن ابی حاتم از ابن عباس (رض) روایت کرده اند: قریش به رسول الله (گفت: به تو مال و ثروت فراوان می دهیم تا ثروتمندترین فرد مکه گردی، و هر زن و یا دختری را خواهی به ازدواج تو در می آوریم. به شرطی که به خدایان ما ناسزا نگویی و آن ها را به بدی یاد نکنی اگر این کار را نمی کنی، یک سال بت های ما را پرستش کن، پیامبر گفت: انتظار می کشم تا از پروردگارم چه دستور و هدایت میرسد. پس این سوره (و) آیه قُلْ أَفَعَيَّرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيَّهَا الْجَاهِلُونَ-64) (زمر: 64) «بگو: ای نادانان، آیا به من فرمان می دهید که غیر خدا را بندگی کنم» نازل شد. (طبری 38225 [طبرانی در «معجم صغیر» 44 / 2)

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿65﴾

بی تردید به تو و به کسانی که پیش از تو بوده اند، وحی شده است که اگر مشرک شوی، همه اعمالت تباه و بی اثر میشود و از زیانکاران خواهی بود. (۶۵)

بَلِ اللَّهِ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿66﴾

بلکه تنها خداوند را عبادت کن، و از شکرگزاران باش. (۶۶)

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿67﴾

و خدا را آن گونه که سزاوار بزرگی اوست قدردانی نکردند، در حالیکه زمین در روز قیامت یکسره در قبضه قدرت اوست، و آسمان ها هم در هم پیچیده به دست اوست؛ او پاک و منزّه است و برتر است از آنچه شریک (وی) می گردانند. (۶۷)

تفسیر :

«قَبْضَتُهُ»: قبض به معنی در مشت گرفتن است و اینجا به معنی (مقبوض) یعنی (در

مشت) است. مراد این است که همه زمین در قبضه قدرت و تحت تصرف او است.

«مَطْوِيَّاتٌ»: در پیچیده ها. در هم نور دیده ها. (سوره: انبیاء آیه 104). «بِيَمِينِهِ»: با دست

راست او. انتخاب دست راست بدان خاطر است که اغلب مردم کارهای مهم را با دست

راست انجام می دهند و قوت و قدرت بیشتری در آن احساس می کنند. همه این تشبیهات و

تعبیرات، کنایه از سلطه مطلق پروردگار بر عالم هستی است و این سلطه در جهان دیگر

برای انسان ها محسوستر و آشکارتر است.

در حدیث شریف به روایت بخاری و مسلم از ابوهریره (رض) آمده است: «خداوند متعال در

روز قیامت زمین را قبضه می کند و آسمان ها را با دست راست خود در هم می پیچد، سپس

میگوید: «إِنَّا الْمَلِكُ أَيْنَ مَلُوكِ الْأَرْضِ؟». (منم فرمانروا پس کجایند فرمانروایان زمین؟).

همچنین در حدیث شریف به روایت بخاری از عبدالله بن مسعود (رض) آمده است که فرمود:

دانشمندی از دانشمندان یهود نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم آمد و گفت: ای محمد! ما در

تورات می یابیم که خدای متعال آسمان ها را بر سر یک انگشت خود قرار می دهد و زمین ها

را بر سر یک انگشت خود و درختان را بر سر یک انگشت خود و آب و خاک مرطوب را

بر سر یک انگشت خود و سایر خلق را بر سر یک انگشت خود آنگاه میگوید: منم فرمانروا! رسول الله صلی الله علیه وسلم از سر تصدیق سخن آن دانشمند - چنان خندیدند که دندان های آسیاب شان نمایان شد، سپس این آیه را تلاوت کردند».

همچنین در حدیث شریف به روایت ابن عمر (رض) آمده است که فرمود: رسول الله صلی الله علیه وسلم روزی این آیه: «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ» (سوره الزمر: 67) را بر منبر خواندند و در حالیکه دست خویش را در هنگام سخنرانی حرکت داده و آن را پشت و رو می کردند، فرمودند: «بمجد الرب نفسه، أنا الجبار، أنا المتكبر، أنا الملك، أنا العزيز أنا الکریم، فرجف برسول الله ص المنبر، حتی قلنا لیخرن به». «پروردگار خود را تمجید کرده و میگوید: منم جبار، منم متکبر، منم فرمانروا، منم غالب، منم کریم. در این هنگام منبر در زیر پای رسول خدا ص به لرزه درآمد تا بدانجا که با خود گفتیم: قطعاً منبر با رسول الله صلی الله علیه وسلم فرو می افتد».

ابن کثیر این احادیث را در تفسیرش نقل کرده و به دنبال آن میگوید: «احادیث بسیاری روایت شده که به این آیه کریمه متعلق است و باید گفت: روش صواب در آن ها و امثال آن ها همانا پیروی از مذهب سلف، یعنی بیان آن ها و اعتقاد به آن ها به همان صورتی است که آمده است، بدون قائل شدن به کیفیت، یا دست بردن به تحریف آن ها».

شان نزول آیه 67 :

927- ترمذی به قسم صحیح از ابن عباس (رض) روایت کرده است: یهودی نزد نبی کریم آمد و گفت: ای ابوالقاسم، در باره روزی که خدا عزوجل آسمان ها را بر این [به انگشت سبابه اش اشاره کرد] زمین را بر این آب را بر این و کوه ها را بر این [هر بار بر انگشتان خویش اشاره می کرد] قرار بدهد چه میگویی؟ پس الله آیه «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ...» را نازل کرد. (احمد 251/1 و ترمذی 3240 روایت کرده اند.

- ابن ابوحاتم از حسن روایت کرده است: زمانی یهود در آفرینش آسمان زمین و فرشتگان اندیشید و بعد در شناخت پروردگار چیزهای گفت که شایسته عظمت و جلال الله متعال نبود پس «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ» نازل شد.

- از سعید بن جبیر روایت کرده است: یهود در باره صفات پروردگار ناآگاهانه و نابخردانه چیزهایی را بیان داشتند. پس الله این آیه را نازل کرد.

930- ک: ابن منذر از ربیع بن انس روایت می کند: هنگامی که وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ (بقره: 255) نازل شد. گفتند: ای رسول الله! این کرسی که چنین است پس عرش چگونه است؟ پس آیه «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ...» نازل شد. (اسباب نزول قرآن کریم، لباب المنقول فی اسباب النزول: تألیف جلال الدین سیوطی).

خوانندگان گرامی !

بعد از اینکه در آیات قبلی دلایل عظمت، کمال قدرت و خلق و تدبیر پروردگار با عظمت در هستی، به بیان گرفته شد، اینک در آیات متبرکه

(68 الی 75) به مقدمات روز قیامت؛ یعنی، دو شیپور مرگ و دوباره زنده شدن،

محکمه همگانی، دسته دسته راندن کافران به سوی دوزخ و گروه گروه راهنمایی کردن مؤمنان به جنت و استقبال فرشتگان از آنان با درود و سلام، را مورد بحث قرار میدهد.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ فِي يَوْمٍ يَنْظُرُونَ (68)

و در صور دمیده میشود، پس هر که در آسمان ها و زمین است می میرد، مگر کسی را که خدا بخواهد، آن گاه بار دیگر در صور دمیده می شود، ناگهان همگی بپا می خیزند، و در انتظار (حساب و جزا) هستند. (۶۸)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«قِيَامٌ»: جمع قائم، ایستادگان. «يَنْظُرُونَ»: چشم به راه حساب و کتاب و سزا و جزا و شقاوت و سعادت ابدی خویش هستند.

تفسیر :

«صَعِقَ»: بی هوش شدن است، و مراد از آن این است که اول بی هوش میشوند، سپس می میرند، و کسانی که قبلاً مرده اند ارواح آنها بی هوش میگردند. (معارف القرآن علامه مفتی محمد شفیع عثمانی دیوبندی).

«إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ» مراد از آن طبق روایات در منثور چهار فرشته جبرئیل، میکائیل، اسرافیل و ملک الموت می باشد، و در بعضی روایات آمده است که حاملین عرش را هم شامل میشود، و مراد از استثنای آنها این است که حاملین عرش را هم شامل می شود، و مراد آنها این است که آنها در اثر نفخ صور نمی میرند، ولی سپس از آنها هم می میرند، و غی از ذات یگانه حق سبحانه و تعالی کسی در آن وقت باقی نمی ماند، اختیار این کثیر هم همین است و فرموده است: که در تمام اینها بر ملک الموت در آخر موت واقع می گردد.

روز رستاخیز و دمیدن صور :

طوری که در آیه فوق گذشت زمانیکه اسرافیل شیپور را برای اولین بار به صدا در می آورد تمام موجودات زنده ای که بر روی زمین هستند بیهوش شده، و می میرند.

در (آیات 13 تا 16 سوره الحاقه) وضع وحشتناک که به وقوع می پیوندد چنین توصیف گرفته شده است: «فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْحَةٌ وَجِدَّةٌ (13) وَخُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَجِدَّةً (14) فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ (15) وَأَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ (16)» (هنگامیکه دمیده شد در صور (بوق) یک دمیدن، و برداشته شدند زمین و کوهها و هر دو به یک بار در هم کوبیده شدند، و در آن روز واقعه قیامت به وجود آید، و آسمان از هم شکافته، و با آن استحکام و نظم و در آن روز سست و بی پایه است و از هم پاشیده شده است).

همچنان در (آیه 48 سوره ابراهیم) میفرماید: «يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ» (روزیکه زمین را به زمین دیگر و آسمان به آسمان دیگر تبدیل شود....). و در این وخت است که برای بار دوم صور دمیده می شود و این بار برای زنده شدن بعد از مرگ می باشد. «ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ» [الزمر: 68].

در این وخت که مردم سراسیمه و برهنه، بدون بوت و لباس، ختنه نشده، (مانند روزی که از مادر زائیده شده اند) از قبرهایشان بر می خیزند، و از شدت وسختی وضع موجود هیچ یک به دیگری نگاه نمی کند، و هر کس به خویش مشغول میباشد و آن روزی است که کفار میگویند: «يُؤْيَلْنَا مَنْ بَعَثْنَا مِنْ مَّرْقَدِنَا» و مؤمن میگوید: «هُذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ» [یس: 52].

ابو هریره (رض) از پیامبر صلی الله علیه وسلم روایت می کند که فرمود: «يَقْبِضُ اللَّهُ الْأَرْضَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَيَطْوِي السَّمَاءَ بِيَمِينِهِ ثُمَّ يَقُولُ أَنَا الْمَلِكُ أَيْنَ مُلُوكُ الْأَرْضِ». «خداوند زمین و آسمان را قبضه می نماید و در هم می پیچاند سپس میفرماید: من پادشاه، هستم پادشاهان زمین کجا هستند؟». (این حدیث امام بخاری در صحیح، کتاب الرقائق (6519)، روایت کرده

است.)

در حدیثی که از حضرت اَبی هُرَیْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت شده است آمده است: «عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ أَرْبَعُونَ» قَالُوا: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَرْبَعُونَ يَوْمًا، قَالَ: أَبَيْتُ، قَالَ: أَرْبَعُونَ سَنَةً، قَالَ: أَبَيْتُ، قَالَ: أَرْبَعُونَ شَهْرًا، قَالَ: «أَبَيْتُ وَيَبْلَى كُلُّ شَيْءٍ مِنَ الْإِنْسَانِ، إِلَّا عَجَبَ دَنْبِهِ، فِيهِ يُرَكَّبُ الْحَلْقُ» (رواه البخاري: 4814).

«بین دو نفخ صور چهل (تا) است». گفتند: ای ابا هریره! یعنی چهل روز است؟ گفت: [از تعیین آن] ابا دارم. گفت: مگر چهل سال است؟ گفت: [از تعیین آن] ابا دارم. گفت: چهل ماه است؟ گفت: [از تعیین آن] ابا دارم. «و تمام اجزای بدن انسان فرسوده میشود، مگر پائین‌ترین مهره کمر [یعنی: عجب الذنب] که به حال خود باقی می ماند، و خلایق از همان مهره اخیر ترکیب میشوند».

در روایات دیگری آمده است که بین دو نفخ صورت چهل سال است، ابن مبارک از حسن روایت می‌کند که پیامبر (ص) فرمودند: «بین دو نفخ صور چهل سال است، در نفخ اول خداوند هر زنده جانی را می‌میراند، و در نفخ دوم هر مرده را زنده می‌کند»، و حلیمی می‌گوید: روایات بر این متفق است که بین دو صور چهل سال است، و اینکه ابو هریره (رض) گفت که از تعیین آن ابا دارم، شاید سببش این باشد، که وی تعیین چهل سال را از پیامبر خدا (ج) نشنیده بود، از این جهت نمی‌خواست، که در چنین موردی از پیش خود چیزی بگوید. - ابو داود و حاکم از ابوسعید خدری (رضی الله عنهما) روایت می‌کنند که پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «عجب الذنب به اندازه یک دانه خردل است»، و در صحیح مسلم از ابو هریره روایت است که پیامبر (ص) فرمودند: «در انسان استخوانی است که خاک آنرا نمیخورد، و انسان در روز قیامت از آن استخوان ترکیب میشود»، پرسید: این کدام استخوان است؟ فرمودند: «عجب الذنب».

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿69﴾

و زمین به نور پروردگارش روشن می‌شود، و کتاب [اعمال] را می‌نهند، و پیامبران و گواهان آورده می‌شوند و میانشان به حق و راستی فیصله می‌شود، و به کسی ستم نخواهد شد. (۶۹)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«أَشْرَقَتْ»: روشن شد. تابان گردید. «الْأَرْضُ»: مراد زمین محشر و گستره قیامت است. «بِنُورِ رَبِّهَا»: با نور خداوندگارش. مراد از نور خدا، پرتو تجلی است (سوره: اعراف / 143). برخی از مفسران نور را کنایه از عدل و داد الهی گرفته‌اند که محشر را نورانی می‌کند. «وُضِعَ الْكِتَابُ»: نامه اعمال به دست صاحبان آن داده می‌شود (سوره: اسراء آیات 13 و 14، کهف آیه 49). «الشُّهَدَاءِ»: جمع شهید، گواهان. مراد انبیاء (سوره: نساء آیه 41، قصص آیه 75) و علماء و راهنمایان امت محمدی (سوره: بقره آیه 143) و فرشتگان است (سوره: نساء آیه 166، ق آیه 21، انفطار آیات 10 - 12).

در صورت اول، عطف (الشُّهَدَاءِ) بر (النَّبِيِّينَ) از قبیل عطف عام بر خاص است.

تفسیر :

«وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ» از فحوای این آیه مبارکه معلوم میشود که در میدان حشر به هنگام حساب و کتاب همه ای پیغمبران حاضر می‌شوند، و شاهدان دیگر هم حاضر می‌

گردند و خود انبیا علیه السلام، هم از جمع شاهدان میشوند، طوری که قرآن عظم الشأن در (آیه 41 سوره نساء) فرموده است: «وَجِنَّا بَكَ عَلِي هُوَ لَاءِ شَهِيداً» (وبی‌آوریم و تو را نیز بر آنان گواه آوریم؟!) و فرشتگان هم از جمله شاهدان می‌باشند. طوری که در آیه (21 سوره ق) آمده است: «وَجَاءَتْ كُل نَفْس مَعَهَا سَائِق وَشَهِيد» که در اینجا مراد از سائق و شهید فرشتگانند (کما ذکر فی الدار المنثور من سوره ق) امت محمدی هم جمع آن شاهدان می‌باشد. طوری که در (آیه: 76 سوره حج) آمده است: «وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلِي النَّاسِ» و در جمع این شاهدان اعضا و جوارح خود انسان هم شامل هستند. طوری که در (آیه 65 سوره یس) آمده است: «وَتَكَلَّمْنَا أَبَدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ».

وَوُفِّيَتْ كُل نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿70﴾

و به هر کسی آنچه را انجام داده است، به طور کامل داده می‌شود. و او (الله) به آنچه می‌کنند دانایتر است. (۷۰)

تفسیر :

«وَوُفِّيَتْ كُل نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ» در پاداش نیکی نقصانی و در جزای بدی هیچگونه زیادتی بعمل نمی‌آید هر کس هر آن قدر که نیکی و بدی دارد در علم محیط خدا موجود است بر طبق آن مکافات و مجازات مییابد تفصیل آن تا یک اندازه در آینده داده میشود. «وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿70﴾»: هدف از این جمله این است، که احضار شاهدان نه بدان خاطر است که اعمال مردم را برای الله متعال معلوم سازند. بلکه بدان خاطر است تا خود مردم کردارشان را به یاد آورند و با چشم خویش اعمال ارتکاب شده خویش را مشاهده کنند، و شاهدان بر آن شهادت دهند.

وَسِيْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿71﴾

و کافران گروه گروه به دوزخ رانده می‌شوند، چون به دوزخ رسند درهایش گشوده شود و نگهبانانش به آنان گویند: آیا پیغمبرانی از خودتان به نزدتان نیامدند تا آیات پروردگارتان را برای شما بخوانند و شما را از ملاقات چنین روزی بترسانند؟ می‌گویند: بلی! ولی فرمان عذاب بر کافران ثابت و حتمی گردید. (۷۱)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«سِيْقَ»: سوق داده شد. رانده شد. «زُمَرًا»: جمع زُمَرَة، گروه گروه. فوج فوج. دسته دسته. «خَزَنَتُهَا»: خَزَنَة جمع خازن، محافظان، نگهبانان. «رُسُلٌ مِّنكُمْ»: پیغمبرانی از جنس و نوع خودتان. مراد این است که پیغمبران به زبان خودتان شریعت را به شما تفهیم کرده‌اند. «أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ»: این پرسش جنبه توبيخ و تهدید دارد. «حَقَّتْ كَلِمَةُ...»: (ملاحظه شود: یونس آیات 33 و 96، نحل آیه 36).

راندن کافران به دوزخ :

در مورد نحوه راندن کافران به دوزخ همین است که: «کافران تهدید شده و بسوی دوزخ رانده می‌شوند همانگونه که چوپان گله‌اش را می‌راند آنان نیز رانده شده، به دوزخ وارد می‌شوند. طوری که در آیه (71 سوره الزمر) بیان شکل و شیوه راندن آن بیان یافت. همچنان وضعیت راندن دوزخیان به دوزخ در (آیه 13 سوره الطور) بیان شده است:

«يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعَاً» (13) (روزي که آنان را با زور به میان آتش دوزخ مي اندازند).

همچنان در (آیه: 19 فصلت) شیوه آن بیان شده است: «وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَىٰ النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ» (19). «و روزي که دشمنان الله به سوي آتش رانده و سپس (همان جا) نگهداشته مي شوند (تا ديگران به آنان ببينند)».

همچنان در مورد دوزخيان و محافظت آن آمده است:
اول: نگهبان دوزخ آنان را جمع مي کند، همان طور که انسان حيوانات را در یک محل جمع مي کند.

دوم: همچنان از آيات و روايات اسلامي چنين بر مي آيد که کافران بر روي چهره هایشان به دوزخ برده ميشوند و از راه رفتن بر روي پاهایشان منع ميشوند. طوري که الله متعال مي فرماید: «الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَيَّ وَجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا» (34) (سوره الفرقان: 34). «کساني که کشان کشان بر چهره هایشان به سوي دوزخ برده مي شوند و در آن گرد آورده مي شوند، آنان بدترين جا يگه و منحرف ترين راه را دارند».

بخاري و مسلم از انس ابن مالک (رض) روايت کرده اند که، مردی از پيامبر صلي الله عليه وسلم پرسيد: اي رسول الله! در روز رستاخيز چگونه مردم بر صورت شان حشر و راه مي روند؟ پيامبر صلي الله عليه وسلم در جواب فرمود: «الَّذِينَ الَّذِينَ أَمْشَاهُ عَلَيَّ رِجْلَيْهِ فِي الدُّنْيَا قَادِرًا عَلَيَّ أَنْ يُمَشِّيَهُ عَلَيَّ وَجْهَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» «آيا آن کسي که در دنيا کافر را روي پاهيش راه مي برد، توان آن را ندارد که در روز رستاخيز او را روي چهره اش راه ببرد؟». (بخاري کتاب الرقاق، فتح الباري (377) و مسلم (21674) و شماره آن (2806)
کافران، علاوه بر اين که بر چهره هایشان حشر مي شوند، در آن هنگام، نه چيزي مي بينند و نه توان حرف زدن دارند.

«وَنَحْشَرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيَّ وَجُوهِهِمْ عُمِيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَأْوُهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا» (سوره الإسراء: 97). «و ما در روز رستاخيز ايشان را بر روي رخسارشان (کشانده و) کور و لال و کر گرد مي آوريم. جا يگاهشان دوزخ خواهد بود. هر زمان که زبانه آتش (به سبب سوختن گوشت و استخوان ايشان) فروکش کند، بر زبانه ي آتش مي افزايم».

سوم: حشر کافران همراه با معبودان دروغين و پيروان شان، بر دشواري مصيبت آن ها ميفرايد. «أَحْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ» (22) «من دُونِ اللَّهِ فَأَهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْجَحِيمِ» (سوره الصافات: 22-23).

(کساني را که (با کفر و شرک) به خود ستم کردند، همراه با همسران شان و آنچه را که غير از الله مي پرستيدند، گرد آوريد. سپس آنان را به راه دوزخ راهنمايي کنيد).

چهارم: در آن روز کافران شکست خورده و خوار خواهند بود. «قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتْغَلِبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَهَادُ» (12) (سوره آل عمران: 12). (به کافران بگو: (در دنيا) شکست مي خوريد و (در آخرت) گردآورده و به دوزخ افکنده مي شويد و چه جا يگاه بدی است!).

پنجم: پيش از افتادن در دوزخ، صدای دوزخ که تمام وجود کافران را مملو از ترس و وحشت کرده است، گوش هایشان را تکان مي دهد. «إِذَا رَأَتْهُمْ مِّن مَّكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغِيْظًا وَزَفِيرًا» (12) [الفرقان: 12]. (هنگامي که (اين آتش افروزان دوزخ) ايشان را از دور مي بيند، صدای خشم آلود و جوش و خروش آن را مي شنوند).

ششم: وقتی کافران به دوزخ می‌رسند و اوضاع خطرناک دوزخ را می‌بینند، پشیمان می‌شوند و برای ایمان آوردن آرزوی برگشتن به دنیا را میکنند. «وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يُلَاقِنَا نَارٌ وَلَا نُكْذِبُ بَايَتِ رَبِّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿27﴾» (سوره الأنعام: 27). (اگر تو آنان را ببینی آن‌گاه که ایشان را (در کنار) آتش دوزخ نگاه می‌دارند، آنان می‌گویند: ای کاش! به دنیا بر میگشتیم و آیات پروردگاران را انکار نمی‌کردیم و از زمره‌ی مؤمنان میشدیم».

اما برای فرار و گریز از دوزخ هیچ مکانی را نمی‌یابند: «وَرَاءَ الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿53﴾» [الکهف: 53]. (و گناهکاران آتش دوزخ را می‌بینند و می‌دانند که در آن می‌افتند و جای فراری از آن نمی‌یابند). هفتم: در آن هنگام، دستور رفتن به دوزخ صادر می‌شود و در حالیکه آنان خوار و ذلیل هستند، الله خشم خود را نسبت به آن‌ها نمایان می‌کند. «فَادْخَلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَلَيْسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿29﴾» [النحل: 29]. (به آنها گفته میشود) اکنون از درهای جهنم وارد شوید در حالیکه جاودانه در آن خواهید بود چه جای بدی است جایگاهی متکبران).

جن و انس از آتش دوزخ نجات پیدا نمی‌کنند، مگر آنان که پرهیزگارند، آنان که به الله ایمان آوردند و پیامبران را تصدیق کردند و از آن چه که از جانب پروردگار به ایشان رسید، پیروی کردند.

«فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿68﴾ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ﴿69﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ﴿70﴾ وَإِنْ مِّنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿71﴾ ثُمَّ نُنْجِي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿72﴾» [مریم: 68-72]. (سوگند به پروردگارت که آنان را با شیطان‌ها حشر می‌کنیم و آن‌گاه همه‌ی آنان را در حالی که به زانو در آمده‌اند، پیرامون دوزخ حاضر می‌سازیم. آن‌گاه از هر گروهی، کسانی را که بر پروردگار رحمان سرکش‌تر بوده‌اند، بیرون می‌کشیم و ما بهتر می‌دانیم چه کسانی بیشتر سزاوار ورود به دوزخند و هیچ‌کس از شما نیست مگر آنکه بر دوزخ گذر خواهد کرد. این وعده‌ی قطعی و مقدری است که انجامش با پروردگار توست. آن‌گاه پرهیزگاران را نجات می‌دهیم و ستمگران را که به زانو در آمده‌اند، در دوزخ رها می‌کنیم».

استاد سید قطب رحمة الله در تفسیر آیه‌ی بالا می‌فرماید: «الله به ذات یگانه‌ی خود سوگند یاد می‌کند (و این بزرگترین سوگند است) که کافران پس از مردن زنده و حشر خواهند شد و این قطعی است «فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ». و کافران به تنهایی حشر خواهند شد: «لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ». منظور از شیاطین، کسانی هستند که با وسوسه در دل دیگران، سبب انکار شدند و میان کافران و این شیاطین، پیوند پیرو و پیشرو و راهبر و راهرو وجود دارد.

در آیه، تصویری اهانت آمیز از آنان در کنار دوزخ ترسیم شده است: «ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا». «و سپس ایشان را گرداگرد دوزخ به زانو در افتاده حاضر می‌سازیم». (تفسیر ابن کثیر (476/4)

قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿72﴾

[به آنان] گویند: از درهای دوزخ درآید در حالیکه در آن جاودانه خواهید بود؛ پس جایگاه متکبران چه بد جایگاهی است. (۷۲)

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿73﴾

و کسانی که از پروردگارشان می ترسیدند گروه گروه به سویی بهشت سوق داده می شوند و تا چون به نزدیک آن رسند (مسرور می شوند) و در هایش گشوده شود و نگهبانانش به آنان می گویند: سلام بر شما باد! خوش آمدید به آن وارد شوید و جاودانه بمانید. (۷۳)

تفسیر :

«وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا»: در حالیکه دروازه های آن به روی شان باز است. حرف واو، حالیه است (ملاحظه شود سوره: ص آیه 50). عین عبارت در آیه 71 بدون و او است، چرا که جهنم به منزله زندان است و در زندان هنگامی گشوده می شود که زندانی یا زندانیانی را بدانجا برسانند. ولی در این آیه حرف و او بیانگر جای خوب و باصفائی است که چون بزرگانی را بدانجا می برند که در پیش الله تعالی محترم می باشند، به احترام ایشان درها قبلاً باز شده و آماده تشریف فرمائی و ورود ایشان است.

«سَلَامٌ عَلَيْكُمْ»: درودتان باد! در امن و امان هستید.

«طِبْتُمْ»: در دنیا خوب بوده اید و به نیکی زندگی نموده اید، خوش باشید و به خوشی زندگی کنید! تلاشتان نیکو بوده است و پاداشتان نیکو خواهد بود (تفسیر: المراعی). جاه و مکان خوب و خوشی دارید. (تفسیر خرمدل)

خواننده گان محترم!

در مورد باز شدن دروازه جنت به استقبال جنتیان حدیثی است که از عمر بن خطاب (رض) روایت گردیده که: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمودند: «از شما هیچ کسی نیست که وضو گرفته و وضوی خویش را کامل می گرداند، سپس می گوید: «أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمدا عبده و رسوله»؛ جز اینکه هر هشت در بهشت به روی او باز ساخته می شود تا از هر دروازه که می خواهد، به آن داخل شود».

قابل یاد آوری است مطابق روایات اسلامی و فحوای جمله: «إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا» چنین معلوم میشود که دروازه های دوزخ اساساً مسدود است ولی همینکه دوزخیان به آن می رسند بطور ناگهان باز می شود که این خود وحشت آور است.

همچنان طوریکه در (آیه: 44 سوره حجر) «لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ» گذشت دوزخ دارای دروازه های متعددی می باشد.

همچنان از جمله «قَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا» دو فهم بدست می آید اول اینکه دوزخ دارای مأمورین مخصوص بود، و دوم اینکه فرشتگان با دوزخیان گفتگویی مستقیم دارند.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَّبِعُوا مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿74﴾

آنها می گویند: حمد و ستایش مخصوص خداوندی است که به وعده خویش درباره ما وفا کرد و زمین (بهشت) را میراث ما قرار داد که هر جا را بخواهیم منزلگاه خود قرار دهیم، پس چه نیکوست پاداش عمل کنندگان. (۷۴)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«أَوْرَثْنَا»: به ما داده است. از آن ما کرده است (سوره های: اعراف آیات 128 و 137، شعراء آیه 59). «نَتَّبِعُوا»: جایگاه خود می کنیم. جایگزین می شویم و بسر می بریم (سوره های: یوسف آیه 56، یونس آیات 87 و 93).

وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ

وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (75)

(در آن روز) فرشتگان را می‌بینی که گرد عرش حلقه زده‌اند و به تسبیح و ثنای پروردگار خود مشغولند و در میان آنان به حق فیصله شده و گفته میشود: ستایش ذاتی راست که پروردگار جهانیان است. (۷۵)

تشریح لغات و اصطلاحات :

«حَاقِبِينَ»: طواف کنندگان و گردندگان. حلقه زندگان. فراگیرندگان.
«قُضِيَ بَيْنَهُمْ»: (به حق فیصله شده) (ملاحظه شود سوره های: یونس آیات 19 و 47 و 54، هود آیه 110، زم‌آیه 69).

تفسیر :

مفسر مشهور جهان اسلام فخر الدین امام رازی در ذیل آیه مبارکه می نویسد : «یعنی میان فرشتگان به حق حکم میشود». «و گفته میشود: ستایش خدایی را که پروردگار عالمیان است» گویندگان: مؤمنان بهشتی‌ای هستند که الله متعال را در برابر فیصله به حقی که میان ایشان و اهل دوزخ کرده است، ستایش می‌گویند. به‌قولی: گویندگان فرشتگانند که خداوند متعال را بر عدالت وی در حکمش و فیصله حق وی در میان بندگان و بر به پایان رساندن وی کار را - با درآوردن اهل بهشت به منازلشان و اهل دوزخ به منازلشان - ستایش می‌گویند.

حسبنا الله نعم المولى و نعم الوكيل

صدق الله العظيم و صدق رسوله نبي الكريم.
و من الله التوفيق

فهرست مطالب وموضوعات سورة الزمر

وجه تسميه	الزمر	
تعداد آیات، کلمات و حروف سوره		1
ارتباط این سوره با سوره قبلی		2
محتوای سوره		3
درآیات (1الی4) موضوعاتي درمورد عظمت قرآن ، عبادت خالص و بدون ریا براي پروردگار به بحث قرار داده شده است.		4
ایمان داشتن به کُتب آسمانی		5
ایمان زبان		6
ایمان قلب		7
ایمان به کتب آسمانی		8
مصون بودن قرآن از هرگونه تحریف و تبدیل		9
تعریف قرآن کریم		10
قرآن عظیم الشان یگانه وسیله هدایت برای تمامی بشریت است		11
ایمان به سنت رسول الله، ایمان به قرآن کریم است!		12
انکار ازسنت، مایه قهر الهی است!		13
أمت و پیروی از سنت رسول الله ص.!		14
حدیث و قرآن همگام و همراه یکدیگر		15
مفهوم دین چیست؟		16
اصول و فروع دین		17
عبادت چیست؟		18
عبادت		19
عبادت صحیح نمیشود مگر اینکه بر دو اصل مبتنی باشد		20
فطری بودن عبادت		21
تشویق به عبادت		22
قاهر و قهار		23
در آیات متبرکه (5 الي 7) به دلایل عظمت و کمال قدرت و بی نیازی، نشان یکتایی پروردگار با عظمت اشاره بعمل آمده است.		24
خلقت از نفس واحد		25
در آیات (8 الي 9) موضوعاتي؛ ناسازگاري کافران و بي باوران و پايداري اهل ایمان مورد بحث قرار گرفته .		26
در آیات (10الي20) موضوعاتي؛ از قبیل اندرز دادن به مؤمنان، اشاره به شرک، پرهیزگاري و اخلاص، دوري از آلودگی و خبايث آنها، مورد بحث قرار گرفته .		27
خسارت نفس چیست؟		28
درکات دوزخ		29
مبحث کوتاه در باره طاغوت		30
ابواب دوزخ		31

	دگرگوني هاي اين دنيا، مايه ي عبرت خردمند است	32
	دين اسلام و آینده نگری	33
	در آیات (22 الي 26) موضوعي در باره اينکه: قرآن، دريچه ي دلها را به سوي نور و رحمت سوق ميدهد.	34
	در آیات (27 الي 31) برخي از ضرب المثل های قرآني مورد بحث قرار داده ميشود.	35
	در آیات (32 الي 37) موضوعات هشدار به تکذيب کنندگان، مژده به راستگويان مورد بحث قرار گرفته است.	36
	صدق و راستی دارای ابعادگونگون است	37
	در آیات (38 الي 40) به دو دليل ، از نادرستی راه و رسم مشرکان خبر می دهد: الف : مشرکان، به وجود الله متعال اقرار می کنند. ب : بتها هرگز از عالم نیکی و بدی خبر ندارند.	38
	در آیات (41 الي 48) موضوعات ظاهر قدرت کامل و دانش بي پایان پروردگار با عظمت مورد بحث قرار گرفته است.	39
	تعريف اصطلاح قرآن	40
	اما تعريف اصطلاحی قرآن	41
	ملاقات ارواح مردگان در عالم برزخ	42
	در ايات (49 الي 52) نوعی دیگر از پستی صفاتان را به بيان ميگيرد.	43
	در آیات (53 الي 59) کمال رحمت، فضل و احسان الله متعال را نسبت به بندگان مخلص توبه کار را به بيان ميگيرد .	44
	در آیات (60 الي 67) موضوعاتي در باره مشرکان و بي باوران دروغ پرداز، پرهيزکاران، دلایل الوهيت و توحيد، مورد بحث قرار داده مي شود.	45
	نمونه های دروغ بستن به الله متعال	46
	در آیات (68 الي 75) به مقدمات روز قيامت؛ يعني، دو شيبور مرگ و دوباره زنده شدن، محکمه همگانی ، دسته دسته راندن کافران به سوي دوزخ و گروه گروه راهنمايي کردن مؤمنان به جنت واستقبال فرشتگان از آنان با درود و سلام، را مورد بحث قرار ميدهد .	47
	روز رستاخيز و دميدن صور	48

مکتبی بر بعضی از منابع و مأخذها

- 1- **تفسیر و بیان کلمات قرآن کریم:**
شیخ حسنین محمد مخلوف (751 هـ - 812 ق)، اسباب نزول، علامه جلال الدین سیوطی ترجمه: از عبد الکریم ارشد فاریابی. (انتشارات شیخ الاسلام احمد جام)
- 2- **تفسیر انوار القرآن:**
تألیف عبدالرؤف مخلص هروی، «تفسیر انوار القرآن» گزیده ای از سه تفسیر: (فتح القدیر شوکانی، تفسیر ابن کثیر و تفسیر المنیر وهبه الزحیلی می باشد).
- 3- **تفسیر معالم التنزیل - بغوی:**
تفسیر البغوی تألیف حسین بن مسعود بغوی (متوفی سال 516 هجری قمری) این تفسیر اصلاً به زبان عربی نوشته شده، واز تفسیر الکشف والبیان ثعلبی بسیار متأثر می باشد.
- 4- **تفسیر زاد المسیر فی علم التفسیر:**
تألیف: ابن جوزی ابوالفرج عبدالرحمن بن علی (510 هجری/ 1116 میلادی - 12 رمضان 592 هجری) «زاد المسیر فی علم التفسیر» مشهور به «زاد المسیر»، تفسیر متوسط ابن جوزی میباشد که: این تفسیر خلاصه از تفسیر بزرگ وی بنام المغنی فی تفسیر القرآن می باشد.
- 5- **البحر المحیط فی التفسیر القرآن: ابو حیان الأندلسی:**
تألیف: محمد بن یوسف بن علی بن حیان نفری غرناطی (654 - 745 ق) مشهور به ابوحیان غرناطی. تفسیر «البحر المحیط» اصلاً به زبان عربی تحریر شده است.
- 6- **تفسیر القرآن الکریم - ابن کثیر:**
تفسیر القرآن العظیم تألیف عماد الدین اسماعیل بن عمر بن کثیر دمشقی (متوفی 774 ق) مشهور به ابن کثیر. (جلال الدین سیوطی، مفسر و قرآن شناس بزرگ اسلامی میفرماید: ابن کثیر تفسیری دارد، که در سبک و روش همانندش نگاشته نشده است).
- 7- **تفسیر بیضاوی:**
یا «أنوار التنزیل و أسرار التأویل، مشهور به «تفسیر بیضاوی» در قرن هفتم هجری به زبان عربی نوشته شده. تألیف ناصر الدین عبد الله بن عمر بیضاوی (متوفی سال 791 هـ)
- 8- **تفسیر الجلالین «التفسیر الجلالین»:**
جلال الدین محلی و شاگردش جلال الدین سیوطی (وفات جلال الدین محلی سال 864 و وفات جلال الدین سیوطی سال 911 هـ) (سال نشر: 1416 ق یا 1996 م). این تفسیر در قرن دهم هجری بزبان عربی و از معدود تفاسیری است که توسط چند عالم به رشته تحریر آمده است.
- 9- **تفسیر جامع البیان فی تفسیر القرآن - تفسیر طبری:**
محمد بن جریر طبری متولد (224 وفات 310 هجری قمری) در بغداد ویا (839 - 923 میلادی) (قرن 4 قمری) شیخ طبری یکی از محدثین، مفسر، فقهی و مؤرخ مشهور سده سوم قمری است.
- 10- **تفسیر ابن جزئی التسهیل لعلم التنزیل:**
تألیف محمد بن احمد بن جزئی غرناطی الکلبی مشهور به جَزَیّ (متوفی 741 ق) این تفسیر یکی از موجزترین و درعین حال مفیدترین و فراگیرترین تفاسیر مغرب اسلامی است.
- 11- **تفسیر صفوة التفاسیر:**
تألیف محمد علی صابونی (مولود 1930 م) این تفسیر در سال 1399 ق نوشته شده است. نویسنده در تدوین این تفسیر از مهم ترین و معتبرترین کتب تفسیر از جمله: تفسیر طبری، کشاف، قرطبی، آلوسی، ابن کثیر، البحر المحیط و... استفاده بعمل آورده است.
- 12- **تفسیر ابو السعود:**
«تفسیر إرشاد العقل السلیم إلی مزایا الكتاب الکریم» تألیف: مفسر شیخ ابوالسعود محمد بن محمد بن مصطفی عمادی (متوفی 982) از جمله علمای ترک نژاد می باشد.
- 13- **تفسیر فی ظلال القرآن:**
تألیف: سید بن قطب بن ابراهیم شاذلی (متوفی سال 1387 هـ).
- 14- **تفسیر الجامع لاحکام القرآن - تفسیر القرطبی:**
نام مؤلف: الام ابو عبد الله محمد بن احمد الانصاری القرطبی (متوفی سال 671 هجری)
- 15- **تفسیر نور دکتور مصطفی خرم دل:**
نام کامل تفسیر نور: «ترجمه معانی قرآن» تألیف: دکتور مصطفی خرم دل از کردستان: (متولد سال

1315 هجری، وفات 1399 هجری).

16- تفسیر المیسر:

تألیف: دکتر عایض بن عبدالله القرنی (اول جنوری 1959 م مطابق 1379 هجری)

17- تفسیر معارف القرآن :

مؤلف: حضرت علامه مفتی محمد شفیع عثمانی دیوبندی مترجم مولانا شیخ الحدیث حضرت مولانا محمد یوسف حسین پور.

18- تفسیر خازان:

نام تفسیر: «لباب التأویل فی معانی التنزیل (تفسیر الخازان» تألیف: علاء الدین علی بن محمد بغدادی مشهور به الخازان (متولد ۶۷۸ و متوفای ۷۴۱ هجری میباشد.)

19- روح المعانی (الوسی):

تفسیر «روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم» اثر محمود أفندی الوسی است. (1217 – 1270ق)

20- جلال الدین سیوطی:

«الاتقان فی علوم القرآن» تفسیر الدار المنثور فی التفسیر با لمأثور» مؤلف آن: حافظ جلال الدین عبدالرحمن بن ابی بکر سیوطی شافعی. (۱۴۴۵-۱۵۰۵م)

21- زجاج: «تفسیر معانی القرآن فی التفسیر»:

مؤلف: الزَّجَّاجُ أو أبو إسحاق الزَّجَّاجُ أو أبو إسحاق إبراهيم بن محمد بن السری بن سهل الزجاج البغدادی است. (241 هجری - 311 هجری 855-923 میلادی)

22- تفسیر ابن عطیة:

نام کامل تفسیر: «المحرر الوجیز فی تفسیر الكتاب العزیز ابن عطیة» بوده، مؤلف آن: أبو محمد عبد الحق بن غالب بن عبد الرحمن بن تمام بن عطیة الأندلسی المحاربی (المتوفی: 542 هـ)

23- تفسیر قتادة :

أبو الخطاب قتادة بن دعامة بن عکابة الدوسی بَصْرِي (۶۱ هـ - ۱۱۸ هـ، ۷۳۶-۶۸۰م) شیخ قتادة از جمله تابعین بوده، که در علوم لغت، تاریخ عرب، نسب شناسی، حدیث، شعر عرب، تفسیر، دسترسی داشت. و در ضمن حافظ بود، در بصره عراق زندگی بسر برده ولی نابینا بود. امام احمد حنبل در باره او میگوید: «او با حافظه‌ترین اهل بصره بود و چیزی نمی‌شنید مگر اینکه آن را حفظ می‌کرد، من یک بار صحیفه جابر را برای او خواندم و او حفظ شد.» حافظه او در طول تاریخ ضرب‌المثل بود. او در عراق به مرض طاعون در گذشت.

24- تفسیر بیضاوی:

تفسیر الیضاوی (انوار التنزیل و اسرار التأویل) مؤلف: مفسر کبیر جهان اسلام شیخ ناصرالدین عبدالله بیضاوی.

25- تفسیر کشاف مشهور به تفسیر زمخشری:

«تفسیر الکشاف عن حقایق التنزیل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل» مشهور به تفسیر کشاف. مؤلف: جلاله زمخشری (27 رجب 467 - 9 ذیحجه 538 هـ) این تفسیر برای بار اول در سال: ۱۸۵۶ میلادی در دو جلد در کلکته به چاپ رسید، سپس در سال ۱۲۹۱ در بولاق مصر، و در سال های ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، و ۱۳۱۸ در قاهره هم به چاپ رسیده است.

26- تفسیر مختصر:

تفسیر ابن کثیر: مؤلف: ابو جعفر محمد بن جریر بن یزید بن کثیر بن غالب طبری مشهور به جریر طبری متولد 224 وفات 310 هجری قمری در بغداد (218 - 301 هجری شمسی. تاریخ طبری مشهور به پدر علم و تاریخ و تفسیر است.

27- مفسر صاوی المالکی:

«حاشیة الصاوی علی تفسیر الجلالین فی التفسیر القرآن الکریم» مؤلف: احمد بن محمد صاوی (1175-1241ق) است.

28- فیض الباری شرح صحیح البخاری:

دکتر عبد الرحیم فیروز هروی، سال طبع: 26 Jan 2016

29- صحیح مسلم - و صحیح البخاری:

گردآورنده: مسلم بن حجاج نیشاپوری مشهور به امام مسلم که در سال 261 هجری قمری وفات نمود. وگرد آورنده صحیح البخاری: حافظ أبو عبدالله محمد بن اسماعیل بن ابراهیم بن مغیره بن بردزبه بخاری (194 - 256 هجری)

30- سعید حوی:

حَوّی، سعید، حَوّی، سعید، مفسر «الاساس فی التفسیر (یازده جلد؛ قاهره ۱۴۰۵)، که از مهم ترین و اثر

گذار ترین آثار حوی به شمار می آید.

31- مفردات الفاظ القرآن:

از راغب اصفهانی. (خیر الدین زرکلی در کتاب «الأعلام» گفته: او اهل اصفهان بود اما در بغداد سکونت گزید، ادیب مشهوری بود، و در سال 502 هجری قمری وفات کرد». امام فخرالدین رازی در کتاب «تأسیس التقدیس» در علم اصول ذکر کرده که راغب از ائمه اهل سنت است و مقارن با غزالی بود. (بغیة الوعاة 2 / 297، وأساس التقدیس صفحه 7).

ترجمه و تفسیر سوره « الزُّمَرِ »

تتبع و نگارش: امین الدین « سعیدی- سعید افغانی »
مدیر مرکز مطالعات ستراتژیکی افغان
و مسؤل مرکز فرهنگی د حق لاره- جرمنی
ادرس: saidafghani@hotmail.com

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**